KOSTAS ASIMAKOPOULOS

Generaţia prizonierilor

Colecţia GLOBUS / Editura Univers

KOSTAS ASIMAKOPOULOS

GENERAŢIA PRIZONIERILOR

Traducere de
Anfila Augustopoulos-Jucan

EDITURA UNIVERS
Colecţia GLOBUS
1974

Mamei mele.

Faptele incredibile din această carte sunt cele petrecute. Cele credibile au fost adăugate de mine.

K. A.

CAPITOLUL ÎNTÂI

LIBERTATE scrise Iankos cu sânge pe un perete. Se aplecase şi îşi muiase degetul în sângele ce se scurgea pe asfalt dintr-un camion german. Noi, ceilalţi copii, ne opriserăm din joacă şi priveam. Unul, două, trei camioane la rând, acoperite cu muşama vopsită, înaintau încet şi la oarecare distanţă unul de altul. Din când în când, din ele picura sânge pe asfalt. Şi câte o mână, câte un cap de cadavru, deznădăjduite, se iveau de sub muşamaua care le acoperea, de parcă le mai rămăsese o ultimă licărire de viaţă şi încercau să scape din grămada celor ucişi, să se salveze. Ştiam ce era în aceste camioane. Patrioţi împuşcaţi, executaţi la poligonul de la Kesariani sau morţi în altă parte de pe urma torturilor, pe care-i duceau să-i îngroape în gropi comune, în afara Atenei. Văzusem şi altădată camioanele astea în cartierul nostru, şi când erau departe, ne aţinteam privirile arzătoare asupra soldaţilor ce le escortau cu automatele îndreptate într-o parte şi-ntr-alta. Inima mi se umplea atunci de ură, amuţeam şi toată ziua nu ne recăpătăm cheful de joacă. Un nor negru, plumburiu, se lăsa în jos, închidea strada Heracleidon, ne apăsa. Ne adunam pe treptele caselor şi vorbeam în şoaptă abătuţi, până când venea vremea să ne împrăştiam. Jale… Ochii ni se tulburau, izvorau lacrimi din adâncuri; şi când înălţăm privirile spre capătul străzii, către Acropole, o vedeam toată o stâncă de granit în faţa valului dezlănţuit, stavilă îndârjită, orice s-ar fi întâmplat. Din instinct, căpătăm puţin curaj. Atunci ne aruncam privirile pe cele ce se scriau în grabă pe pereţi noaptea, cu vopsea albastră sau roşie: *LIBERTATE. VOM ÎNVINGE* şi altele asemănătoare, care ne umpleau de speranţă.

Şi de data asta, după ce au trecut camioanele, fratele meu mai mare a alergat, şi-a muiat degetul în sânge şi, cât i-a ajuns, a scris şi el *LIBERTATE.* Noi, ceilalţi copii, pe marginea trotuarului, priveam încă nemişcaţi spre locul unde dispăruse coloana. Ceva ne străbătu ca un fior. Ne-am întors cu toţii încet, tăcuţi, şi ne-am ghemuit pe treptele de marmură ale unei porţi. Eram şapte sau opt. Mihalis, Andreas, Aleea, ovreiaşul Ruvim, fratele meu Iankos şi eu. Toţi cam de aceeaşi vârstă: între zece şi paisprezece ani. Nu-mi amintesc să fi fost atunci şi

altcineva. Ţin minte numai că Erato a noastră a ieşit din casă şi că Dimitrakis a alergat lângă ea. Şi-au spus ceva în colţul de vizavi plecându-şi privirile. Atunci a strigat Ruvim:

— Mai vine încă unul!

Ne-am îndreptat toţi privirile într-acolo. Am văzut venind încă un camion. Claxona. Tramvaiul s-a oprit. I-a făcut loc să treacă. A trecut încet prin faţa noastră micşorându-şi viteza. În el, cadavre. Un picior gol atârna; şi un cap însângerat. Doi ochi cunoscuţi – măriţi poate de spaimă bărbia nerasă, cu o gropiţă, acelaşi păr, o, Maică Precistă! Unii l-au recunoscut.

— Iakintos! strigă Mihalis uluit. Era deasupra, ucis!

Dimitris, peste drum, auzi ceva. Alergă spre noi. Stătu o clipă pe marginea trotuarului, ca să treacă întâi tramvaiul. Mihalis găsi timp să ne dăscălească.

— Să nu spuneţi nimic.

Dimitrakis se apropie, năpădit de grijă pentru fratele lui, arestat cu o săptămână în urmă, cu ocazia unei razii.

— Ce-aţi spus? întrebă cu tot sufletul oglindit în ochi.

Toţi tăceam. El îngheţă.

Încă o clipă de tăcere. Ne-am privit. El înţelese, îl apucă pe Iankos de piept.

— Fratele meu? urlă. Spune-mi tu.

Iankos îşi lăsă capul în piept, făcând semn că da. Prietenul nostru nu se mai stăpâni. Striga şi plângea. Fratele meu îl îmbrăţişă.

— Nu, îi spuse. Are să te audă maică-ta. Trebuie să i-o spună cineva mai vârstnic, cu grijă.

Dar cum să mai cugete băiatul în acele clipe, să-i dea ascultare. Se smulse din braţele lui Iankos şi o luă la goană.

— Mamă!… ţipă din toate puterile şi întreg cartierul parcă tresări. Mamă, Iakintos!…

Alergă spre casă. Maică-sa ieşi alarmată la fereastră.

— Ce este? gemu ea cum îl zări.

— Iakintos al nostru. A fost ucis.

Coana Smaragda nu-l aşteptă să termine. Scoase un urlet de parcă i se smulgeau măruntaiele. Îşi izbi fruntea cu pumnii. Dimitrakis se repezi înăuntru. Ceilalţi copii se împrăştiară, intrară în case. Am rămas doar eu cu Iankos al nostru. Peste câteva clipe, ieşiră din acele case şi din altele, femei, bărbaţi, vecini îmbrăcaţi doar pe jumătate, nepieptănaţi, cum îi găsise vestea şi alergară la locuinţa coanei Smaragda să-i fie sprijin în nenorocirea care o lovise ca un trăsnet. Şi noi doi ramaserăm tăcuţi, zăpăciţi. Iankos îşi sprijini capul de zid, lângă cuvântul pe care-l scrisese; privea gânditor la literele strâmbe şi ochii i se umplură încet de lacrimi. Aşa, cu capul plecat, nemişcat, păru pentru o clipă ca o statuie abia scoasă din pământ; mă uitase:

parcă nici nu eram acolo, lângă el.

— Iankos, am murmurat.

Nici acum nu mă observă. Lacrimile îi umezeau obrajii. Mă supăra tăcerea asta a lui, durerea lui copilărească. Oare la ce se gândeşte? Am vrut să simt şi eu la fel. Am coborât de pe trotuar, mi-am muiat degetul în sângele ce nu se închegase încă şi m-am apropiat de zid. Am început să scriu LIBERT… N-am apucat să termin. În apropiere răsună o rafală, secerând aerul. Fratele meu tresări, mă văzu.

— Nu! îmi strigă.

Mă apucă de mână şi speriaţi o luarăm la fugă spre casă.

Seara ne-am adunat devreme în jurul mesei. Fiecare s-a aşezat pe locul obişnuit; după vârstă şi după respectul de care se bucura în familie. Primul, în capul mesei, tata; alături mama, apoi noi, cei patru copii: Iankos, Erato, doar cu un an mai mică decât Iankos, eu şi mezinul Lambis. Cercul se închidea cu mătuşa Sofia, care sta la stânga tatei, loc de onoare în casă. Tata o iubea pe mătuşa Sofia şi o respecta. Era sora tatălui său, nu se măritase şi, din câte rude avea, preferase să rămână în casa noastră. Şi deşi toţi eram iubitori şi drăguţi cu ea, avea grijă să se poarte cu delicateţe în orice împrejurare, să nu fie o povară; şi adesea ne temeam că se simte prost, ca o străină care nu ar fi avut dreptul să se afle în mijlocul nostru.

Când mama aduse supa şi se pregătea să servească, tata îi spuse:

— Mai întâi pe mătuşa.

— Nu, Anti. Mai bine pe Thanos, pe copii…

Era un mic episod cunoscut şi-l aşteptam totdeauna. Mama n-o ascultă. Începu servitul cu ea.

— Băcanul n-a avut azi griş, spuse ea. M-am dus la un altul, în piaţă.

— Va fi lipsă de alimente. Vom flămânzi, prevesti tata.

Mătuşa îl privi ţinându-şi lingura deasupra farfuriei.

— Crezi?

— Sunt sigur. Nu vă uitaţi cum e acum… Sunt primele luni de război… Nemţii vor lua totul.

— Am auzit de cantine, observă mama.

— Da. Însă ar fi bine să nu stăm nici noi cu mâinile în sân, îi răspunse. M-am gândit să mă duc la ţară, să aduc o capră. Să aibă copiii lapte. Loc e destul. Am să-i fac un ţarc.

În spatele casei se întindea o grădină. O îngrijeau femeile. Mătuşa Sofia, mama, Eratula. Şi fiecare avea florile ei preferate. Iasomii, muşcate, catifeluţe… Lângă zid, regina nopţii şi caprifoi; şi în glastre felurite soiuri de busuioc. După-amiaza, când le stropeam, rădăcinile tresăreau în pământ, în aer plutea un parfum îmbătător. Respirai cu desfătare. Mătuşa aducea cafeaua s-o bea tata acolo.

— Dacă o s-avem o capră, spuse Erato oprindu-se din mâncat, se vor prăpădi florile. Pentru că, desigur, n-o s-o ţinem toată ziua legată.

— E adevărat, zise mama. Dar sunt de-acord cu tatăl vostru. Acuma o capră e mai preţioasă; nu ne putem lipsi de ea. Pentru flori va veni vremea mai târziu.

Fata o privi cu reproş.

— Când?

Mama se încurcă. Tata luă iar cuvântul.

— Când ne vom elibera, când va fi pace…

„…Când ne vom elibera, când va fi pace…” Ah, această frază, aceste vorbe câte nu reprezentau pentru noi… Aşteptare, speranţă, hotar, început? Vis, planuri de viitor? Toate la un loc. Şi câte încă… Nu trecuseră decât puţine luni de când năvălitorii ne încălcaseră patria, vara mai dăinuia şi amurgurile continuau să cadă lent, înşelând cu sclipiri trandafirii tristeţile şi totuşi vorbele astea reveneau în convorbirile noastre, ni se frecau de dinţi ca boabele de grâu de pietrele de moară, scoteau stropi ce răcoreau buze arse, însetate… „…Când ne vom elibera, când va fi pace…” spuneam şi parcă dădeam drumul unor păsări, de aripile cărora legam speranţe, planuri, bucurii… Le trimiteam din închisori şi întuneric, să zboare spre grădini, ţărmuri, sori de nestins, şi le aşteptam agăţaţi de gratiile celulelor, să se reîntoarcă, să ne aducă cheile. Toata viaţa noastră, care ne fusese dragă, se oprise acum şi avea să reînceapă în ceasul când păsările reveni şi vor ciripi afară. Atunci ar fi sunat clopotele, s-ar fi stârnit un vânticel înviorător şi ar fi trezit toate din amorţire, le-ar fi insuflat viaţa dinainte, le-ar fi redat vechiul ritm. Atunci aveam să trăim. Acum aşteptam numai. Priveam afară, prin ferestruici, la fluviul care îşi rostogolea undele şi târa de pe maluri viaţa noastră, o lua ca pe frunze şi crengi şi o ducea mai departe. Când avea să o readucă în acelaşi punct, aveam să ieşim din celule, pe maluri, să ne aplecăm şi să apucăm ce pierdusem şi ne era redat. Atunci, da, atunci, am fi început să trăim iar. Acum, dacă existam, rostul nostru era doar aşteptarea şi pentru mulţi şi lupta ce o dădeam ca să se scurteze această aşteptare, să vină, dacă se putea, mai devreme ceea ce doream.

— Când ne vom elibera, când va fi pace… repetă încet sora noastră.

Şi gândul prinse a-i zbura spre cele viitoare, să viseze.

— Atunci toate vor fi altfel, mai luminoase… adăugă visător Iankos. Vom putea ieşi pe străzi să strigăm, să spună fiecare ce crede.

— Şi să alergăm, să ne plimbăm pe câmpii fără teamă, completă Erato.

Tata o privi.

— Atât de mult doreşti asta?

Ea aprobă.

— Da. Să simt că lumea e a mea. Acum cred că niciodată nu voi putea vedea ce-aş vrea.

În glasul ei se simţea amărăciunea, teama. Asta îl mişcă profund pe tata.

— Ah, spuse de parcă se certa pe sine. Ar fi trebuit să vă fi trimis în insula bunicului. Acolo v-aţi fi simţit mai liberi. Acum s-a terminat. A trecut vara.

— Nu-i nimic, îl linişti mama. Vor merge la anul, de îndată ce vor termina şcoala. Vom scrie bunicului să ne aştepte.

Pentru câteva clipe se aşternu tăcerea; se auzea numai zgomotul făcut de lingurile noastre când loveau farfuriile. Ne-am privit unul pe altul în ochi. Uitasem ceva.

— Chemaţi-l, spuse tata încet.

— Eu, se repezi Erato.

Vru să iasă în fugă din cameră. Mătuşa o opri:

— Stai. Încuiaţi mai întâi.

M-am ridicat. M-am dus în antreu; am întors cheia în broască. L-am auzit pe tata spunând:

— De două zile, din cauza raziilor, n-a ieşit. Are să se sufoce acolo înăuntru.

Erato aştepta la uşă. Cum mă văzu întorcându-mă, alergă în baie, bătu în tavan, de fapt un capac glisant de lemn, uşiţă a podului.

— Albert! chemă încet. Albert, *come*[1].

Aşteptă puţin. În pod se auziră paşi. Parcă cineva cobora o scăriţă de lemn. Apoi uşiţa se trase la o parte şi el apăru în semiîntuneric: Albert. Zvelt, cu cearcăne în jurul ochilor, neras. Era un tânăr care s-ar fi putut numi frumos. Înalt, cu şolduri înguste şi picioare lungi. Sus trupul căpăta amploare, fără ca să ajungă totuşi triunghi. Era suplu, graţios şi capul la fel, delicat. Cu păr care bătea în roşu, în culoarea frunzelor veştede de platan. Totul la el avea o asemenea nuanţă: ochii, sprâncenele, puful fin de pe mâini. Până şi pielea lui făcea impresia că are puţină roşeaţă, care ieşea la suprafaţă. Un tânăr plăcut, de o frumuseţe stranie. Avea aproape douăzeci şi opt de ani. Şi povestea lui parcă începea de-aci, cu câteva luni în urmă; de când venise ca soldat în Grecia. Patria lui era o insulă mare cu altele mai mici în jur. Se numea Noua Zeelandă. Pentru noi, cea mai îndepărtată ţară din lume. Acolo, Albert fusese un tânăr ca atâţia alţii. Avusese un serviciu, o iubită… Poate cânta la chitară, alergase pe terenurile de sport… Poate că luase cândva şi vreo cupă. Nimic mai mult. O viaţă fără vreun eveniment mai deosebit, palpitant. Până când într-o zi, împreună cu alţi băieţi din ţara lui, fusese îmbarcat pe o navă. Plecaseră ca soldaţi. Unde? În Grecia. Dacă auzise altădată despre ea?… Ţară mică, aliată a Marii Britanii. Lupta cu două state mari. Avea nevoie de ajutor. Şi

Marea Britanie îi trimitea provizii şi o armată din întregul Comononwealth. Indieni, australieni, neozeelandezi pe străzile Atenei. Tineri foarte diferiţi: unii bruni, negricioşi, alţii blonzi şi cu obraji trandafirii, dintre care cei mai mulţi n-au înţeles nici de ce-au venit, nici ce făceau. Numai când frontierele noastre nu au mai putut rezista şi duşmanii năvăleau cu zecile de mii, au simţit din tulburarea şi neliniştea oamenilor că se petrece ceva îngrozitor: că erau şi ei în pericol. Atunci alergară la nave, la avioane; să plece, să nu-i găsească aici duşmanii. Câţi au apucat. Alţii au rămas; s-au ascuns ici-colo. Să fugă cu prima ocazie, pe furiş. Unul dintre aceştia este şi Albert. Ni l-a adus pe-ascuns, într-una din nopţi, unchiul Nikitas, care era locotenent şi deja făcea parte dintr-o organizaţie a Rezistenţei. „Ascundeţi-l…” îi spuse rugător tatei. Acesta îl privise cu teamă. „O să am încurcături. Am copii…” „Nu te teme, îl voi lua repede de-aci. Îl vom ajuta să fugă pe Marea Egee.”

Din noaptea aceea trecuseră multe luni şi pe Albert îl mai ascundeam încă în casa noastră. În pod, sub acoperiş. Tata făcuse o deschizătură în tavan şi îi duceam demâncare; din când în când, după ce încuiam uşi şi obloane, îl lăsam să coboare şi să se plimbe prin casă, să se spele, ca să-i mai dispară puţin amorţeala. Unchiul Nikitas, amestecat tot mai mult în mişcarea de Rezistenţă, venea arareori pe-acasă, de obicei noaptea, şi îi vorbea în engleză, aducându-i vreo cutie de ţigări să fumeze. Albert îl privea atunci de parcă aştepta totul de la el şi prima lui vorbă era: „Când? Când?” Spunea şi în greceşte acest cuvânt. Închidea în el toate la câte se gândea, câte dorea. Când voi ieşi din acest întuneric, când voi fi sigur că am scăpat. Acolo, în ascunzătoare, toate ceasurile sunt ca o noapte plină de nelinişte; şi fiecare zgomot, chiar cel mai slab, ţi se pare că sunt paşii duşmanilor, care vin să te prindă; fiecare scârţâit ţi se pare spargere violentă a uşii. Te roade nesiguranţa, teama şi răspunderea că din cauza ta vor suferi şi alţii.

— Vino, îi spuse cu duioşie Erato, de îndată ce îl văzu în deschizătură. Şi totodată îi făcu semn să coboare. El înţelese. Sări jos, se aranjă puţin. Îşi încheie cămaşa kaki. Erato îl conduse în camera unde mâncam.

— Bună seara, ne spuse el cu accent străin şi se opri o clipă în uşă.

Toţi ne ridicarăm. Îi dădurăm un scaun. Mama îi puse o farfurie în faţă, îl servi. El prefera să se plimbe de câteva ori de la un capăt la altul al camerei, îndoindu-şi din când în când genunchii şi strângând mâinile ca să le dezmorţească. Ne ceru scuze. Nu era nevoie. Era normal să se simtă înţepenit, odată ce sta ceasuri întregi ghemuit sau culcat în podul care abia dacă avea un metru înălţime, în cel mai înalt punct al său. În sfârşit, după ce i se mai destinseră membrele, se aşeză. Noi, ceilalţi, stăteam cu ochii aţintiţi la el.

— Te vei fi plictisit, îi spuse tata. Două zile acolo sus…

— Te vei fi plictisit? *What means?*[2] făcu el.

Învăţase puţin greceşte, cuvinte şi fraze disparate. Dar ceea ce auzise acum, nu ştia ce înseamnă. Tata se apucă să-i explice amestecând cuvinte englezeşti şi greceşti, precum şi prin gesturi, că în zorii zilei precedente se făcuseră razii în cartier şi de aceea nu l-au putut scoate din ascunzătoarea lui. El arătă că înţelesese. Pe urmă întrebă de unchiul Nikitas.

— S-a dus la Skyros[3], îi răspunse tata. *Island*[4].

Pe unchiul îl voia Albert. Nu numai pentru că ştia mai bine limba lui şi se înţelegea mai uşor cu el, ci şi pentru că, fiind de aceeaşi vârstă, se simţeau oarecum prieteni; şi pe deasupra unchiul era singurul care îl putea ajuta să plece.

După ce mâncă, se ridică, se duse la closet şi se întoarse. Ne sculaserăm de la masă şi în cameră stăruia o atmosferă tristă. Printre noi se ivise din nou imaginea lui Iakintos cel ucis de nemţi, sângele lui picurând pe asfalt, fratele şi mama lui care acum îl jeleau. Albert îşi dădu seama că ne întristează ceva. Ne spuse că se duce în ascunzătoarea lui.

— Nu, îl opri tata. Mai stai.

Mama îi aduse rufe curate ca să se schimbe când avea să urce iar în pod. Apoi se întoarse spre Eratula.

— Strânge masa, îi spuse. Eu mă duc la coana Smaragda s-o îmbărbătez. Poate că voi rămâne toată noaptea cu ea. O să văd… Voi culcaţi-vă.

O conduse până la poartă. Mătuşa strânse masa, apoi începu să împletească. Eratula îi aduse lui Albert o revistă străină, veche, ca să citească. Se aşeză în apropierea lui. Micul Lambis căsca.

— Hai, băieţaş, să te culci, îi spuse mătuşa văzându-l.

El îşi frecă ochii bosumflat.

— Nu, dacă nu vine şi Kostis, zise despre mine.

Eu nu voiam să mă duc. Nu-mi era somn. Îl priveam pe Iankos care se ghemuise pe canapea şi răsfoia o carte, pentru ca ceilalţi să nu-i ghicească gândurile. Îi împărtăşeam tăcerea şi nu găseam nimic de făcut. M-am dus lângă el.

— Iankos, i-am spus. Dacă m-ar fi ucis pe mine, tu ce-ai fi făcut?

El mă împinse.

— Taci, prostule. Mai întâi mor cei în vârstă.

— Nu totdeauna, replică Erato de lângă Albert.

Acesta nu înţelegea ce vorbim. Dar intuitiv simţea că o întâmplare dureroasă ne răpise buna dispoziţie, de parcă ar fi pătruns în casă un nor care ne învăluia pe toţi într-o pâclă cenuşie. Ne făcu semn cu mâna, întrebându-ne ce avem. Cum să-i explici?… Atunci se gândi la o soluţie. Ne adună lângă el şi începu să ne arate un joc cu chibrituri. Le

număra, le înmulţea, ne păcălea pe fata. Era un truc inteligent. Dar seara aceea nu-i era favorabilă.

— *Never mind*[5], încheie el când se convinse că nu aveam chef. Mâine.

Aproape în aceeaşi clipă se auziră lovituri în poarta de fier ce dădea spre stradă. Ciulirăm urechile. Paşii tatălui se auzeau în curte împreună cu alţii. Un moment încetară şi apoi se auziră din nou. Pentru noi, cei din casă, era un semn că venea cineva cu el. L-am trimis îndată pe Albert să urce în ascunzătoarea lui. Pe urmă am deschis. Tata venise însoţit de Dimitrakis.

— În noaptea asta va dormi aci, ne spuse. La el acasă s-a adunat multă lume, ca să stea cu maică-sa. Iankos, să dormiţi împreună în camera noastră, iar eu mă voi culca în patul tău. Vorbeşte-i de patinele pe care o să vi le fac.

— Mama? întrebă Iankos.

— Nu va veni.

Băiatul pe care-l adusese tata stătea nemişcat în prag, cu mâna uitată în palma lui. În ochi lacrimile parcă i se împietriseră pentru totdeauna. În ziua asta de suferinţă se şi formaseră în colţurile ochilor două noduri de lacrimi, pe genele lui cuibărindu-se o brumă care poate că nu avea să dispară niciodată. Aşa plâns, băiatul o privi ţintă pe Eratula. Ea nu arăta să fi înţeles ceva. Iankos se apropie, îi cuprinse umerii cu braţul.

— Vino, îi spuse blând.

Îl conduse în dormitorul părinţilor noştri, în timp ce şi noi, ceilalţi, ne pregăteam de culcare. Închiseră uşa, se dezbrăcară, stinseră lumina. Dar Dimitris nu putea dormi. Îşi înăbuşea hohotele de plâns, ca să nu ne tulbure. De jale tremura ca scuturat de friguri, parcă se topea. Iankos, alături, simţindu-l treaz, nu putea nici el să adoarmă. Ar fi avut veşnic remuşcări. În noaptea asta prietenul lui era nenorocit, îi era frig… Deşi prin ferestrele deschise, noaptea ateniană, de octombrie, aducea calde adieri… În alte aşternuturi trupurile se încălzeau, poate transpirau. Şi băiatul ăsta, cu capul înfundat în pernă, tremura, îşi strângea mâinile la piept. Iankos, culcat alături, se întoarse pe o parte, spre el.

— Ţi-e frig? îi şopti.

Nu primi răspuns. Întinse mâna şi-l îmbrăţişă. Îşi apropie piciorul de-al lui. Îşi simţiră inimile alături.

— Taci… îl mângâie cu duioşie. De-acum a trecut…

Îl sărută uşor, cu compasiune, pe obraz, lângă gură, şi îşi lăsă acolo buzele, răsuflare lângă răsuflare, de parcă se străduia să-i transmită căldură din căldura lui, alinare…

Şi eu, în camera de-alături, cu tata şi cu Lambis, am adormit târziu. Auzeam răsuflările grele, sforăiturile celor ce dormeau, tic-tacul

ceasului din hol şi în auzul meu toate se transformau în ritm, în duduit de motor care creştea mereu şi mă ţinea treaz, făcându-mă să mă întorc cu gândul înapoi. Fără să vreau îmi aminteam de întâmplările din ultimele luni, din ceasul când viaţa noastră îşi pierduse ordinea statornicită şi intrase pe neaşteptate în traiectoria unor mari evenimente. Copil fără somn, răsfoiam în întuneric paginile războiului care ne adusese la aceste suferinţe şi care-cine ştie? – poate că ne rezerva şi altele.

CAPITOLUL AL DOILEA

Era tot o zi de octombrie, cu un an în urmă. Într-o dimineaţă, care răspândea peste cartierele Atenei o a doua vară[6]. Luni, început de săptămână. Noi, copiii plecaserăm la şcoală. Pe la jumătatea drumului ne-a ajuns un vuiet puternic, nemaiauzit. Se desfăşura în valuri deasupra acoperişurilor şi teraselor, atingea dealurile străvechi, galopa pe străzi, bătea la uşi şi inimi… Se adună mulţime mare de oameni.

— Sirene!…

— Ce este? am întrebat uimiţi nişte trecători.

— Repede, acasă! ne-au răspuns. E război!

Până să mai cerem lămuriri, până să înţelegem ce însemna ceea ce spuseseră, iată că vedem oamenii luând-o la fugă. Unii ieşeau neliniştiţi pe la porţi, mame îşi strigau speriate capiii. Ne-am speriat şi noi. Ne-am prins de mână şi am pornit în goană spre casă. Ghiozdanul de pe spate mi s-a deschis, au căzut creioane, tocuri, mi s-a vărsat călimara. Am vrut să-mi şterg cerneala de pe şorţ. Erato m-a tras după ea.

— Vino, m-a îndemnat. N-avem timp acum!…

La colţ, ne ieşi în întâmpinare mama. Ne adună, ne duse acasă.

— Să nu ieşiţi până nu vine tata.

Am aşteptat. Vestea se răspândi repede. Cei care aveau radiouri şi o auziseră, ieşiră şi spuseră şi celorlalţi ce se întâmpla. În zori, italienii ne declaraseră război. Înainte de a se lumina, ambasadorul lor se dusese acasă la şeful guvernului nostru şi îi ceruse lucruri inacceptabile pentru demnitatea şi istoria multiseculară a Greciei. „NU!” a fost răspunsul, glas al întregii naţiuni în acel ceas hotărâtor. Nu acceptăm! Dar chiar înainte de a se da acest răspuns mândru, totul fusese pus la cale, mecanismul războiului intrase în acţiune. Prin Albania, italienii trecuseră încă în noaptea aceea frontiera şi la ora aceasta diviziile lor înaintau pe pământul nostru. Dacă nu le opuneam îndată rezistenţă, în câteva zile nu s-ar mai fi putut salva nimic din Grecia. De îndată ce se aflară toate acestea, întreaga ţară fu răscolită, se zgudui din temelii. Ne trezirăm că suntem toţi o singură conştiinţă şi un singur gând. Am şters nemulţumirile interne, diferendele politice

care ne despărţeau şi ne-am revărsat cu toţii pe străzi. Teama a cedat locul mândriei, vitejiei naţiei. În centrul Atenei s-au adunat oameni din birouri, fabrici, magazine, plini de entuziasm. Deveniră o mare furtunoasă, inundară Omonia, Syntagma[7], alte pieţe şi marile bulevarde. Urale şi strigăte răsunau în faţa reşedinţei şefului guvernului, îi dădeau aprobarea lor înaripată, înflăcărată. Pentru prima dată s-a simţit el astfel. Ieşi într-un balcon împreună cu regele. Au salutat, mâinile mulţimii s-au înălţat spre ei.

— Onoare sau ruşine? fu întrebată mulţimea. Şi unul pentru toţi răspunse răguşit:

— Onoare! Să ne opunem!… Să luptăm!…

Din acel ceas sunase mobilizarea generală. Peste tot răsunau marşuri. Bărbaţii se repeziră, împingându-se unii pe alţii, în tramvaie, în autobuze, în camioane, se agăţară de acoperişurile şi ferestrele trenurilor arhipline, ca bancurile de midii de stânci, să meargă, să ducă chemarea în cartiere până la Faleruri şi la poalele munţilor în formă de potcoavă, până departe, departe, cu nave şi trenuri, în cele mai îndepărtate colţuri ale pământului grec. Salutau, fluturau steaguri şi cămăşi, înălţându-şi avântul până la nori. A, nu era numai entuziasm în ziua aceea, nu era paradă de vitejie, mai era şi altceva, pe care niciodată nu-l mai văzuseră ochi omeneşti. Parcă se revărsaseră năvalnice torente şi inundaseră străzile Atenei cu vin sec, parcă udaseră oamenii, îi îmbătaseră şi se aprinseseră şi trupurile de la inimi şi spirite. Unul cu glasul, altul cu ochii, cu sufletul îi transmitea celuilalt beţia lui. Toţi se simţeau viteji, eroi. Se grăbeau să ajungă pe front, să lupte.

Pe la unsprezece noaptea a venit tata acasă şi ne-a povestit toate acestea.

— Am fost mobilizat şi eu, ne spuse.

Mama se nelinişti.

— Unde?

— Aici aproape, la Elefsina. Nu sunt destul de tânăr pentru front.

Peste câteva luni avea să împlinească treizeci şi opt de ani. Dar arăta mult mai tânăr. Şi când purta cămaşă albă, fără cravată şi fără jachetă, ai fi zis că e un flăcău; când ieşea la plimbare cu Iankos, care îi semăna foarte mult, putea fi luat drept fratele lui mai mare. La asta contribuia şi statura lui cam scundă, părul negru, ondulat, şi ochii ca doi cărbuni; acestea îl făceau să pară uneori băiat ca noi.

— Tata, spuse Lambis. Cine va învinge?

Îi încâlci părul aspru.

— Noi, fiule.

— De ce? Suntem mai mulţi ca italienii?

— Nu.

Se amestecă şi Ianikos în discuţie.

— Ei sunt patruzeci de milioane, noi nici opt.

— Atunci? întrebă iar micuţul.

— Pentru că grecii înving întotdeauna, fiule, îl linişti tata cu duioşie. Nu te teme.

În ziua următoare se prezenta la unitate. Şi târziu, către seară, veni îmbrăcat în uniforma kaki de sergent major. Îl priveam. Ni se părea altul. Ne spuse că pentru moment, în unele nopţi va dormi acasă, în altele la unitate. Îi dădu instrucţiuni mamei ce să facă în timpul cât el avea să lipsească şi mai ales dacă aveau să fie alarme.

— Să coborâţi cu toţii în pivniţă. Sau dacă este ziuă şi sunteţi împreună, să vă duceţi în adăpost. Deşi se spune că Atena nu va fi bombardată.

Mama şi mătuşa erau neliniştite. Dar nu scoteau o vorbă. Nu voiau să ne sperie. La fel şi tata care prinse a ne povesti scene la care asistase pe străzi şi care arătau curajul poporului.

— În curând vom învinge, ne spunea.

Seara, la cină, veni şi fratele lui, unchiul Nikitas. Mai tânăr ca el cu zece ani, locotenent de infanterie, îi semăna la înfăţişare; brun şi el, plin de entuziasm, însă te puteai baza mai puţin pe dânsul. Avea încă asprimea şi flacăra nestinsă a tinereţii.

— Plecăm la miezul nopţii, ne spuse. Mergem pe front.

— Deja? şopti mătuşa şi îl mângâie de parcă ar fi fost copilul ei.

— Trebuie să-i respingem pe italieni, să-i silim să se retragă. Au pătruns în ţară. Acum luptăm cu toţii împotriva lor, acolo. Armata, poporul… Femeile cară muniţii în munţii Pindului.

Cu vorbe simple şi pe nesimţite unchiul ne povestea noua epopee a Eladei. Ne vorbi astfel, cu entuziasm, până în ceasul plecării. Ne sărută pe toţi. Tata îl strânse cu putere la piept.

— Ai grijă, îi spuse.

Apoi se răzgândi.

— Nu. Voi veni la gară.

— Şi eu, se hotărî mătuşa lor.

La miezul nopţii se aflau amândoi acolo, în clipa când trenul se puse încet în mişcare. Se duseseră pentru cea din urmă lacrimă păstrată. Până în piaţa gării şi mai departe încă, în cartiere, răzbăteau prin întuneric zgomote, marşuri, cântece de petrecere, de viaţă. În vagoane, soldaţii parcă mergeau la nuntă, strigau veseli, luându-şi rămas bun plini de bucurie de la ai lor, de la mame, soţii, copii, fraţi, făceau calambururi pe seama războiului, răspândeau optimism, curaj. Pe peron, ai lor nu plângeau, nu-şi zăvorau inimile. Şi dacă vreo lacrimă li se ivea în ochi, era pentru că asemenea clipe de vitejie nu mai trăiseră. Lăcrimă şi tata.

— Du-te, Nikitas! Cu bine! Şi să te întorci!

Până în ultima clipă, cântecele acoperiră pufăitul locomotivei.

Lumea părăsi peronul împrăştiindu-se ca după o slujbă a învierii. Tata şi mătuşa nu apucară să ajungă acasă, că sirenele şi sfâşiară liniştea nopţii. Sărirăm speriaţi din aşternuturi şi ne repezirăm în pivniţă. Dimineaţa iar alarmă. După-amiază din nou. Intraserăm deja în groaznicul fluviu al războiului. Ne scufundam. Dinspre Pireu urcau căruţe cu femei şi copii. Părăseau case arse, dărâmate de bombe, luau ce puteau din gospodăria distrusă şi căutau să găsească în Atena vreun loc unde să se ascundă, să se salveze. Totodată soseau veşti despre distrugeri şi victime din alte oraşe, mai mici, care erau bombardate pe vreme de noapte, în mod laş. Tot mai multe femei se îmbrăcau în veşminte negre de doliu. Dar inimile rămâneau la fel de neînduplecate. Cu cât ne lovea răul, cu atât rezistau ele, oţelite. Şi curând se petrecu minunea. În puţine zile, italienii suferiră o înfrângere catastrofală, fură respinşi şi acum armata noastră lupta împotriva lor în afara graniţelor. Înainta mereu, victorioasă. Intra în sate şi oraşe unde palpita de secole Grecia, cu limba, cu religia, cu tradiţia ei vie, aşteptând pură şi de neclintit. Epirul de Nord se trezea la viaţă. Victoriile urmau una după alta: Koriţa, Aghii Saranda, Arghirocastro, Himara. Şi noi, în ţară, între frontiere ne lipeam de puţinele aparate de radio, să aflăm cum înaintează armata noastră, ce nouă faptă vitejească făcuse. De fiecare dată, vânzătorii de ziare se revărsau pe străzi şi o strigau în gura mare.

— Koriţă e a noastră!

— Aghii Saranda liberi!

— Armata noastră a ajuns la Klisura!

Atunci scoteam steagurile la ferestre şi ne revărsam pe străzi să sărbătorim noile victorii. Ne sărutam, aprindeam focuri, petreceam, răguşeam cântând marşuri războinice compuse în zilele acelea. Şi în cartiere chefuri. Noi, copiii, eram nebuni de bucurie. Chiar dacă nu ne dădeam prea bine seama ce însemna fiecare victorie. Ne era destul să aflăm că noi – un popor mic – învingem şi să ne gândim că acolo unde avusese loc o nouă victorie era şi unul de-al nostru, de-al casei, tată, frate, unchi şi că acesta ajutase, făcuse ceva pentru victoria pe care o sărbătoream. Pentru că ce altceva însemnau răvaşele ce le primeam şi pe care scria „undeva pe front…” decât că se aflau acolo unde se repurtaseră acele victorii? Dimitrakis se umfla în pene.

— Acolo este şi Iakintos.

— De unde ştii?

— Este şi Filippas al nostru, sărea şi Mihalis.

— Ei, atunci, interveneam eu înciudat, este şi unchiul nostru. El e locotenent, merge în frunte, aşa se cade.

Asemenea manii ne apucau. Şi când ajungea de pe mare vestea vreunei victorii de-a lui „Papanikolis” şi de-a lui „Kaţonis”, dacă nu aveam în familie vreun marinar cu care să ne lăudăm, ne gândeam la

rubedenii mai îndepărtate, căutam să ne amintim, minţeam chiar.

— E şi naşul meu acolo. Comandant.

— Şi eu îl am acolo pe văru-meu. Lansează torpilele.

— Cum îl cheamă?

— Nu spun. Nu e permis.

— Bărbi…

Însă noi – din partea mamei – ne trăgeam din insula Skyros şi cei mai mulţi insulari se duc la marină. Aşa că puteam cu uşurinţă să ne prefacem că avem vreo rudă, fie şi îndepărtată, pe orice submarin sau crucişător ne convenea. Asta o înţelesese şi micul Lambis şi ori de câte ori se vorbea în gaşca noastră despre eroismul vreunei nave de luptă de-a noastre, se înălţa pe vârfuri şi întreba în şoaptă:

— Pe nava asta avem pe cineva?

Atunci, ca să nu-l dezamăgesc, trebuia să-i găsesc pe cineva. Să-i spun cel puţin că aşa, vag, auzisem de un tânăr din insulă, care servea ca marinar pe nava aceea; că, chipurile, bunicul îl cunoştea.

Aşa era războiul acolo: mândrie. Toţi se simţeau datori să participe, să facă tot ce le sta în puteri ca să contribuie la victoria finală. Şi care avea să fie victoria? Femeile împleteau pentru soldaţi flanele groase, ciorapi, pentru ca tineri necunoscuţi să-i poarte prin nămeţii de pe front şi să li se încălzească picioarele şi inima. Multe deveneau infirmiere voluntare. Ajungeau neobosite, viteze, până în primele linii, în focul luptelor, în sectoarele cele mai dificile. Şi de câtă tărie dădeau dovadă… Fiecare muncea cu vrednicie. În teatre, actorii montau piese care entuziasmau oamenii şi îi înflăcărau şi mai mult. Cântăreţele se duceau pe la unităţi şi la spitalele militare să-i distreze pe ostaşi cu cântece pline de căldură, create pentru acele împrejurări. Trezeau fiori când vocile lor avântate începeau să cânte: „… Copii ai Eladei, care luptaţi vitejeşte…” sau „…Mergi cu bine şi Maica Domnului să fie cu tine…”. Ochii se umpleau de lacrimi, flăcăii se simţeau mândri. Şi erau şi alte cântece, vesele, care satirizau înfrângerile italienilor. Ce nu le spuneau… Mai ales despre ambiţiosul lor Duce, care socotise că va cuceri Grecia doar în câteva zile şi acuma, în Albania, schimba mereu diviziile şi mareşalii. E sigur că niciodată vreun război nu inspirase atâtea glume ca acesta. Ziarele erau pline de caricaturi, calambururile şi anecdotele abundau… Lumea, însufleţită, se distra.

Dar, oricum ai fi luat-o, era război. Şi nenorocirile nu lipseau, nici nu încetau. Pe străzi începură să apară tineri infirmi, soldaţi care-şi pierduseră mâna sau piciorul acolo, în lupte, şi acum umblau în cârje sau în cărucioare. Lumea îşi încetinea paşii la trecerea lor şi îi privea pe furiş cu evlavie, aşa ca să nu-i rănească cu mila ce le-ar fi arătat-o, dar nici să nu-i lipsească de cinstirea ce meritau să li se acorde. Erau eroii războiului. Plătiseră un tribut scump şi aveau de povestit vreo faptă eroică. Şi mai erau şi alţii, acei care nu aveau să se mai întoarcă

niciodată de pe front, acei care îşi dăduseră ultima suflare pentru Grecia, luptând vitejeşte prin nămeţi sau pe mări. Fiecare cartier, fiecare sat avea pe cineva. Şi încă mai continua… Nu există război fără morţi. Dar oricât te-ai aştepta la o nenorocire, oricât te-ai gândi la ea, totdeauna te surprinde, ca un pumnal înfipt în spate, atunci când vine. Îmi amintesc ce s-a întâmplat, când un ofiţer a venit oficial în cartierul nostru şi a bătut la poarta coanei Marta. Îi înmână, plin de respect, o scrisoare de la Statul Major. Ea, când o văzu, nici n-o deschise. Înţelese ce era. I se anunţa moartea lui Filippas, fiul ei mai mare. Se prăbuşi leşinată. Mihalis nu avea să mai poată spune că la una dintre victorii participase şi fratele lui. El îşi oferise vitejia odată şi bine, întreagă, într-o clipă, cu generozitate. Acum frăţiorul lui s-ar fi putut lăuda numai cu moartea sa. Amară laudă. Şi noi, prietenii lui am încetat să ne lăudăm în faţa lui cu rudele noastre care luptau pe front. De altfel, el ne întrecea acum pe toţi. Chiar în prima duminică, la liturghie, preotul, după ce a rostit troparele şi pomelnicul, s-a oprit în faţa altarului şi a citit tuturor din biserică ştirea despre moartea enoriaşului ostaş. Coana Marta era acolo, înăbuşindu-şi suferinţa. Şi-alături, fără lacrimi, Mihalis. Preotul adăugă câteva vorbe de consolare pentru familie şi de cinstire faţă de tânărul ce căzuse pe front, indicând o strană de onoare pentru mamă. El însuşi coborî cele două trepte ale altarului şi o conduse la strană. Şi când se termină slujba, toţi cei din biserică, cunoscuţi şi necunoscuţi, trecură prin faţa mamei îndoliate şi o salutară. Lângă ea, Mihalis împărtăşea această cinstire; şi un copil, care ajuta la slujbă, cu o lumânare aprinsă: flacăra ei simboliza sufletul tânărului care pierise. Trecu şi mătuşa Sofia, îi strânse mâna. A ei era la fel de rece ca a mamei. I se frânse inima. Simţi că ameţeşte. Câte nu-i aminteau toate acestea…

Câte nu-i aminteau mătuşii războiul… Pentru că oricât s-ar schimba timpurile, războaiele rămân în fond aceleaşi. Iată: tinerii pleacă, şi unii se întorc, alţii nu, pământurile se acoperă cu oseminte, ochii se secătuiesc de lacrimi, vieţile se distrug. Suferinţa nu cunoaşte mode. Şi pentru omul care piere, inimile rudelor sunt rănite, la fel în toate timpurile, se închid pentru totdeauna. O, dacă nu ar bântui niciodată războaiele… Spunea şi repeta mătuşa, chiar şi în ceasurile de bucurie, atunci când aflam veşti despre victoriile şi înaintarea armatei noastre. Parcă se temea. Experienţa şi amintirile, câte păstra în ea, o făceau ca în timpul sărbătoririi victoriilor să stea deoparte, de parcă ar fi privit înfrigurată de după un gard. Fiecare din întâmplările de acum o aducea înapoi, în trecut, la ceva asemănător şi poate că îi arăta ce avea să se întâmple. Îşi amintea şi se temea. Aşa era mătuşa de cele mai multe ori.

Şi în urmă cu vreo douăzeci de ani, în războiul trecut, tot la fel

fusese începutul: toate păreau frumoase. Armata noastră învingea, înainta, poporul se bucura, sărbătorea victoriile. Întocmai ca acum. Numai că atunci duşmani erau turcii şi frontul în Asia Mică. Am spus că urzeala diferă. Mătuşa era pe vremea aceea o fată cu ochi albaştri, cu părul ca un val de aur; îşi luase rămas bun de la un tânăr, logodnicul ei. Anghelos se numea. Deşi cu şapte ani mai tânăr ca ea, diferenţa nu se observa. Avea şi el ochi albaştri şi se potriveau. Era chipeş. Ochii lui – doi pumni de mare luminată de soare, părul – raze, trupul lui trandafiriu – roze căzute. O frumuseţe de efeb, cu o graţie aproape feminină. Avea douăzeci şi trei de ani, dar arăta de şaptesprezece. Însă în fapte era un bărbat adevărat. Din tot contingentul lui, el a fost singurul care a plecat, ca să ia parte la beţia triumfurilor. Aşa îi poruncea sufletul. Trimitea de-acolo scrisori pline de entuziasm, vorbea de faptele lor de eroism, despre steagul alb-albastru[8], pe care odată, el singur, îmbrăcat în haine turceşti, l-a înălţat pe-ascuns, agăţându-l de minaretul din bazar, ziua în amiaza mare. Jos, turcii tăntălăi au rămas uluiţi. Şi-au părăsit mărfurile pe caldarâm şi au luat-o la fugă pe uliţe, ca să se ascundă. Anghelos făcuse multe fapte asemănătoare. Se juca cu războiul. Era şi gornist şi se bucura să sune din goarnă cu ocazia victoriilor. Dar se pare că o Parcă[9] a războiului, nemiloasă, îi trecea totul pe răboj. Pe neaşteptate, lucrurile luară o întorsătură potrivnică. Tocmai când ne îndreptam victorioşi spre Ankara, iată că se produse trădarea aliaţilor. Turcii prinseră curaj, se adunară în hoarde, se ridicară ca valurile mării. Armata greacă se trezi încercuită în inima Turciei. Începu retragerea, întoarcerea către ţărmurile Egeei. Turcii stăteau la pândă, cuprinşi acum de furie, dornici de răzbunare. Loveau în plin. Ai noştri erau istoviţi. Urmă debandada. Să scape cine poate. Şi unitatea lui Anghelos fu distrusă. Se tot destrăma pe drum. Iar într-o dimineaţă, după deşteptare, acolo, lângă Afion Karahisar, se duse cu doi camarazi să-şi facă nevoile printre trestii. Apa care curgea în apropiere susura. Se auzea un foşnet continuu. Râu, frunze, trestii bătute de vânt. Cum să deosebeşti zgomotul primejdiei, cum să auzi paşi? Fără ca ei să-şi dea seama, se apropiaseră şase turci, un detaşament. Se ascunseră, se culcară pe burtă şi se uitau la ai noştri cum îşi fac nevoile. Când Anghelos s-a ridicat, trăgându-şi izmana pe şolduri, primul turc scoase un urlet. Se repeziră cu toţii. Îi luară pe cei trei tineri prin surprindere, îi legară. Îi târâră vreo două mile cu pantalonii spânzurând, până la un popas pentru catâri, în mijlocul câmpiei. În faţa acelei clădiri era o potcovărie, cu grajd şi şură în spate, îndepliniră ordinele primului turc, un sergent. Omul acela era numai murdărie şi duhoare. Mirosea a sudoare, răsuflare împuţită, râgâială de ulei prăjit şi salep. Părea trecut de patruzeci de ani şi chiar dacă avea mai puţin, atâta arăta. La el atârnau toate. Buzele, obrajii, bărbia dublă. Avea ochi bulbucaţi,

sprâncene căzute şi mustăţi pleoştite. În faţă, un pântec mare cât un burduf. Şi în toată viaţa lui nutrise o dorinţă. Era din adâncurile Anatoliei, lucra ca băieş la Istambul. Toată ziua sta în apă şi aburi, gol, doar cu un ştergar dinainte, şi freca bărbaţii care veneau să se îmbăieze, pipăindu-le şoldurile cu palma, chipurile să le înmoaie în timpul masajului, iar dacă erau tineri, fii de oameni cu vază sau băieţi fragezi şi bine hrăniţi, protejaţi de vreun paşă, le dădea îngrijiri deosebite, îi rădea cu grijă, le stropea subsuorile şi părţile de jos, unde corpul transpiră, cu nard, ca să le deschidă pofta de dragoste. Acum îl privea pe gornist şi ochii i se tulburau. I se părea că visează. Porunci soldaţilor lui să-i ia pe ceilalţi doi prizonieri şi să plece doar un soldat să stea de pază afară, dacă va fi nevoie de el… Anghelos strigă, ameninţă în zadar. Rămase acolo cu călăul lui. Din clipa aceea dispăru. Unitatea lui îl pierdu. Se întoarseră mulţi de-acolo. Poate istoviţi, prăpădiţi, zdrenţăroşi; totuşi sosiseră la ţărm, găsiseră nave să-i transporte, ajunseseră acasă. El însă nu se arătase. Nu trimisese nicio scrisoare, nu dăduse niciun semn de viaţă. Pierise. Unul dintre cei doi camarazi ai săi, care trecuseră atunci prin întâmplarea aceea, venise după un timp, o găsise pe mătuşa Sofia, şi îi povestise, atât cât se putea spune pe-atunci unei fete, ce se întâmplase. Însă ea nu renunţă. Continuă să aştepte. Nu voia să accepte ideea că poate logodnicul ei nu se va mai întoarce. Oricum ajunsese, voia ca el să revină. Ea îi iubea cel mai mult ochii, ochii aceia care arătau un suflet ca o mare scăldată de soare. Şi aştepta mereu. Nici nu voia să audă de măritiş cu un altul. Îşi păstra zestrea pentru el. Până când, după mai mulţi ani, altcineva îi spuse că acolo, în Turcia, îl zărise pe Anghelos cu un semn de arsură pe obraz, un semn la fel cu pecetea ce se aplică cu fierul înroşit cailor de luptă. Ce se întâmplase? Cum de rămăsese cu acel semn? Anghelos nu-i spusese, se prefăcuse că nu-l cunoaşte. Oare dispăruse de bunăvoie?

Anii se scurseră, mătuşa rămase nemăritată. Luase această hotărâre. Cu demnitate. Începu să-şi împartă trusoul unor fete care se căsătoreau. Dădu o parte şi mamei mele, soţia nepotului ei. Şi veni să stea cu noi; nu mai avea pe nimeni.

Îşi amintea mereu de toate acestea, zgândărindu-şi rana din suflet. Dar chiar dacă ar fi vrut să le uite, evenimentele războiului de-acum i le răscoleau. Am spus: rezultatele războaielor sunt aceleaşi; numai modurile diferă. Şi un tânăr care piere, e un tânăr care piere. Ce importanţă are felul cum piere? Esenţa e aceeaşi: se distruge viaţa care i-a fost hărăzită lui, şi viaţa altora care-i sunt apropiaţi… Se prăpădeşte… Ah, numai să nu se întâmple altele şi mai rele…

Mătuşa, nu se înşela. Au venit peste noi nenorociri şi mai mari. Germania, care se întinsese până la frontierele noastre, ne-a atacat în primăvară, în Macedonia, ca să ajute Italia, care pierdea războiul.

Odată cu Germania ne-a atacat şi Bulgaria, aliata ei, care dorea ieşire la Marea Egee. Trei furtuni peste noi. Cum să reziste Grecia? Luptă la toate frontierele, se istovi… Vitejii ei căzuţi la datorie se numărau cu zecile de mii. Fronturile se sparseră. Armata noastră bătu în retragere. Germanii, italienii, bulgarii pătrunseră în ţara noastră asemeni unor fluvii, ne inundară. Din regiunile din nordul Greciei coborau spre sud oameni înnebuniţi, gândindu-se că răul avea să se oprească undeva. În zadar. Armata noastră fu distrusă. Conducătorul se sinucise. Regele reuşi să ajungă în Creta. Cu el plecară şi rămăşiţele armatei. Cei dintâi trecură străinii. Englezi, indieni, australieni, irlandezi care veniseră să lupte alături de noi. Mulţi rămaseră. Se ascunseră ici-colo. Toate se prăbuşiseră atât de repede! Furtună de vară care despicase cerurile. Visul se sfârşise. De pe culmile gloriei ne prăvăleam în abisurile deznădejdii. Începuse martiriul. Săptămâna Patimilor Greciei. Drumul spre crucificare. Jalea ne învălui ca un nor. Vorbele îngheţară pe buze.

Cine putea uita ziua când nemţii călcaseră pământul Atenei? Totul era zăvorit: porţi, obloane. Din dosul ferestrelor închise îi auzeam mărşăluind, cântând şi ne uitam pe furiş, printre crăpături. Scrâşneam din dinţi.

— Strângeţi steagul, ne spuse mătuşa Sofia. Puneţi-l în cufăr.

— Nu vor rămâne mult, observă tata care-şi scosese uniforma kaki. Armata se va reface. Se va trece la un contraatac general. Flota noastră este intactă. Pe urmă mai e şi Rusia. Veţi vedea, nu-i va lăsa pe nemţi să-şi facă de cap.

Vorbea de parcă am fi fost cu toţii în vârstă, potriviţi pentru asemenea discuţie. Voia să ne insufle dârzenie, curaj sau să capete el însuşi curaj din vorbele sale.

Şi din ziua aceea trecuseră multe luni…

CAPITOLUL AL TREILEA

Retrăiam adesea toate acestea. Fiecare eveniment care ne îngheţa de groază sau durere devenea un pretext ca să trec în revistă nenorocirile ce ne loviseră din prima zi a războiului până în clipa când mă gândeam la ele. Le răscoleam pe toate, le comparam – pe cele actuale cu cele trecute – căutam urmarea cum o voiam. Şi la fel făceau desigur şi alţii în jurul meu. Viaţa noastră se despărţise în două: înainte şi după război.

Am adormit târziu, în zori, chinuit de gânduri. M-am trezit odată cu ceilalţi. Dimitris, tăcut, rămase cu noi pentru micul dejun. Spuse numai câteva cuvinte. Şi ochii lui, parcă mai mari, arătau că nu dormise. La fel erau şi ochii lui Iankos, care se îngrijea de el rugându-l să-şi bea laptele, să se pună pe picioare cu câteva îmbucături. Nici el nu dormise toată noaptea. Frumoase sunt prieteniile copiilor, adevărate, îi leagă. Şi în zilele următoare Iankos avu grijă de Dimitris. Dimineţile, se ducea la poarta lui şi îl striga să meargă împreună la şcoală, pe urmă îl chema la joacă. Făcea tot ce putea, ca să-i alunge gândurile triste, să-i uşureze amărăciunea lăsată de executarea fratelui său.

Dar ce rămâne nemistuit în lumea asta? Începu să se mistuie şi moartea lui Iakintos. Alte evenimente ne târau în vâltoarea lor. Lipsa tot mai acută a alimentelor, morţii, raziile din cartiere, veştile din provincie despre incendieri de sate, despre ucideri, despre andarţi[10] care luau calea munţilor. Şi pe urmă copiii sunt copii. Se înviorează cu două îmbucături de pâine, au chef de joacă. Şi în vremuri de restrişte, când primejdia stă la pândă, mai mult ca oricând;, poate ca reacţie, din instinct, ca să se agaţe şi mai tare de viaţă.

Cartierul vuieşte, copiii roiesc. Se joacă cu mingea, de-a prinselea, cu arşice, de-a statuile: Alexandru cel Mare, Maica Domnului, Atanasios Diacos. Şi cu cât ne ameninţau evenimente teribile, foamete, morţi, cu atât mai mult ne jucam noi, ne străduiam să fim mai vioi. Cartierele nu ne mai încăpeau. Ne răspândeam prin alte locuri. Urcam pe străvechile dealuri din jur, pe Pnyx, pe Filopappos, la poalele Acropolei. Întreaga vălurire a culmilor joase care se desfăşoară de la

scările Partenonului şi ajunge până jos da cartierele liniştite şi la mormintele de la Keramikos[11] devenea a noastră, marea noastră. De pe cea mai înaltă culme a dealului Filopappos slobozeam zmeie de hârtie, fiecare din noi străduindu-se ca al său să ajungă mai adânc în măruntaiele cerului. Alteori căutam în copaci cuiburi de păsări sau ardeam crengile cu omizi. Şi când ne aşteptam mai puţin, ne trezeam că au luat foc pinii şi ne repezeam cu toţii să-l stingem, înainte ca fumul să ne dea de gol şi să apară vreun paznic. Poate că pe urmă, din cauza asta, nu ne-ar mai fi lăsat să urcăm pe dealuri. Ne era teamă să nu pierdem dealurile. Acolo ne jucam mai frumos ca oriunde, acolo visam, acolo trăiam. Când ne săturam de alergătură, obosiţi şi transpiraţi, ne adunam cu toţii sus, într-un luminiş, şi priveam de-acolo o Atenă care avea să devină cândva a noastră. Aşa credeam. Această robie amară trebuia să ia sfârşit, noi vom creşte mari şi nimic nu avea să ne împiedice să devenim ceea ce doream. Făceam planuri de viitor, vorbeam şi iar vorbeam… Uitam de toate. Până când amurgul ne învăluia cu sclipiri trandafirii şi violete, acolo pe culmile golaşe, şi ni se părea că vântul serii şi ceaţa ne aduceau ecoul vocilor de mame care ne chemau. Atunci coboram spre casă. Lăsam dealurile altora. Unor perechi de îndrăgostiţi, grăbiţi să-şi trăiască dragostea în primul ceas de întuneric, unor fiinţe nenorocite care veneau să doarmă prin peşteri, ţiganului Iordanis, care împreună cu ursoaica lui cutreiera străzile şi-şi avea iatacul într-o chilie săpată în stâncă, în aşa-numita închisoare a lui Socrate.

Mama ne mustra pentru hoinăreala noastră. Tata îi apunea cu blândeţe:

— Lasă copiii să se bucure. Nu-i îngrădi.

Tata ne era prieten. Dacă s-ar fi putut, ar fi împărţit cu noi jocurile. Ne făcea zmeie de hârtie, figuri de carton pentru reprezentaţiile cu Karaghiozis, pe care le organizam uneori în curte, ne repara patinele cu rotile, folosind roţile de la vechituri şi scânduri pe care le tăiam noi înşine. Asfaltul vuia, când ne luam avânt la văile, de la Acropole până jos la podul trenului care duce la Pireu. Zece, unsprezece, poate şi douăzeci de patinatori. Se dărâma lumea. În goana aceea uitam şi de ocupaţia germană şi de război. Dar beţia, marea bucurie erau dealurile. Mai ales când din cartierele vecine, Kukaki şi Petralona, soseau acolo grupuri de copii, pe care noi îi socoteam bande de tâlhari sau piraţi, veniţi să ne răpească pământul. Atunci ocupam vreo costişă de deal, ne baricadam în dosul stâncilor sau în vreo râpă şi începea un sălbatic război cu pietre, la fel făceau şi adversarii noştri; meterez cu ploaie de pietre. Până când multe capete se însângerau şi unii din noi decideau să atacăm, îi împingeam pe nepoftiţi la vale, îi izgoneam. De cele mai multe ori noi eram învingători, pentru că atrăgeam de partea noastră şi copiii de lângă Theseion şi ne adunam vreo cincizeci-şaizeci.

Atunci dealurile rămâneau ale noastre, săptămâni întregi şi chiar luni. Cum să mai îndrăznească copiii din alte cartiere să urce acolo? După o asemenea bătălie ne adunam pe treptele săpate în anticul deal Pnyx şi alegeam un comitet care să ne conducă. Iason, prim-palicar în războiul cu pietre, cu cele mai multe cucuie pe frunte, era considerat printre cei mai buni. Ne câştiga voturile prin valoarea lui. După el urma Aleca, deoarece prin îndrăzneala ei întrecea mulţi băieţi. Iankos, Mihalis, Iason ne îndemnau să o votăm. Merita, ne spuneau. Pentru că era fată şi se purta ca un băiat. Tatăl ei, negustor de ulei, călătorea mult, mai ales în insula Mitilini; mama ei vitregă nu o putea stăpâni, degeaba striga la ea. Alecăi nu-i păsa. Îl lua cu ea şi pe fratele ei Fanis – ca să aibă o justificare faţă de tatăl ei – şi adesea nu dădea pe-acasă până se însera. Îi plăceau jocul aspru cu băieţii de-a rebelii, de-a răsculaţii pe dealuri, înflăcărarea; să comande şi să simtă băieţii învârtindu-se în jurul ei, cei mai mari privind-o cu o scânteiere în ochi. Faţă de toate astea, faţă de o asemenea hoinăreală, ce conta bătaia pe care desigur că avea să o capete de la tatăl ei de fiecare dată, când acesta avea să se întoarcă acasă. Ştia că aşa va fi, o aştepta şi o accepta fără să protesteze. Ceea ce o făcea să sufere, era pedeapsa care urma. Cât era tatăl ei la Atena, trebuia sa stea închisă în casă, cu jaluzelele trase. Asta o omora. Arunca printre crăpături bileţele împăturite şi băieţii mai mari, Iason sau Iankos, treceau şi le adunau. „Pleacă vineri” sau în vreo altă zi le scria, referindu-se la tatăl ei; şi asta însemna că din ziua aceea avea să fie iarăşi cu ei; prima la jocuri, la fugăreală. Nu pierdea nicio clipă. De îndată ce pleca tatăl ei, o ştergea din nou. Degeaba striga mama ei vitregă:

— Fă, te-or lăsa gravidă într-o zi. Eşti femeie de-acuma!

Şi avea dreptate să fie neliniştită. Încă de la paisprezece ani Aleca se împlinise, îi crescuseră sâni fragezi. Şi deşi nu era deosebit de frumoasă, vioiciunea ei şi îmbujorarea din obraji aprindeau în jurul ei dorinţe. Părea un cal nărăvaş cu pletele ei lungi, fluturând în vânt; caii ce îndemna la galop. Băieţii mai mari îi făceau ochi dulci. Pentru ea se revărsa întâia oară izvorul tinereţii lor. Aleca îşi dădea seama de asta şi cu înţelepciunea feminină instinctivă îi ţinea la distanţă, să nu se strice prietenia ce-i lega; ai fi zis că dintr-o teamă secretă, dintr-o presimţire nedefinită pentru câte aveau să se întâmple după ce vom trece de vârstă adolescenţei, se străduia să păstreze la noi toţi, neştirbită, lipsa de griji a copilăriei. Aleca, oare ai înţeles tu vreodată cât de tulburi erau simţămintele mele pentru tine?

Într-o noapte, am sărit din somn. Să fi fost ora două. Ne-a trezit zgomotul unor împuşcături. Fără să aprindem lumina, ne-am repezit la ferestre.

— Nu! strigă tata. Nu! să nu vă lovească vreun glonţ. Trântiţi-vă

jos.

Ne-am supus. Zgomote surde, şi hohote de râs se împleteau cu împuşcăturile. Zgomote ca nişte cărămizi ce cad pe lespezi. Două gloanţe au şuierat deasupra acoperişului nostru, au sfărâmat ceva.

— Sparg statuile, a şoptit tulburată Erato.

Nu greşise. Dimineaţa, statuile care împodobeau streşinile caselor lipseau. Rămăseseră numai câteva socluri de-ale lor, iar cioburile statuilor: picioare încălţate cu sandale, hitonuri antice, mâini delicate, capete zăceau pe trotuar. Păcat… Aceste statui de pe streşinile caselor, reprezentând zei zvelţi ai antichităţii, cu harpe, arcuri sau lănci şi chiar lebedele şi leii de lângă porţile duble ale curţilor nu erau numai podoabe ale caselor vechi, ci şi o parte din lumea plină de viaţă a cartierelor noastre, fiinţe înzestrate cu suflet aflate printre noi, zei prieteni, protectori. Când le-am văzut sfărâmate ne-am simţit şi noi răniţi.

— Semn rău, spuse coana Todora, vecina care găsea în toate un tâlc ascuns. Ne vor lovi multe nenorociri…

— Cine le-a spart? întrebă ovreiaşul Ruvim.

Răspunsul era inutil. Cine alţii… Aceia care nu trebuiau să dea socoteală pentru nimic şi care la beţie îşi puteau permite să lovească în orice. Ocupanţi nemernici. Poate şi dintre ai noştri, din detaşamentele de siguranţă alcătuite de curând.

— Tu crezi asta? Ce nenorociri ne mai pot lovi? o întrebă Ruvim pe sora noastră, lângă care sta privind statuile sfărâmate.

— Totul e posibil, murmură ea şi se îndepărtă repede, cuprinsă de o teamă neînţeleasă.

Dimitris găsi un cap al zeiţei Artemis şi, îl păstră. Şi alţi copii luară cioburi. Toţi se gândeau la vorbele vecinei: „Semn rău!”

Şi, fie că prevestirile celor simpli se adeveresc, fie întâmplarea, relele începură a se ţine lanţ. Nemţii dădură ordin ca toţi evreii să se prezinte în fiecare săptămână la apel, în sinagogi. Şi locuiau mulţi evrei în cartierul nostru. În apropiere erau piaţa, magazinele şi cele două sinagogi. Evreii se adunară la Theseion, cuprinşi de nelinişte. Ordinul acesta era semn rău. Domnul Iacob, evreul care repara pantofi într-un subsol, începu să spună tuturor că Ruvim nu era nici copilul lui, nici al nevesti-sii; că îl găsiseră când era prunc, într-o noapte geroasă, şi îl luaseră să-l crească. Copilul auzi toate astea şi se necăji:

— De ce vorbeşti aşa, tată?

— Nu strică, fiule, nu strică. Oare eu şi cu maică-ta nu te iubim? Ai vreun motiv să te plângi?

Băiatul tăcu. Ce să răspundă? Părinţii lui se jertfeau întotdeauna pentru el. Iubirea lor era nesfârşită. Alergă la mica lui vecină Ester şi ea o ovreicuţă de zece ani. Erau prieteni nedespărţiţi, îi povesti totul, discuţia avută cu tatăl lui. Ea îl privea în ochi, fascinată, toată numai

suflet.

— Ce-mi pasă, îi spuse, dacă eşti sau nu fiul lor…

Îi dădu din stafidele ce le ţinea în pumn. Au vorbit şi despre alte lucruri. Despre pacea care avea să vină, despre vremea când nu vor mai fi obligaţi să se prezinte la apel şi când vor putea să călătorească liberi, să trăiască fără teamă. Oare unde au pierit acele vremuri lipsite de griji, oare când aveau să se întoarcă?… Revenirea lor li se părea un vis de nerealizat, acuma când din zi în zi viaţa devenea tot mai grea. Curând, iată că dispărură şi alimentele. Pastele făinoase, legumele nu se mai aflau în băcanii. Pâinea se găsea cu mare greutate. Dincolo de dealuri, în barăcile refugiaţilor prinse a înflori comerţul la negru. Un lanţ de aur pentru două măsuri de bob; un costum în bună stare, pentru o jumătate de sac de făină. De unde să ai atâtea… Se înmulţiră cerşetorii, aceia care strigau jalnic pe străzi „mi-e foame!” şi te străpungeau cu privirea.

Tata aduse o capră de la el din sat. Tot în acele zile, un cumătru din cartierul Ano Liosia ne mai aduse una. Aşa, ne-am trezit deodată cu două capre în curte. Aveam lapte destul. Beam dimineaţa şi seara şi mai dădeam şi câte unui prieten care venea pe la noi. Numai Albert nu bea. Laptele îi făcea rău; poate şi din pricină că stătea tot timpul nemişcat, acolo în pod. Ne era milă de el.

— Ce să-ţi fac? îi spunea tata, când tânărul cobora lângă noi.

Odată el răspunse cu un singur cuvânt, pe care-l învăţase:

— Lumină…

I-am înţeles cu toţii dorinţa. Voia să vadă lumina, să ştie când încep zilele şi când se sfârşesc, să zărească stelele care arată când se destramă noaptea, strălucirea soarelui, stropii de ploaie, fiecare înnorare, toate care te fac să simţi că timpul este viaţă şi nu un întuneric continuu, asemenea morţii. Prin crăpătura vreunei scânduri primeşti o rază de lumină, care îţi dă curaj, speranţă. În ziua următoare, tata se urcă pe acoperiş şi făcu în grabă un mic luminător, exact cât două ţigle, pentru ca Albert să vadă cerul din ascunzătoarea lui. Acesta se bucură. Îşi tot lipea faţa de ferestruică. Acum păşea şi el alături de ceasurile care treceau, se bucura de schimbările vremii. Căpăta curaj, de parcă în viaţa lui se statornicise o anumită ordine. Dar zilele şi săptămânile treceau una după alta şi el continua să stea ascuns în pod ca un şoarece. I se părea că toţi îl uitaseră, că nu mai ştiau de existenţa lui. Chiar şi unchiul Nikitas, care se străduia să-i aranjeze plecarea, se arăta rar pe la noi în ultimul timp. În sfârşit veni într-o noapte, cu puţin înainte de încetarea circulaţiei. Îl însoţea un prieten, ceva mai în vârstă ca el. Înalt, bine legat, netuns, bărbos. Un voinic adevărat. Purta un impermeabil cu gulerul ridicat şi pălărie trasă pe ochi. Tata înţelese. Era partizan. Unchiul ni-l prezentă.

— Damianos. Un tovarăş de luptă.

După aceea o privi pe mama cu un aer rugător.

— Aşterne pe jos, să doarmă în noaptea asta aici.

Mama dădu se spună ceva, să obiecteze, dar unchiul i-o luă înainte.

— Mâine în zori va pleca.

— Ne vor aresta din cauza voastră, şopti ea.

— Nu te teme.

Reuşi să o convingă, vorbindu-i cu blândeţe. Dar degeaba îi pregătise mama aşternutul. Până la ziuă nici el, nici unchiul nu dormiră, ba îl ţinură treaz şi pe tata. Îi tot povesteau; l-au entuziasmat. Îi vorbeau despre o puternică mişcare de Rezistenţă, despre sabotaje, evadări, despre o Grecie luptătoare care avea să-l pună pe ocupant în imposibilitatea de a acţiona şi care avea să aducă cu un ceas mai devreme libertatea. Câte nu-i spuneau… Mama se tot scula din pat, trăgea cu urechea, se temea să nu-l atragă şi pe tata în mişcarea de Rezistenţă şi se arăta în uşă.

— Vino, îi spunea. Mâine dimineaţă trebuie să mergi la serviciu.

Încercă de câteva ori să-l determine să se culce. Trudă zadarnică. Cei doi au făcut ce au făcut şi până la ziuă l-au convins să dea ajutor organizaţiei lor. Tata avea să aducă de undeva arme, să le ascundă în casă şi de aci să le înlesnească transportul ca să ajungă la oameni. Stabiliră locul unde trebuiau să i le lase: în gropile deschise cu ocazia săpăturilor arheologice, dincolo de Theseion. Nu-i spuse mamei nimic. În noaptea aceea se temu că-l va dezaproba. Poate că în marea ei dragoste, în spaima ei l-ar fi numit imprudent şi uşuratic. Femeile judecă altfel în unele chestiuni. Bărbaţii, în asemenea clipe grele, au datoria să rişte, să facă totul pentru patrie. Mai târziu avea să găsească un mod să-i explice cum stau lucrurile, să i le prezinte într-o lumină favorabilă, poate că avea chiar să o convingă că nu exista niciun pericol. Armele ar fi fost aduse în casă în aşa fel, încât nimeni să nu bănuiască nimic. Pentru asta, tata ne-a cerut lui Iankos şi mie să-l ajutăm. Într-o zi, în amurg, ne luă cu el la săpături, când acolo nu se mai afla nimeni. Ne arătă gropile goale şi umede, unde în băltoace provenite din apa ploilor crescuseră ierburi înalte şi ne spuse ce aveam de făcut.

— Voi le veţi aduce. Veţi veni să strângeţi iarbă pentru capre şi veţi băga în sacii cu iarbă armele pe care le veţi găsi aci. Vor fi fără gloanţe. De-acord?

Fie pentru că nu ne dădeam seama de pericol, fie pentru că ne simţeam măguliţi că eram amestecaţi într-o acţiune a celor mai vârstnici, fie din dragoste pentru tata, am acceptat pe dată.

— Fii liniştit, tată.

Ne strânserăm mâinile. Dar trebuia să ne lege şi cu un jurământ. Reuşita acţiunii depindea de felul cum vom păstra taina; dacă am fi scăpat chiar şi un singur cuvânt, am fi fost cu toţii în pericol. Ne duse

în mica biserică bizantină, care se află acolo, în mijlocul ruinelor antice: bisericuţa Sfinţilor Apostoli. Înăuntru domnea semiîntunericul, toate candelele erau stinse. Numai ultimele sclipiri ale unui soare incendiar străpungeau geamurile roşii şi se reflectau în biserică; semiîntunericul se înfiora, ceda. Ne învăluia o atmosferă de evlavie şi teamă. Râmaserăm tăcuţi. Tata luă o sticlă uitată, scurse ultimele picături de ulei în candela din faţa icoanei lui Cristos şi o aprinse. O coborî apoi până la nivelul feţelor noastre şi luând Evanghelia o întinse spre noi.

— Puneţi mâna deasupra, zise, şi juraţi. Nu veţi spune nimănui nicio vorbă.

— Nicio vorbă. Nimănui.

Ne sărută pe frunte.

— De-acum sunteţi bărbaţi.

Cuvintele lui ne umplură de mândrie. Când ne-am întors acasă, el povesti mamei totul. Ea se supără, îl trase în camera lor, se închiseră înăuntru.

— Ce-ai făcut? Copiii sunt mici. Trebuie să-i ţinem departe, sunt copii…

— Dar ceea ce vor face li se va părea un joc. Se vor bucura.

Noi trăgeam cu urechea. Nu ne păsa de justificările sale. Ne era de-ajuns că avusese încredere în noi, că ne ceruse să-l ajutăm în această acţiune sacră şi că noi, în felul nostru, aveam să contribuim ca războiul să înceteze mai repede, să vină iar pacea. Şi dacă până atunci, în lupte şi primejdii vom pierde o parte din copilăria noastră, o vom regăsi în anii paşnici. Aşa gândeam; şi ne spuneam că în timp de pace toţi trăiesc fericiţi, fără griji, iar păsările zboară peste imensele pajişti înverzite. Să vină numai pacea şi aveau să se găsească de toate, chiar şi giuvaeruri îngropate dinadins, ca să poată fi descoperite…

CAPITOLUL AL PATRULEA

Odată cu venirea iernii, la Atena foametea deveni şi mai cruntă. Era asemeni unui incendiu, care pe nesimţite cuprinsese întregul oraş, laolaltă cu Pireul şi suburbiile. Te uitai din ce parte vin flăcările, pe ce străzi înaintează şi te trezeai pe neaşteptate că izbucnesc din propria ta casă, pârjolindu-i pe-ai tăi, care săreau înnebuniţi pe ferestre. Erai uluit, te cuprindea panica. O luai la fugă ca să te salvezi. „Să scape cine poate." Dar încotro să te îndrepţi? Cartiere întregi erau cuprinse de flăcări. Locurile de trecere erau închise. Uliţele strâmte se umpleau cu oameni arzând ca o torţă, care urlau. Nu-ţi rămânea decât să stai nemişcat şi să aştepţi ca flăcările să te cuprindă şi pe tine, să le aştepţi fără nicio încercare de a scăpa, să te laşi pradă lor, să simţi cum te ating, cum te mistuie... Atâta tot. Şi să doreşti să te sfârşeşti cât mai repede, să nu dureze mult înteţirea flăcărilor, arderea ta, ca să nu-ţi vezi carnea topindu-se pe schelet, în miros acru de seu. Chinul cel mai mare era să rămâi pentru mult timp un trup descărnat, cu sufletul nevătămat, cu ochii măriţi de suferinţă şi cu urechile ca nişte pâlnii. Să vezi distrugerea eului tău, fibră cu fibră, să auzi vaietele celorlalţi, să priveşti şi să trăieşti groaznica nenorocire abătută asupra ta şi a celor din jurul tău, fără să poţi face ceva.

Cum a venit năpasta... La început, cu voci plângătoare risipite pe străzi, care se înmulţeau mereu. Unii rătăceau ici-colo, palizi, slabi, cu feţele supte de foame şi tânguindu-se. „Mi-e foame!... Mi-e foame!...", se jeluiau prin cartiere. Atunci, câteva obloane se deschideau pe jumătate şi se iveau mâini care-i miluiau în taină cu vreo felie de mămăligă sau cu un pumn de stafide. Speranţa că se vor lua măsuri ca răul să fie oprit încă de la început, a făcut pe mulţi, care aveau oarecare posibilitate, să fie milostivi. Dar răul nu putu fi împiedicat. Foamea pătrunse în oraş asemeni unui şarpe uriaş, asemeni unui balaur monstruos cu multe capete şi guri nesăţioase, care înghiţeau tot. Îi ameninţa pe toţi. Atunci porţile şi ferestrele se închiseră. Milosteniile încetară. Cei înfometaţi se prăbuşeau şi mureau pe străzi.

Când am văzut pentru prima oară un asemenea mort, am îngheţat de spaimă. Mama ne luase pe Iankos şi pe mine în cartierul Grădinii

Botanice, prin grădinile de zarzavat să cumpărăm foi de varză. Pe o stradă am auzit strigăte. Zbiera o femeie. Se zbuciuma.

— Vorbeşte-mi, măi beţivanule! N-am să te mai cert altădată. N-ai decât să bei cât vrei, să bagi în tine câtă băutură vrei, dar spune-mi măcar o vorbă!...

În jurul ei se adunaseră câţiva oameni. Am luat-o şi noi la fugă într-acolo, ne-am strecurat mai aproape. Şi am văzut: cea care zbiera era o femeie necăjită, între două vârste, cu un şorţ dinainte şi cu părul adunat pe ceafă într-un coc, acum desfăcut; căzuse în genunchi şi înnebunită îşi pălmuia bărbatul peste obraji şi peste gura care puţea a vin. El ţeapăn. Mort.

— Vorbeşte-mi, mă, îi striga sălbatic şi-l izbea cu pumnii în piept.

— De ce îl loveşti? Nu vezi că e mort?

Ea era de altă părere.

— Ce spuneţi, măi nătărăilor! Mai-nainte umbla cu mine pe stradă. Aşa se moare? Avem şase copii...

Şi-l lovea iar pe mort.

— Scoală, mă!... Cum m-oi descurca, ce-or mânca?

Urla, gemea, îl lovea fără milă. Poate că de atâtea lovituri avea să-şi revină, să se trezească. Cei din jur încercau s-o liniştească. Ea, ca o căţea nu ştia ce-i mila. Până la urmă, văzând că nu se mişcă, crezu.

— Blestemată fie băutura, te-a făcut să crapi!

— Care băutură? o întrerupse cineva. Nu-l vezi? E umflat de foame.

— Din cauza vinului! Bea de la cep, lua-l-ar dracu acolo unde se duce.

O îneca plânsul, se văicărea.

Mama, care se apropiase între timp, se aplecă spre ea, o compătimi.

— Plânge-l, dar nu-l nedreptăţi.

Ea o privi printre lacrimi.

— Ah, cucoană! Ai copii de crescut?

— Am.

— Bărbat?

— Da.

— Pe-ai mei cine o să-i scoată la liman? Zăpăcitul ăsta de om muncea, fura, seara le-aducea să mânce... Nicio bucătură pentru el, tăt pentru copii. Tată ca el nu mai ezistă, chiar dacă bea, halal să-i fie... Acuma, ce mă fac? Ce să le duc? Pământ?

Mama nu mai spuse nimic. Îi puse în şorţ foile de varză pe care le cumpărasem şi, luându-ne de mână, pornirăm spre casă cu sufletul îngheţat.

Asta a fost prima noastră întâlnire cu moartea prin înfometare. De-acum o cunoşteam. Era o arătare scheletică. O întâlneam aproape în fiecare zi. Şi peste puţină vreme o întâlneam chiar şi de mai multe ori până să se întunece. Porneam dimineaţa spre şcoală şi pe treptele

caselor, pe străzi, vedeam morţi. Unii, scheletici, descărnaţi, vor fi fost asemeni unor palide umbre şi înainte de a-şi da sufletul; alţii, umflaţi de lipsa de mâncare, ca nişte burdufuri. Uneori, cineva care mergea pe stradă, înaintea noastră, se prăbuşea fără suflare. Ca o trestie lovită de seceră. Asemenea morţi nu ne mai făceau nicio impresie. Deveniseră ceva comun, despre care nu mai ai ce discuta. Epuizasem tot ce aveam de spus în primele săptămâni. Pe urmă nu ni se mai strângea inima şi dacă dădeam de un mort, ne făceam cruce din obişnuinţă şi treceam mai departe. Dar nu totdeauna poţi da dovadă de tărie. Adeseori ne înfioram, ne cuprindea jalea. Un camion al municipalităţii sau o căruţă trecea dimineaţa şi seara pe străzi şi aduna cadavrele. Le duceau direct la morgă şi le aşezau în rând, unul lângă altul, pentru cazul că vor veni dintre acei care pierduseră pe cineva din familie, să-l caute printre cei morţi. Aşa ceva însă se întâmpla foarte rar. De cele mai multe ori, cei care muriseră de foame erau azvârliţi fără a fi identificaţi, în gropi comune. Altfel, dacă vreunul era recunoscut de-ai lui, ar fi trebuit să predea la primărie şi cartela lui, pierzând astfel porţia lui de „pâine”. Cel puţin nenorocirea să nu se mai repete. Şi o porţie în plus era spre folosul celor rămaşi. Deşi făcută din mălai, pământ şi rumeguş, pâinea tot pâine se socotea şi te mai ajuta să-ţi ţii sufletul. Şi dacă se împărţea, rareori, şi o îmbucătură în plus te putea ajuta să-ţi înşeli stomacul, te putea ajuta s-o mai duci vreo două zile. Pe urmă, poate că ai fi găsit ceva. Vreo coajă de prin gunoaie, vreun cotor de varză… Iar dacă erai înalt poate reuşeai să te repezi la vreun camion nemţesc şi să înhaţi o conservă sau o pâine militară. Poate ai fi mâncat vreun câine sau vreo pisică. Totul era posibil… Principalul era să mai rezişti o zi, să nu ajungi şi tu o mortăciune. Dar erau şi unii care în ciuda foamei îndurate, nu acceptau să-şi renege mortul şi să-i păstreze cartela. Dacă i-ar fi mâncat porţia, li s-ar fi părut că ei înşişi îl ciopârţiseră şi-l mestecă bucăţică cu bucăţică. Odată, noi, copiii, întorcându-ne de pe dealuri, am văzut o pereche, tată şi mamă, ducându-şi copilul la groapă. Îl duceau într-un cărucior, cu picioarele lui slabe atârnând în afară. Tatăl împingea căruciorul, iar mama, cu lacrimile secate, păşea alături cu o lumânare aprinsă în mână şi cu cartela copilului, pe care o ţinea ca pe o icoană. Ne-am oprit. Am vărsat lacrimi pentru ea.

În anul următor s-au înfiinţat cantinele. Cei sărmani stăteau la coadă ceasuri întregi, ca să capete o lingură de fiertură apoasă, fără gust. O zeamă lungă plină de gângănii. Cu greu găseai în ea vreun bob de năut sau de mazăre. Toate alimentele alterate au fost fierte şi împărţite celor mulţi. Izbucniră epidemii: dezinterie, tifos. Te duceai să scapi de moarte şi o sorbeai din gamelă, din farfurie…

Noi, în comparaţie cu alţii, o scoteam binişor la capăt. Mama prevăzuse ce se va întâmpla; golise cuferele şi în schimbul hainelor

căpătase alimente. Aveam şi caprele care ne dădeau lapte şi ca să avem şi ouă, am slobozit în curte câteva găini. Din insula Skyros, bunicul, de câte ori găsea vreo navă care venea încoace, ne trimitea câte ceva: cartofi, trahana, brânză. Slavă Domnului. Împreună cu noi mânca regulat şi vreun prieten; şi mâncarea lui Albert era asigurată; i-o dădeam fără murmur, ca pe o datorie.

Nu răbdam de foame. Pe urmă veni şi frigul. O iarnă aprigă. A nins. Gerul te pătrundea până la oase. Găsea trupuri istovite, incapabile să reziste. Degetele se umflau, degerau. Dinţii ne clănţăneau. Dârdâiam. De unde să luăm lemne? Sobiţele cu mangal erau reci. Când se-ntuneca şi se-nteţea gerul, vagabonzii se adunau în Piaţa Omonia şi se ghemuiau unul într-altul pe scările metroului, ca să se încălzească cu aerul cald şi urât mirositor care ieşea din tunel. Murdăria se lipea de trupurile asudate. Păduchii se înmulţiră. Începu să secere tifosul exantematic.

Se dădu ordin să funcţioneze pentru câteva zile băile comunale, să meargă toţi muncitorii din fabrici, funcţionarii, elevii să se scalde. Era şi o veche baie cu aburi în dosul monumentelor antice din cartierul Aerides. Se făcu şi focul. Am mers acolo cu şcoala. Pe noi, copiii ne duseră în încăperile duble, în grupuri de câte cinci, în cele din faţă ne puseră să ne dezbrăcăm, iar în cele din interior să intrăm goi şi să ne spălăm unii pe alţii, de îndată ce vom începe să transpirăm din cauza aburilor. Pentru prima oară intram într-o baie cu aburi, pentru prima oară noi, băieţii ne găseam goi laolaltă. Era plăcut. Aburii ne învăluiau cu o căldură necunoscută, ciudată; parcă ne mângâiau nişte mâini moi. Începurăm să transpirăm. Ni se părea că în mijlocul aburilor, corpurile noastre creşteau, se împlineau; şi pe dinăuntru simţeam o fierbinţeală care ne odihnea şi ne toropea. Ne uitam unul la altul. Trupuşoarele noastre erau frumoase, ca de căprioară; chiar dacă câteva erau mai slăbuţe. Aveam zvelteţea băiatului aflat în pragul adolescenţei, prospeţimea care e în căutarea formei definitive. Ne întinserăm pe plăcile de marmură, unul lângă altul, somnoroşi. Puţişoarele noastre, frunze de ramuri fragede, fără să urmărim aceasta, tresăriră. Le acoperirăm cu palmele, ruşinaţi. Unul, mai îndrăzneţ, ne goni sfiiciunea.

— Măi, ne spuse simplu, a mea este mai mare decât a tuturor.

Noi, ceilalţi am prins curaj, ne-am simţit jigniţi.

— Ce spui?

— Măsurăm?

— Haide.

Măsurăm cu degetele. Ne distram. Şi căldura în jurul nostru creştea asemeni unui fluviu. Ne învăluia trupurile, Deschiserăm robinetele cu apă caldă. Aburul fierbinte se transformă în ceaţă şi ne acoperi. Ne răspândirăm pe margini să ne spălăm. Apa se revărsa asupra noastră

cum o voiam. Ne făcea trupurile să se deschidă asemeni florilor primăvara. Era frumos, un joc al dimineţii. Soare ce răsare dintre straturile înflorite. Stăturăm mult acolo. Nu ne mai înduram să ieşim. Cineva bătu în uşă şi strigă: „Terminaţi!” Trebuia să ne îmbrăcăm şi să ieşim pe străzile bântuite de lipsuri ale Atenei, să trecem pe lângă oameni pe care-i urâţea suferinţa.

Şi fetele au fost trimise la baia de aburi. Erato a noastră se întoarse de-acolo cu o uşoară durere de cap.

— A răcit, spuse mătuşa Sofia. A ieşit de la căldură la aerul rece. Trebuie să se păzească.

Îi dădură ceva, se păru că durerea trecuse. Vreo două zile, Erato se simţi bine. Pe urmă se plânse din nou. Tâmplele îi zvâcneau, ochii îi lăcrimau. Avea ameţeli.

— Mi-au deocheat-o, se gândi mama.

Nu era lucru imposibil. Erato a noastră semăna cu un înger. Acum i se împlinea trupul, i se formau sânişorii. Părul ei, lung şi blond, cobora în valuri ondulate până la umeri şi când alerga, dacă nu-l lega, îi flutura ca un puf de aur, ca o coroană de lumină în jurul frunţii. Pielea ei era fină şi strălucitoare; aşa cum este partea dinăuntru la unele scoici, netedă şi trandafirie, fildeş şi petală de trandafir. Guriţa roşie, fragedă, ochii ca nişte mărgele albastre aruncate în zăpadă. Trecătorii se opreau pe stradă şi o admirau. „Să trăieşti, fetiţa mea!...” îi spuneau cucoanele.

— Ai dreptate, fu de acord cu mama şi mătuşa Sofia, când văzu că ameţelile fetei devin tot mai dese. O chemă pe Todora să-i descânte de deochi.

Tata le certă pe amândouă:

— Nu vă e bine? Ce, am ajuns acuma să facem farmece?

Mătuşa îl întrerupse:

— Dacă nu crezi, n-ai decât să nu fii de faţă. Biserica admite deochiul.

Pentru o clipă păru a-şi reaminti de trecut şi adăugă, abia auzit:

— Şi la mine tot ochi rău a fost.

Mama nu pierdu vremea. O chemă pe coana Todora, vecina care era specialistă în toate şi în descântatul de deochi. Ea sosi în grabă cu cele necesare, ca o moaşă care are de salvat o lehuză ce naşte greu. O culcă pe Erato pe spate, îi acoperi faţa cu o batistă roşie şi puse deasupra icoana Sfintei Treimi, în care, sub jilţul lui Dumnezeu se vedea printre nori un ochi sfânt, imens. Rosti printre dinţi nişte rugăciuni, bolborosi nişte vorbe ştiute doar de ea, o tămâie şi după ce o ajută să se ridice, o stropi cu agheasma pe care o păstra totdeauna în casă.

— Du-te, îi spuse atunci şi o bătu uşurel pe umăr.

Mama nu se mărgini la asta. Agăţă de cămăşuţa fiicei sale un talisman, bun pentru orice deochi: un ochişor verde-albăstrui şi o cruciuliţă. S-o mai deoache vreun ochi rău dacă poate…

Dar zilele treceau şi ameţelile surorii noastre în loc să dispară, deveneau tot mai dese. Curând începură s-o usture ochii, i se muiau picioarele şi nu mai avea putere în mâini. Mai erau şi altele. Paloare, lipsă de poftă de mâncare. Voma tot ce mânca. În câteva zile fata slăbi şi abia se mai putea ţine pe picioare. Doamne, apără-ne… Părinţii noştri se neliniştiră. Speriaţi, se apucară să ducă fata pe la diferiţi doctori. La început, cea mai simplă explicaţie era: „Anemie, subnutriţie”. Dar nu putea fi asta. Noi, acasă, nu ajunseserăm să răbdăm de foame. Aveam ce mânca… Până la urmă se dovedi că era altceva, mult mai groaznic. Veni repede. Leucemie.

Când aflară, părinţii fură distruşi. Nu se grăbiră să se întoarcă acasă. Se aşezară istoviţi, pe o bancă în parcul Zappeion, ca să se gândească… Ce să facă? Ce puteau face? Ce puteau face în iarna aceea teribilă, când domnea mizeria? Şi care doctor vestit s-ar fi ocupat de ea în mod deosebit, când în jur atâta lume pierea de o moarte cumplită, când atâţia copilaşi se stingeau, se ofileau ca nişte crinişori smulşi de crivăţ? De ce s-ar fi interesat, de ce s-ar fi zbătut mai mult decât pentru alţii ca s-o salveze pe Eratula noastră? O copilă necunoscută, una dintre atâtea altele, din miile care piereau pe nedrept. „Nu are scăpare” – îi spuseră limpede tatălui nostru, când într-o zi, după serviciu, se dusese direct la medic. Să nu mai cheltuiască degeaba. Când veni acasă, el o chemă pe mama în camera lor, se strădui să îndulcească lovitura, să-i comunice cu grijă cumplita veste. Dar cum să găseşti cuvinte potrivite ca să spui unei mame că fetiţa ei va muri?… Mama fu cuprinsă de deznădejde, strigă.

— E imposibil!…

Tata îi acoperi repede gura cu palma. O zgâlţâi cu putere.

— Taci! Are să te audă. Ea nu trebuie să ştie nimic.

Nu spuseră nimănui din casă adevărul. Numai mătuşii Sofia. Şi Iankos, singur, din unele tăceri, din unele gesturi ciudate îşi dădu seama că se întâmplă ceva îngrozitor. De altfel, vedea că pe zi ce trece sora noastră devine tot mai palidă, tot mai slabă, că nu o mai ţin picioruşele. Întrebă, cercetă cărţi, află.

— Kostis, îmi spuse într-un amurg când ne dusesem după iarbă, o pierdem pe Eratula noastră.

Eu am rămas uluit.

— Ce spui?

— Sângele i se face apă, murmură.

Aşa cum stam în groapa cu iarbă, îşi întoarse faţa în altă parte, ca să nu văd că plânge. Mă podidi plânsul şi pe mine.

— Ea ştie? întrebai.

— Nu. Şi nici mezinul. Vezi să nu-ţi scape vreo vorbă.
Am plecat trist capul. Iankos mă îmbrăţişa.
— Nici lui Dimitris să nu-i spui.
— De ce? îl întrebai mirat, privindu-l în ochi.
— Am să-ţi spun altă dată.
Norul roşu, sângeriu, al înserării coborî şi ne învălui, lăsându-se deasupra săpăturilor. Ce vorbiserăm, rămase acolo. Dar ce folos? În ziua următoare fu mare jale la noi în casă. Eratula înţelese că i se apropie sfârşitul. Mama o pusese sub protecţia Sfintei Marina. Voia să-i taie părul de la rădăcină, s-o îmbrace în negru până în ziua sărbătorii Sfintei. Atunci, Sfânta avea să facă minunea s-o vindece, odată ce oamenii n-o mai puteau ajuta. Multă lume credea în harul ei, că avea puterea să facă asemenea minuni şi în ziua când i se sărbătorea hramul, în plină vară, urca spre Piaţa Theseion, unde se află biserica ei, o mare mulţime de infirmi şi copilaşi bolnavi, cărora nu li se mai da nicio speranţă de vindecare, îmbrăcaţi în negru, toţi închinaţi ei cu lacrimi şi credinţă. Poate că Sfânta avea să se îndure şi de Eratula şi avea s-o salveze. Mama se întoarse acasă cu o icoană şi cu o haină neagră, împăturită. Luă foarfeca şi se apropie de sora noastră, care zăcea în pat.
— Vino, îi spuse cu blândeţe, să-ţi tai perişorul. Va creşte iar, dulceaţa mea.
Erato tresări, ochii i se aprinseră.
— De ce?
Mama se strădui să fie cât mai blândă şi mai binevoitoare. Se temea de clipa asta.
— Te-am închinat Sfintei Marina, scumpa mea, ca să te însănătoşeşti mai repede.
Erato – oare de unde a găsit atâta putere? – rupse pachetul şi trase brusc afară rasa cea neagră, înţelese.
— Nu pentru asta! urlă ea. Medicii nu mă mai pot ajuta. Aţi pierdut orice speranţă. Spune, mamă! Spune-mi!…
O apucase de gât şi o zgâlţâia sălbatic, parcă ascunsese anume în ea putere pentru clipa asta. Mama se zăpăci.
— Spune! zbiera fata.
Pe mama o înecară suspinele, o cuprinse teama.
— Nu, fetiţa mea. Nu ai nimica… Numai că eu vreau să te văd mai repede sănătoasă.
— Minciuni! mugi Erato şi sări din pat. S-a terminat cu mine! Sunt pe moarte.
— Nu, copila mea, îţi jur.
Erato se înfurie şi mai mult. Intră în panică, o năpădiră sudori reci. În clipele acelea îşi dădu seama că totul e pierdut, că moartea o pecetluise în mod ireversibil. O cuprinse deznădejdea şi totodată o

aprigă sete de viaţă. Prinse a răcni.

— Nu vreau să mor!… Nu vreau să mor!… Nu vreau să mor!…

Răcnetul urca, se izbea de gratiile patului. Erato începu să alerge prin cameră, ca să găsească uşa deschisă şi să se avânte afară, de parcă moartea era numai acolo, în încăperea aceea. Se zbătea ca o pasăre speriată în colivia ei. Mama reuşi s-o reţină.

— Unde te duci?

Nu se aşteptase la asemenea scenă, la asemenea reacţie. Se înspăimântă. Chemă:

— Mătuşă! Iankos! Veniţi!

Mătuşa şi eu ne-am repezit înăuntru.

— Prindeţi-o! Are să cadă! ne strigă.

Am apucat-o pe Erato care se zbătea şi urla de parcă i se smulgeau măruntaiele. Ne scăpă din mâini. Alerga prin cameră, încerca să fugă, să iasă afară, în curte, pe stradă, oriunde; să scape de destinul cel nemilos, să se salveze. Am prins-o din nou. Am încuiat uşa, am închis obloanele. Mătuşa o îmbrăţişă cu blândeţe, o mângâie, îi spuse poveşti ca atunci când era fetiţă mică şi o linişti alintând-o:

— Oare noi toţi ce vrem, inimioara mea? Îţi vrem binele. Fie-ţi milă de maică-ta, îndură-te de ea.

Obosise şi Erato de atâta zbucium; puterile o părăsiră. Şi se lăsă în mâinile noastre, plângând amarnic. Mama puse candela pe masă lângă icoana Sfintei şi aducând-o acolo pe Erato, îi spuse să îngenuncheze.

— La vârstă asta părul creşte repede. Şi cu cât îl tai, cu atât se face mai ondulat, spuse mătuşa cu glas dulce.

Mama luă foarfeca, strânse degetele şi buzele. O trecu prin pădurea aurie a pletelor de fată. Apăsă cu putere, tăie. Părul, tuns de la rădăcină, căzu în smocuri. Peste puţin capul fu dezgolit de păr. Ochii Eratulei deveniră şi mai strălucitori. Ai fi zis că faţa albă era numai ochi. Pe urmă îi scoaseră cămăşuţa de noapte şi o îmbrăcară cu haina neagră adusă de mama, o simplă rasă. Erato nu se mai opunea la nimic. Era de-acum numai tăcere şi aşteptare.

Din ziua aceea, în casa noastră se împuţinară toate. Jocurile, discuţiile, planurile… Viaţa îşi pierduse intensitatea. Nu mai făceam zgomot, nu mai alergam ca să n-o deranjăm pe Erato care se stingea; sau mai degrabă, ca să nu ajungă în camera ei ecourile vieţii şi să o tulbure. De bine de rău arăta că îşi acceptase soarta, că de acum păşea cuminte, în tăcere, spre moarte. De ce s-o îndepărtăm de drumul ei, s-o aducem iar pe acesta… Ne-am obişnuit cu gândul că o pierdem. Şi visurile, planurile noastre, legate de timpul când avea să răsară pacea, erau fără ea. În zilele binecuvântate pe care aveam să le trăim, Erato urma să fie doar o caldă amintire şi cea mai preţioasă şi dragă fiinţă pe care o pierduserăm în clocotul şi zarva războiului. Numai mama nu era de acord cu noi. Flamura ei era speranţa. Credea în minunea ce

avea să se producă, calcula şi clădea bazându-se pe ea. În toate planurile ei era inclusă şi Erato. Contrar nouă. Îi cumpără şi nişte stambă în culori vesele şi chemă croitoreasa să i-o coasă în casă. O întrebă cum vrea să fie, îi aduse reviste de mode ca să-şi aleagă singură modelul. Îi spunea că avea s-o îmbrace, de îndată ce-şi va scoate rasa. Fata îi răspundea fără chef. Nu mai nutrea iluzii. Îşi măsura singură viaţa. Cât avea să mai ardă candela.

După-amiezile, micul Lambis intra în camera ei cu chitara, se aşeza lângă ea pe pat şi mângâind strunele, îi cânta încet. Asta îi plăcea. Cântecul este adesea ca o poveste; te îmblânzeşte, te înşală.

Prietenii noştri întrebau de ea. Veneau regulat să o vadă. Stăteau puţin, în picioare, în camera ei şi plecau. Numai Dimitris rămânea mai mult. Stătea şi o privea. Vorbea puţin. Ce să-i spună?… Îi ajungea să-şi umple privirile cu imaginea ei şi să tacă. Odată, ea îl întrebă, privind panglica neagră pe care o purta la mânecă pentru Iakintos:

— Când ai să scoţi doliul?

— Niciodată, îi răspunse şi evită să-i dea explicaţii.

În ochii lui se iviseră iar lacrimile împietrite ale cumplitei dureri pentru fratele executat. Nu curseră nici acum.

Timp de câteva zile, foarte puţine, Erato ne înşelă. Se înşelă şi pe sine. Îşi reveni, se simţi mai bine. Se putea ţine pe picioare, umbla. Atunci spuse:

— Aş vrea să mă duc la plimbare.

— Unde? întrebă mama tulburată şi bucuroasă.

— Pe dealuri. Cu băieţii.

Era o zi de primăvară cu soare auriu. Semn bun în luna martie. Mama îl trimise pe Iankos să aducă o trăsură. Intre timp o pregăti pe Erato, o îmbrăcă. I-o încredinţă.

— Plimbă-te puţin cu ea, îl rugă. Ai grijă…

Iankos îl invită şi pe Dimitris. Urcară spre Acropole şi pe urmă cotiră spre monumentul lui Filopappos. Când trăsura nu mai putu înainta, coborâră. Iankos îi lăsă sa meargă o vreme singuri, găsind un pretext şi rămânând în urmă. Dimitris o apucă de braţ, urcară spre culme şi se aşezară pe o stâncă, de unde se vedea toată Atena. Oraşul minunat strălucea chiar şi în acele zile triste când îl apăsa vălul însângerat al robiei şi când, dacă ţi-ai fi lipit urechea de pământ ai fi auzit vaiete şi gemete, glia trosnind. Cei trei munţi ai săi, în formă de semilună, păreau nişte braţe care se întindeau cu străzi şi case până la cele două Faleruri. De-aci, de pe deal, se zărea golful Salonic ca o oglindă strălucind în lumină până la Pireu. Intre braţele deschise stăteau dealurile, asemeni unor scoici răsucite acoperite cu alge marine: Licabetul, Strefi, Acropole, Pnyx… Privit din acest loc, oraşul părea şi mai frumos, căpăta o aureolă de legendă. Să fi fost din cauza ruinelor antice, a monumentelor care se desfăşurau de la Stânca Sacră,

în jos, către poalele dealului, cu statui înălţate pe locurile săpăturilor şi în Piaţa Theseion, de la templul lui Hefaistos până la cimitirul antic de la Keramikos? Să fi fost din cauza acelei atmosfere de vrajă pe care o emană vremurile în somnolenţa lor? Sau poate din cauză că trăiam în aceste locuri ale Atenei pe care dragostea noastră le dăruise cu un farmec nespus? Oricare ar fi fost cauza – de ce să încercăm s-o aflăm? – pentru noi aceste locuri erau o dulce beţie, vatră de poveşti şi vise.

Cei doi copii visau cu o desperare mută, dornici să adune în ei clipele pe care le trăiau acum, tot ce vedeau şi simţeau. Vorbeau puţin. Dar în ei era trează conştiinţa că acest ceas este fără întoarcere, că a şi pătruns într-o curgere, într-un alt ciclu, care se varsă asemeni unui fluviu într-o mare îndepărtată. Dimitris se aplecă şi o sărută pe obraz. Dar atât de uşor, din cauza sfiiciunii, că ea nici nu-i simţi sărutul venit pe neaşteptate. În clipa aceea, chiar sub stânca lor, printre pini, se ivi o pereche. Noii-veniţi nu îi zăriseră. Se întinseră pe iarbă crezând că nu mai e nimeni în acel loc pustiu, că nu-i vede nimeni. Începură să se dezmierde nerăbdători şi cu o patimă primitivă. În scurt timp, în câteva clipe doar, se lăsară pradă dragostei lor, total şi fără nicio reţinere. Femeia tresălta sub corpul bărbatului, fericită, destinsă, sorbind plăcerea prin toţi porii. Era urâtă. Erato o văzu printre pini. Dar faţa ei căpătase o expresie de fericire, de satisfacţie, care o înfrumuseţa. Curând, tocmai când simţea cea mai profundă plăcere, întredeschise ochii. Îi văzu sus pe cei doi tineri privind-o, deşi fără voie. Tresări, îl împinse pe bărbat. Aruncă spre ei o piatră.

— Plecaţi, măi! le strigă sălbatic.

Dimitris o apucă pe Erato de braţ şi o luară la fugă de parcă i-ar fi gonit cineva din urmă. Se întâlniră cu Iankos şi cu vizitiul care îi aşteptau. Dar Erato luase cu ea imaginea acelei femei urâte care fremăta de dragoste şi se simţea fericită.

CAPITOLUL AL CINCILEA

Îmbunătăţirea ce se observase în starea surorii noastre fu trecătoare. O pauză, un surâs înşelător. Boala ei porni din nou spre deznodământ. De data aceasta definitiv şi ireversibil. Erato nu mai trecu pragul casei. Rude, prieteni veneau să o vadă. Stăteau puţin, îi vorbeau, plecau, intrau alţii. Voia să-i aibă pe toţi în preajmă. Aduna frânturi din frazele lor. Numai pe unul îl evita, pe Albert. Pe el nu-l lăsa să intre în camera ei. De fiecare dată când i-o cerea printr-un al treilea, ea răspundea îndărătnic:

— Nu.

Găsea un pretext, o justificare. De fapt, nu voia ca tânărul s-o vadă aşa, tunsă. Ştia că ce avusese mai frumos, fusese părul ei ondulat, auriu. Fără acesta avea să îi pară urâtă, de plâns. Dar într-o seară el se ivi în uşă.

— Lasă-mă să intru, se rugă.

Nu-l mai putu refuza. Tânărul străin intră, se aşeză lângă ea. Nu ştia multe cuvinte greceşti ca să-i poată vorbi, să-i dea curaj. Şi voia atât de mult să se arate folositor, plăcut. Ce să facă? Văzu chitara lui Lambis. O luă şi începu să cânte o melodie, pe care o murmura cu glas lin, moale. Era un cântec blând şi nostalgic, din patria lui îndepărtată, pe care în dorul lui o vedea depărtându-se atât de mult, încât nu credea că o va mai revedea vreodată. Nici fumurile vetrelor ei, nici valurile care o mângâiau. Erato nu înţelegea aproape nimic din vorbele lui. Însă îi plăcea să-l asculte cântând. I se părea atât de bun acest tânăr străin. Şi frumos. Îşi dădea bine seama de asta, aşa cum sta nemişcat în faţa ei. Era însetat de viaţă. Va fi văzut multe până să ajungă aci, va fi ştiind să se bucure şi de alte lucruri şi să le dobândească.

Îl chemară să cineze. Şi seara se scurse ca celelalte. Tristă. Agravarea bolii Eratului ne influenţa pe toţi. Ne amuţea, ne ofilea. Tata, văzând starea noastră, se strădui să ne înveselească. Ne ciopli noi figuri pentru reprezentaţiile cu Karaghioziş, ne făcu alte patine cu rotile, şi, de parcă în casa nu se petrecea nimic rău, începu să facă planuri pentru vacanţă, spunând că nu era exclus ca până atunci să

fim eliberaţi. Întinse pe masă harta Greciei şi ne arătă ce călătorii vom face. Trenurile şi vapoarele aveau să facă cunoştinţă cu vesela noastră familie. O includea şi pe Erato în aceste planuri, ca să-i facă plăcere mamei; chiar dacă noi ceilalţi nu credeam că sora noastră se va vindeca. Serile, stăteam aşa ceasuri întregi în jurul mesei sau a sobiţei cu mangal. Vorbeam şi iar vorbeam… Afară domnea o tăcere adâncă, circulaţia fiind interzisă de la orele nouă şi jumătate. Şi numai din când în când ajungea până la noi zgomot de paşi. Ciuleam urechile ca să ne dăm seama ai cui sunt. Paşii vreunui trecător grăbit care întârziase de nevoie sau paşii uşori ai celor din Rezistenţă care scriau lozinci pe pereţi şi aruncau în curţi manifeste? Dacă erau dintre aceştia din urmă, ieşeam până la poartă şi luam de jos hârtia tipărită la şapirograf, pe care ne-o aruncaseră. Atunci ne aşezam în jurul mesei şi o citeam. Tata, care dădea ajutor organizaţiei, cunoştea conţinutul celor mai multe manifeste; i le spunea unchiul Nikitas şi Damianos, când se întâlneau pe ascuns. Dar le lua şi pe acestea, le mai citea o dată. Te mulţumeşte să auzi ceva consolator, chiar dacă-l ştii.

Mama nu renunţa la gândul că Erato se va vindeca. Se agăţa de tot ce-i putea da speranţe, vorbe şi sfaturi, chiar dacă erau ale unor oameni simpli; folosea leacuri băbeşti învăţate de la alte femei, cumpăra castraveţi amari şi tot felul de buruieni de la ţărani, când ne duceam la grădinile de zarzavat după legume şi verdeţuri. Toate în zadar, speranţe deşarte. Doar cât să ni se scurgă timpul printre degete, răpindu-ne fata fără ca noi s-o putem ajuta. Nici să zâmbească nu mai putea sărmana… Din fericire, în zilele acelea se petrecu în casă un eveniment care-i aduse mare mulţumire. Fătă una dintre capre. Făcu doi iezi drăgălaşi, cu cerceluşi la grumaji. Toată ziua behăiau veselii; şi prinseră a alerga jucăuşi, de îndată ce putură să se ţină pe picioare. Erato ne cerea să-i ducem în camera ei. Se ridica în capul oaselor sprijinindu-se pe perne, îi lua în braţe, îi mângâia, îi strângea la piept ca pe nişte copilaşi. Mama se prefăcea că se supără, numai aşa, de formă. Dar o lăsa să se bucure de acel instinct pur care izvorăşte din profunzimile fiecărei femei şi care, când vine ceasul, cere o grădină peste care să se reverse. Să fie adevărat ce a spus un înţelept: că femeia este mamă încă din mitra care o poartă? De ce nu? Altfel cum se putea explica dorinţa Eratului de a dădăci iezuţii, de a se juca cu ei, înşelându-şi suferinţa?

Înainte de a trece de-a binelea iarna, se întâmplă că se îmbolnăvi şi mătuşa Sofia. Pe neaşteptate. Simţi o greutate pe inimă, ca o ancoră ce o trăgea în adânc. Îşi dădu seama că i se apropie sfârşitul. Ca un ceas care este întors pentru o anumită perioadă de timp şi acum e pe punctul să se oprească. Bătăile îi slăbeau. Toate, înăuntru, se încurcau. Îşi pierdeau continuitatea, disciplina, ordinea. Avea să urmeze tăcerea.

În acele zile începea luna aprilie. Şi mătuşa Sofia se temea totdeauna de aprilie. Avea multe motive. Cele mai importante evenimente din viaţa ei se petrecuseră în această lună. O ciudată coincidenţă, care lumina firele tainice, legăturile nevăzute ce unesc lumea noastră materială de alte lumi misterioase şi imateriale. Nu era superstiţioasă, nu voia să fie. Dar unele împrejurări din viaţa ei o convingeau că forţe misterioase şi de nepătruns, pe care unii le numesc zodii, alţii paşi magnetizaţi în haos, hotărăsc destinul omului cu perioade de timp calculate precis, cu opriri orânduite încă înainte de naşterea sa, pe orbite prestabilite. O ordine supranaturală ne conduce, o seamă de hotărâri se iau referitor la noi, undeva în infinit, fără să fim întrebaţi. Mătuşa Sofia nu ştia, nu era în stare să le spună toate astea, dar le credea. Şi, de altfel, nu era nevoie de vorbe, de tălmăciri. Erau suficiente evenimentele, într-o zi de 7 aprilie, doi fraţi de-ai ei fură sfârtecaţi de o explozie într-o carieră de piatră. La 7 aprilie dăduse faliment tatăl ei, mare negustor din România. La 7 aprilie i se adusese ştirea despre dispariţia lui Anghelos. Şi alte multe nenorociri i se întâmplaseră într-o zi de 7 aprilie. Dacă şi moartea ei era o nenorocire, avea să vină tot la 7 aprilie, îi auzise paşii, o aştepta.

Îi dădu Eratulei brăţara de aur care-i mai rămăsese, lucrată în filigran, o binecuvântă cu drag şi cu mare jale, şi ca pe o ştafetă căreia i se întrerupe cursa, se culcă liniştită în patul ei şi aşteptă. Bea numai puţin lapte şi aştepta. Calmă şi pregătită. Avea să vină un înger care ia sufletele, preafrumos şi tânăr, strălucitor, aşa cum îl cunoscuse, de la care îşi luase rămas bun plină de amărăciune şi a cărui imagine o păstrase neatinsă ani de-a rândul, ani care au fost pentru ea asemeni unei nopţi nesfârşite. Avea să se aplece deasupra ei, în lumină şi avea să-i despice pieptul cu spada lui sclipitoare ca să ia sângele pe care păstrase, pentru el în ibiscusul[12] inimii ei. Sângele lui avea să se amestece cu al ei. Acum aveau să se unească pentru totdeauna. Va fi binevenit, îl aştepta.

Însă după 3 aprilie se simţi mai bine. Ne-am spus: „A scăpat mătuşa". Ne înşelam. În noaptea de 6 aprilie, la ora 23, dădea vădite semne că sfârşitul îi este aproape. Mătuşa se prăbuşi cu mâna pe inimă.

— Dă fuga, Thanos, îi spuse tatei. Fă-mi binele ăsta. Nu mă lăsa să mor neîmpărtăşită.

Tata luă o batistă albă, o legă de umbrelă şi ieşi în stradă. Mergea fluturând batista în lumina lunii, semn că ieşise într-un caz de forţă majoră, fiind vorba de viaţă de om. Ajunse la locuinţa preotului, lângă biserică şi îl trezi. Se întoarseră împreună. Preotul cu împărtăşania, el cu o lumânare aprinsă şi cu batista albă ca un steag. Mătuşa Sofia tresări când îi văzu, îşi făcu alinată semnul crucii. Preotul se apropie

de patul ei. Noi ceilalţi ieşirăm.

— Ai ceva de mărturisit? o întrebă.

— Nimic, şopti ea. Toată viaţa am primit numai lovituri. Nu ţin minte să fi făcut vreun rău. Pot muri împăcată.

Se împărtăşi. Pe urmă ne chemă. Intrarăm şi ne sărută pe fiecare. A doua zi, când ne-am trezit, se stinsese. Îşi dăduse sufletul în zori. Urma s-o înmormântăm în dimineaţa următoare; trebuia să pregătim permisul de înhumare şi să lăsăm să treacă douăzeci şi patru de ore de când se prăpădise. Veni un doctor şi confirmă decesul. Veni şi coana Todora, aceea care ştia să descânte de deochi şi care era specialistă şi-n înmormântări şi se ocupă de moartă. O spălă cu oţet, pe care-l păstră după aceea într-o farfurie, o îmbrăcă împreună cu mama, ajută să fie pusă în sicriu, o împodobi cu florile aduse de nişte rude şi de femeile din cartier. Casa se umplu deodată de lume. Nu se mai găsea un scaun liber nici în încăperea unde pusesem sicriul, nici pe verandă. Veniră coana Marta, coana Smaragda, evreica – mama lui Ruvim şi multe alte vecine, dintre care unele făcuseră cunoştinţă cu moartea, altele nu. Se aflau şi femei pe care le vedeam pentru prima dată la noi în casă, cunoscute de-ale mătuşii de la biserică cu care schimba întotdeauna aceleaşi cuvinte. Acum o elogiau, o lăudau şi îşi exprimau regretul că au pierdut-o. Unele profitară de ocazia asta, ca să afle veşti şi despre fata care se prăpădea, lovită de o boală fără leac şi, dacă se putea, să o şi vadă. O întrebau în şoaptă despre asta, chipurile cu compasiune şi interes, pe coana Todora, sigure că ea era la curent cu toate. Aceasta atâta aştepta. Dădea informaţii şi despre întâmplări inexistente. Se arăta copleşită de suferinţă şi de griji, de parcă lua parte la tot ce se-ntâmpla în casa noastră; într-un cuvânt, arăta că e om de-al casei, nelipsit. Şi ca să întărească impresia ce voia s-o dea, slobozea din când în când şi câte un bocet pentru moartă, parcă numai ea era neconsolată. Şi în timp ce se arăta atât de nenorocită de parcă pierduse fiinţa cea mai dragă, fie că intra cu îndrăzneală la bucătărie ca să pună cafea de năut pentru unii, fie că se apropia de alţii ca să întrebe tot felul de lucruri.

— Ah, omuul nu e nimic, nimic… încheia ea orice discuţie, făcând paradă de înţelepciune.

Şi ca să-şi dovedească vorbele avea la îndemână povestea unui cunoscut de-al ei, pe care o relata cu lux de amănunte şi care adesea nu avea nicio legătură cu ceea ce se discutase mai înainte; o spunea numai de dragul de-a o spune şi ca să arate că şi din cauza acelei întâmplări se necăjise foarte tare.

Pe înserat, lumea se împrăştie. Rămaseră vecinii mai apropiaţi, îndeosebi femei, hotărâte să privegheze moarta până dimineaţa. Se adunară toate în jurul sicriului. Mama deschise un sertar de-al mătuşii, luă nişte fotografii de-ale logodnicului ei dispărut în Asia Mică şi le

puse într-un colţ al sicriului. Seara târziu veni şi unchiul Nikitas. Sărută moarta, o mângâie.

— Sărmană mătuşă, spuse el.

Coana Todora profită de ocazie ca să-i întrebe de ce nu se mai arătase prin cartier. El se justifică spunându-i că se logodise cu o fată din Patras şi că se pregătea de nuntă. Ea nu păru convinsă, dar îşi dădu seama că într-un asemenea moment nu era potrivit să insiste. De altfel, ceea ce bănuia nu era dintre lucrurile care se spun cu glas tare în asemenea vremuri de restrişte. Unchiul veni în camerele noastre, ne sărută şi târziu, pe la miezul nopţii, pieri în întuneric.

— Nu-i primejdios să plece acum? îl întrebă Iankos în şoaptă pe tata.

— Are legitimaţie falsă, îi mărturisi acesta.

Ne culcarăm în paturile noastre. Toate se potoliră în casă, se făcu linişte. Dormeam iepureşte. Numai în încăperea unde se afla sicriul câteva femei privegheau, vorbind în şoaptă. Şi Erato, în camera ei, era trează. Această moarte o tulburase. Mătuşa părăsise viaţa fără să-i fi cunoscut bucuriile. Ca o creangă pe care n-o udase niciodată ploaia, care nu ştia ce-i primăvara. Stătuse mereu la o parte, fără nicio bucurie a ei; nu făcuse decât să aştepte bucurii, le tot aşteptase şi până la urmă se păcălise, îşi încheiase viaţa fără nicio satisfacţie concretă, fără nicio justificare a venirii ei pe lume. Dacă viaţa este numai zădărnicie, dacă o părăseşti fără să o cunoşti, fără să o trăieşti, atunci de ce să te mai naşti? Creierul fetei lucra febril, sub ameninţarea sfârşitului care se apropia, o năpădeau gânduri ce-i depăşeau vârstă. Erato deveni matură în ziua aceea, ajungând la concluzii de femeie în toată firea. Şi o cuprinse frica la gândul că era posibil ca şi viaţa ei să se încheie astfel, fără să cunoască plăcerile care fericesc uneori femeile. Îi veniră în minte cele văzute cu ocazia ultimei plimbări pe dealuri; femeia aceea urâtă care fremăta sub trupul bărbatului într-o destindere plină de satisfacţie şi faţa ei care căpătase o expresie de fericire ce o înfrumuseţa.

Erato aşteptă ca somnul să-i cuprindă pe toţi. Atunci se ridică, îşi lipi urechea de uşa despărţitoare, auzi răsuflările celor care dormeau şi ieşi afară, păşind pe vârfuri şi închizând cu grijă uşa în urma ei. Din coridor, privi pe furiş la femeile care privegheau… Numai o clipă, să n-o vadă careva. Se îndreptă fără zgomot spre baie şi acolo deschise uşiţa trapei. Intră, o închise iar. Urcă scăriţa de lemn care ducea în pod, sub acoperiş. Albert se nelinişti auzind paşi; fu surprins văzând-o.

— Ce vrei? o întrebă în greaca lui stricată.

— Sst… făcu ea ducându-şi degetul la buze.

Era acum o femeie în toată firea, hotărâtă să păcătuiască. Îngenunche lângă el. Albert purta doar o izmănuţă scurtă şi un maieu care-i lăsau libere picioarele şi braţele şi arătau că erau destul de lungi

ca să poată îmbrăţişa strâns un trup femeiesc. Erato îşi dădu seama ce puteau oferi, în dragoste. Albert, parcă ruşinat că îl găsise aşa, trase cearşaful ca să se acopere. Ea îl opri, apucându-l de mână.

— Nu…

Atingerea părului de pe mâinile lui o înfioră.

— Pleacă, îi spuse el în şoaptă, ca şi cum ar fi înţeles.

Fata nu-l ascultă. Îşi dezlegă cordonul cămăşii de noapte. În lumina lunii care pătrundea prin mica ferestruică i se văzu gâtul şi pieptul până la începutul sânilor, pielea ei străluci ca fildeşul, netedă. Îi luă mâna şi o trase ca să-i apuce sânişorii, care acuma tresăreau ca nişte porumbei însetaţi lângă un izvor cu apă îmbelşugată. El se stăpâni, nu voia. Îi veniră în minte ospitalitatea, bunătatea întâlnite aici, cum oamenii din casă îşi primejduiau viaţa pentru el ca să-l salveze şi îşi împărţeau hrana cu el. Cum să uite toate acestea şi în locul respectului pe care-l datora, să jignească, în loc de veşnică recunoştinţă să arate nerecunoştinţă, să răsplătească binele cu rău? Nu; această casă era sfântă pentru el şi trebuia să fie astfel până la capăt; şi când avea să plece, oriunde s-ar fi oprit, să şi-o poată aminti până la sfârşitul vieţii cu conştiinţa curată.

— Pleacă, îi şopti iar, hotărât să fie aspru la nevoie.

Nu apucă. Ea îl prinse de umeri şi se culcă lângă el.

— Să nu mor ca aceea de jos, îi spuse. Vreau să simt fericirea… Sunt femeie… Ai înţeles?

El nu reacţiona. Îi înţelegea mai mult privirile arzătoare, febrile, decât vorbele. Şi deşi voia să se opună, chiar s-o şi gonească, nu putu să nu vadă implorarea din ochii ei. Această fecioară venise în aşternutul lui ca să-l roage; îi cerea să-i dezvăluie sensul vieţii înainte de a muri. Luase această hotărâre şi dacă nu ar fi fost el alesul ei, ar fi recurs la altul; şi poate de desperare, de mânie, s-ar fi înjosit. Ea era cea care comitea o greşeală; bărbatul s-ar fi supus doar unei rugăminţi, ar fi dat apă pentru stinsul setei. De ce să nu fie el acela, mai ales că era hotărât să păstreze taina celor întâmplate? O lăsă deci să-şi încolăcească braţele în jurul gâtului lui. Îl mângâie, trecându-şi cu gesturi de femeie experimentată mâinile prin părul lui. Pieptul ei, prin cămăşuţa de noapte se freca de pieptul lui. Tânărul simţi fierbinţeală în trup. Ca un val arzător, dogoarea voluptăţii de care fusese lipsit se trezi şi în corpul lui, ars de seceta atâtor luni. Luă iniţiative flăcăul. Se dezbrăcă, scoase cămaşa fetei. Trupurile lor se contopiră, cuprinse într-o strânsă îmbrăţişare. Părul de pe trupul lui năduşi. Fata suspină simţind o uşoară durere; de plăcere.

— Ssst… făcu el. Mai încet.

— Îmi place… şopti ea abia auzit.

De jos, ajungea până la ei parfumul florilor din sicriu, amestecat cu mirosul de ceară topită al lumânărilor şi cu cel pe care-l emana de

acum cadavrul. Toate, împreună cu aroma tămâii arse, alcătuiau un aer stătut, greu, care se strecura prin orice crăpătură. Acest aer ajungea până la ascunzătoarea de sub acoperiş, înfăşura cele două trupuri îmbrăţişate, le pătrundea în pori, în nări, în guri. Se împletea cu răsuflările lor.

— Asta era! şopti fata cu sete.

Şi din camera mortuară se distingeau unele fraze pe care femeile nu se plictiseau să le tot repete, ca să izgonească toropeala, somnul: „Ce este omul?…” „Pământ este şi în pământ se duce…” şi altele asemănătoare.

Erato nu voia să le audă. Trupul i se destinsese şi se bucura. Parcă i se muiaseră încheieturile şi oasele; sorbeau plăcerea.

— Asta era… şopti iar, într-o încordare voluptoasă.

Şi sorbi adânc viaţa în acea noapte a morţii.

CAPITOLUL AL ŞASELEA

În dimineaţa următoare, după ce cortegiul funebru părăsi casa, coana Todora se opri în poartă şi trânti pe asfalt farfuria cu oţetul păstrat de la spălatul moartei; farfuria se sparse, cioburile ajunseră până la picioarele celor care urmau sicriul. Pe urmă, coana Todora spălă cu apă locul, ca să dispară mirosul de oţet, să dispară paşii morţii, pentru ca aceasta să nu mai găsească urme şi să se întoarcă. Aşa invoca moartea să nu mai intre în casă. Zadarnică rugă. Ai fi zis că moartea nici nu ieşise, ci se ascunsese undeva în curte, în scorbura teiului, în horn, în pivniţă, în fântână. E afurisită, vicleană, şi unde nu gândeşti se bagă. Va fi văzut dricul cu cai costelivi, lumea istovită care lua parte la înmormântare şi va fi râs. Cele ce au urmat, asta dovedeau.

Era scris că Erato să o urmeze curând pe mătuşa. Din ziua înmormântării fu cuprinsă de nelinişte, de tulburare. Auzea paşi furişaţi, fără a putea spune de unde vin. Cineva umbla pe acoperiş, sub podea, în perete? O striga pe mama sau pe vreunul dintre noi, dar până să ajungem în camera ei, nu mai auzea paşii care o speriaseră.

— E vântul… se străduia s-o liniştească mama şi îi aranja pernele.

Odată ea insistă, avea o idee stranie.

— Mamă, să se urce cineva pe acoperiş, să se uite. Printre statuile sparte, sub hitonul Atenei… Este ceva acolo.

— Ce spui, copila mea…

— E acolo, uitaţi-vă.

Ne cerea acest lucru, se ruga. Mama îi făcu pe plac. Îl trimise pe Iankos să treacă de pe terasa bucătăriei pe acoperiş; el ajunse până la streaşină, cercetă cioburile statuilor care ne împodobiseră acoperişul, hitonul zeiţei Atena. Găsi o pasăre neagră moartă. Era un pui de cioară. O aduse jos. Mama se tulbură când o văzu. Luă pasărea, o aruncă la gunoi, puţea.

— Să nu-i spui nimic. Închipuirea ei o va lua razna.

Iankos fu de acord. Şi eu, care văzusem pasărea, n-am scos nicio vorbă. Însă nu am putut-o păcăli. Când am intrat în camera ei, ne-a privit în ochi:

— De ce nu-mi spuneţi adevărul?

Din fericire, tocmai atunci trecea pe stradă ţiganul Iordanis, care-şi avea sălaşul în peştera lui Socrate, sus, pe dealuri. Îşi târa după el ursoaica, înaltă cât el, legată cu un lanţ. Lovea o tamburină şi ea ţopăia. Dar de data asta ţiganul căra nişte cercuri cu diametrul de un cot, făcute din curmei de viţă şi unse cu răşină, adunată din pinii de pe dealuri. De câteva săptămâni, îmbogăţise cu acestea repertoriul ursoaicei. Aşeza undeva unul dintre cercuri, îi dădea foc şi în timp ce tamburina duduia ritmic, nefericita ursoaică trebuia să sară prin cercul aprins. Trebuia să sară printre flăcări; datoria ei era să se supună. De când cu noul număr din program, ţiganul prinse curaj. Tocmai când socotea că ursoaica lui nu mai interesa pe nimeni, în mahalalele pe unde umblase de atâtea ori, vedea deodată că ea îi mai putea aduce multe parale. Începuse chiar să calculeze cât avea să câştige la hramul Sfintei Marina, când mii de oameni aveau să urce spre biserica ei şi câţi dintre aceştia aveau să renunţe la obişnuitele „atracţii” de prin corturi ca alde „copilul fără trup” şi „Gorgona lui Alexandru cel Mare”. Ei, om trăi şi om vedea, se gândea el.

În ziua aceea se opri în faţa casei noastre. Lovi tamburina, se adunară lume, copii. Făcură cerc în jurul lui şi al ursoaicei. În faţă, Ruvim şi Ester; să vadă pentru prima oară saltul prin cercul de foc. Erato se apropie de fereastră. Ţiganul aprinse un cerc, clătină tamburina, o făcu să sune. Animalul cuprins de spaimă ar fi vrut să fugă. Dar se supuse din nou. Sări, îşi pârli blana. Mugi, ghemuindu-se ca un copil speriat. Erato se tulbură.

— Nu mai vreau să mă uit!

Îi făcea rău spectacolul animalului lipsit de voinţă, care trebuia să se supună, să cedeze, fără să aibă de ales. În toate vedea un semn, o prevestire, un simbol în legătura cu soarta ei. Şi era cuprinsa de tulburare. Dar şi conu’ Iacob, cârpaciul evreu care ieşise să-l strige pe Ruvim, se întoarse şi îi şopti nevesti-sii:

— Printr-un asemenea cerc trecem şi noi în fiecare săptămână până când vom lua foc. Ar fi bine să ne oprim odată.

Se gândea să dispară într-o bună zi din cartier, să nu se mai prezinte sâmbăta la apel în sinagogă; cine ştie ce s-ar fi putut întâmpla într-o zi. Dar unde să se ducă? Şi totuşi auzise că mulţi evrei reuşeau să dispară. Se mutau în alte cartiere, cu acte false, plecau în alte oraşe, în sate, necunoscuţi printre necunoscuţi. Acolo spuneau că sunt sinistraţi sau negustori în căutare de mărfuri, scorneau tot felul de poveşti ca să încurce iţele, să nu dea de bănuit. Mulţi plecau în munţi, la partizani. Fiecare familie îşi avea povestea ei. Dar nu totdeauna reuşeau să-i păcălească pe cei din jur. Adesea, acolo unde se aciuiau, unii îşi dădeau seama cine sunt, dar se făceau că nu văd. Voiau să-i ajute să se salveze. În aceeaşi situaţie era şi o tânără pereche care

venise de curând în cartierul nostru şi închiriase o cămăruţă pe terasa vecină. El de vreo douăzeci şi trei de ani, ea în jur de optsprezece, poate şi mai tânără. Potriviţi; şi se iubeau. Se numeau Manolis şi Klio. Aveau şi o fetiţă de vreo lună. Îi destăinuiseră coanei Melpo, proprietăreasa, povestea dragostei lor. I-au spus că erau cretani. El, servitor în slujba tatălui ei, se îndrăgostise de fată. Însă tatăl şi fraţii ei n-ar fi consimţit pentru nimic în lume să i-o dea de nevastă. Mai bine ar fi omorât-o. Fata îi cedă, rămase însărcinată. Dacă ar fi aflat ai ei despre asta, i-ar fi ucis pe amândoi. Îndrăgostiţii se hotărâră să fuga împreună. Părăsiră Creta. Şi se ascundeau fără să se poată cununa, pentru că preoţii le cereau să aibă aprobarea tatălui, ca să elibereze permis de căsătorie unei fete de cincisprezece ani, cât arăta ea. Din cauza suferinţelor îndurate, pruncul fi s-a născut la şapte luni.

Tot cartierul le află povestea de la coana Melpo şi comenta. Fiecare îşi spunea părerea. Coana Todora îi compătimea şi pe ei.

— Ah, sărmanii… Mari păcate fac unii părinţi.

Tânără pereche se ascundea de teamă să nu se-ntâlnească cu vreun cretan, să nu se dea de gol. Ea se ducea la biserică cu mii de precauţiuni. Numai Iacob mirosise altceva. Îi spunea nevesti-sii:

— Nevastă, ăştia sunt de-ai noştri…

— Crezi? îl întreba.

— Ascultă-mă pe mine. Şi nicio vorbă nimănui. Nici lor; să nu-şi piardă curajul. Ar fi păcat…

Şi aşa, continuă să se spună despre tânără pereche că ar fi urmărită pentru dragoste nepermisă.

Ţiganul veni iar în cartierul nostru cu ursoaica lui şi aprinse din nou un cerc. Dar din casa lui Iacob nu ieşi nimeni să se uite şi nici sora noastră nu se arătă la fereastră. De ce să vadă animalul acela supus luând foc într-o zi? Mai bine să se lipsească de un asemenea spectacol care-i făcea să se gândească la un sfârşit trist.

În zilele acelea, sosi din insula Skyros bunicul. Să-şi mai găsească. În viaţă nepoata care se stingea. Ajunse istovit de călătoria cu caïcul[13]. Dar cum se găsi în faţa uşii Eratulei, îşi schimbă expresia. Intră surâzător, bine dispus; să nu-şi dea seama nepoata cât de mult suferă el văzând-o atât de slăbită, ca o umbră, să-i dea, dacă se putea, curaj. Îi spuse, prefăcându-se vesel, cât de mult se bucură că ne vede, îi vorbi despre frumuseţile insulei şi despre felul cum avea să ne primească, când vom merge acolo după terminarea cursurilor. Singura lui supărare era că Erato pierduse anul din cauza absenţelor. Dar nu conta asta… Nu-i mare lucru. Un an dintr-o viaţă nu e nimic. Bolnava oftă.

— Ah, bunicule, dacă ar fi numai asta… Stai să-ţi explic. Trec ca ursul prin foc. Nu trebuie decât să se înteţească focul ce m-a cuprins, ca să mă sfârşesc.

Stând săptămâni întregi nemişcată în pat, căpătase maturitatea de gândire a unui om vârstnic. Dacă nu ai nimic altceva de făcut şi zaci neputincios, îţi lucrează mintea, numai ea se dezvoltă, te duce înainte, aşa cum pânza şi vântul împing înainte corabia. Asta se întâmpla cu Erato. Gândurile o mai potoleau. Spunea vorbe înţelepte. Apropierea morţii îi da răspuns la multe întrebări, o ajuta să înţeleagă lucruri până mai ieri neclare. Bunicul o mustră blând, o certă.

— Te-ai prostit… Şi eu care mă mândresc cu tine…

Ieşi din camera ei şi veni în sufragerie unde ne adunaserăm toţi. Deschise coşurile pe care le adusese. Şi câte nu erau în ele… Tăiţei, gutui, brânzeturi, marmeladă de struguri… Îl îmbrăţişarăm. Cât de mult ne iubea bunicul… Bun mai era… Şi toţi din insulă îl stimau. Fusese învăţător ani de zile. Prin şcoala unde predase el trecuseră valuri de copii, generaţii întregi. Primii lui elevi îmbătrâniseră, ieşeau la pensie. Şi puteau să spună altora poveştile auzite de la el… Fiindcă bunicul avea darul să povestească; ştia atâtea lucruri… Mai ales că le spunea la momentul potrivit şi se pricepea să scoată din fiecare povestire tâlcul ascuns, aşa cum se scoate miezul din migdală.

— Ia loc, tată, şi spune-ne ce mai e nou în insulă, îl îndemnă mama aducându-i jilţul.

El începu să povestească. Câte n-avea de spus… Despre acţiunile secrete de pe insulă, despre navele sosite pe ascuns din Asia Mică care debarcau pe vreo plajă pustie arme, pentru organizaţia episcopului… Şi despre persoanele care dominau viaţa publică de-acolo. Despre căpitanul Patio zis şi Tramuntanas, despre tânărul Vanghelis, despre preot şi despre cele întâmplate cu fiica lui. Se dusese la Kymi şi îşi făcuse nişte fotografii. Fotograful îi admiră frumuseţea şi mărind una o puse în vitrină. Comandantul german o văzu şi vru să ştie cine e fata. Fotograful, dându-şi seama ce avea de gând, nu-i spuse adevărul. „E o turistă, o străină…” îi spuse; şi peste câteva zile scoase poza din vitrină. Apoi dădu de veste celor din Skyros, ca să-i prevină.

— Nu-i nimic, spuse tata şi evită să dea importanţă faptului.

— Aşa am spus şi noi, răspunse bunicul. Dar atunci când cade un sâmbure, eu stau uneori şi mă gândesc. Poate să încolţească… Din sâmbure de cireaşă va ieşi cireş, din sâmbure de roşcovă, roşcov…

„Este imposibil să eviţi destinul.” O spunea coana Todora, pricepută în astfel de lucruri. Veni şi sfârşitul surorii noastre, moartea lovi necruţător. „Cum”, la ce ceas… Ce mai contează amănuntele? Fata s-a dus; a murit. Plânsete şi jale în casă. Bunicul vărsa lacrimi amare, avusese o slăbiciune pentru unica lui nepoată.

Coana Todora deţinea iar rolul principal înăuntru şi în afara casei. Să ajute să fie spălată moarta, s-o îmbrace, s-o împodobească. Mama scoase din cufăr rochia ei de mireasă, plină de broderii şi o îmbrăcă cu

ea pe Erato; îi puseră şi voal. O făcură mireasă, o mică mireasă…

— Vai, pentru cine…

Îndurerată, mama se lovea cu pumnii, văzând-o pe fiica ei tăcută, nemişcată, cufundată în somn veşnic. Bunicul scoase de la lanţul ceasului său o monedă de aur, pe care o folosea ca breloc şi o puse în mâna moartei.

— Să i-o dai lui Charon[14], îi spuse.

Veniră toţi prietenii noştri. Că aveam mulţi prieteni… Dimitris, Mihalis, Iason, Andreas, Aleea, fratele ei Fanis, Tasos, Ruvim, Ester… Şi alţii. Veniră şi colegele surorii noastre, care aflaseră trista veste. Şi ar fi venit tot liceul, dacă ziua înmormântării nu ar fi fost o zi groaznică. Toţi erau înspăimântaţi. Dinspre cartierul Macriianni până în cartierul Kamba fuseseră blocate toate străzile spre Theseion. Nemţii legitimau oamenii, îi arestau. Cine avea curajul să pornească la drum ca să cadă în gura lupilor! Şi dintre rude, multe nu au venit. Se temuseră. Şi totuşi, câţiva copii îndrăzniră, se urcară pe dealuri şi strânseră margarete; împletiseră o cunună ca la Întâi Mai. Veniră şi o puseră pe capul surorii noastre, în sicriu.

— Din partea prietenilor tăi, îi spuseră. Din partea locurilor tale de joacă.

Plângeau şi ei cu noi. Toţi ochii se umeziră. După înmormântare, poate că lacrimile aveau să înceteze. Dar cum s-o înmormântăm?… Trecerile spre cimitire continuau să rămână blocate. Trimiteam mereu pe cineva să se uite de la distanţă dacă se putea circula, ca să pornească cortegiul funebru. Nicio schimbare. Înmormântarea trebuia să aibă loc dimineaţa, dar am fost nevoiţi să amânăm de două ori plecarea. Sosi amiaza. Nu mai puteam amâna. Ne îndreptarăm spre biserica din apropiere ca să-i facă slujba, gândindu-ne că până atunci aveau să se deschidă din nou trecerile. Nu voiam să mai pierdem timpul aşteptând. Pornirăm cu toţii. Tristul cortegiu părăsi casa. Atunci Albert coborî din ascunzătoarea lui în camera de baie, sprijini uşa cu braţul şi cu piciorul ca nu cumva să intre cineva şi, printr-o crăpătură văzu cum este scos sicriul din casă, pe Erato a noastră de-acuma liniştită, fără dorinţe, temeri, sete de viaţă; moartă. Zări numai pentru o clipă această privelişte, până ce sicriul dispăru după colţ; şi după aceea, fiinţa care într-o clipă de panică venise în aşternutul lui, deveni deja o amintire pentru ceasurile de tristeţe sau de emoţie… Ce suntem…

La biserică liturghia se sluji printre plânsete şi vaiete. Mama leşină. Spre sfârşit, preotul scurtă slujba. Ieşirăm afară. Aşteptarăm puţin pe trepte ca să revină oamenii care se duseseră să vadă ce se întâmplă cu locurile de trecere blocate. Se întoarseră. Străzile continuau să fie blocate. Desigur că aveau să lase cortegiul funebru să treacă. Dar poţi să ştii sigur? Câţi dintre cei care formau cortegiul ar fi fost arestaţi? Şi

cine putea şti dacă, nutrind unele bănuieli, nu ar fi scotocit sicriul, tulburând somnul de veci al scumpei noastre surori? Pe urmă. nici timpul nu ne mai da răgaz. Se însera. La oricare cimitir, am fi ajuns tot pe întuneric. Înhumarea avea să fie un coşmar înspăimântător. Cei mari discutară toate astea şi tata întrebă.

— Atunci, ce facem?

Cineva privi spre Keramikos, cimitirul antic. Era la doi paşi de biserica Sfântul Atanasie, unde ne aflam. Aveam de trecut doar un mic povârniş şi un pod. Cel care arătase într-acolo, propuse:

— Să mergem la Keramikos. Sunt multe gropi, gata săpate.

Nimeni nu se opuse. Era o soluţie bună, ne scotea din situaţia grea şi primejdioasă în care ne aflam:

— Înainte, spuse tata îndurerat.

Atunci se petrecu ceva la care nu ne aşteptam. Prietenii noştri – Dimitris, Mihalis, Andreas, Iason – se îndreptară spre locul unde era depus sicriul şi-l ridicară pe umeri. Nimeni nu apucă să-i împiedice. Coborau deja cu el descoperit, spre cimitirul antic. Şi cum soarele scăpăta spre asfinţit şi cerul, plin de sclipiri, deschidea porţi trandafirii şi vişinii, se părea că băieţii care o purtau pe Erato a noastră o treceau prin porţile cerului, predând-o înaltului pentru totdeauna. Ciudat, dar chipul ei îşi reluase expresia de nevinovăţie copilărească, seninătatea calmă pe care o avea înainte de a se îmbolnăvi. Nici teama, nici neliniştea nu o mai chinuiau. De ce ar putea să se teamă îngerii? Ei sunt calmi, fericiţi. Şi ca un înger a cărui cale se sfârşise, ca un înger luminat de soare reintra Eratula noastră, ridicată de braţele băieţilor, în cerul ei. Mama o privea şi jelea:

— Ah, cum te duc prietenii tăi…

Pătrunserăm în Keramikos pe aleile dintre morminte. Soarele care apunea la acel ceas dădea o strălucire aurie statuilor de pe mormintele altor timpuri, chipurilor nobile de copii, băieţi şi fote sculptate pe coloane de marmură, care-şi aveau o viaţă proprie, netulburată. Printre ele, ca o amintire, avea să rămână şi sora noastră. Găsirăm o groapă gata săpată şi coborârăm sicriul. Traserăm pământ, îl acoperirăm. Înhumarea se făcu aşa cum trebuia. A doua zi, şi-n zilele ce aveau să urmeze, aveam să venim să-i punem o cruce şi glastre cu flori în jur. Şi după vreo trei ani, într-o zi când pacea va domni iar, aveam s-o dezgropăm şi să-i ducem oasele în insula Skyros, ca să odihnească în cavoul de-acolo, lângă alţi membri ai familiei noastre. În aceste vremuri de primejdie era bine că se afla lângă casă. De altfel, o plimbare prin această grădină cu statui te liniştea, ele vorbindu-ţi mai mult de viaţă decât de moarte.

Soarele cobora grăbit spre asfinţit. Lumina slăbea. Peste puţin se va lăsa întunericul. Şi erau oameni care aveau mult de mers. Pornirăm spre casă. Tăcerea, care devenea şi mai profundă în acest ceas al serii,

era viaţa tainică a acestui loc antic. O tăcere pe care nici paşi, nici suspine, nici vorbe ale unor oameni neconsolaţi n-ar fi trebuit s-o tulbure. Ar fi fost un sacrilegiu. De acest fel de viaţă avea să se bucure acum şi Eratulla noastră. Să o lăsăm, tăcere în tăcere…

Împreună cu ea dispăru şi veselia din casă. Un nor negru s-a aşezat pe inimile noastre. Vorbeam puţin, fără chef. Şi de-acum, când făceam planuri pentru vremurile de pace care aveau să vină încărcate de bucurii, ascundeam şi amărăciune în cuvintele noastre. Nu mai făuream atâtea vise. Ne pierise şi gustul de joacă. La toţi ne lipsea Erato. Şi când ne urcam pe dealuri eram trişti. Mereu o căutam, chiar dacă nu mărturiseam acest lucru. Găsirăm o modalitate să fim lângă ea. Ne-am spus că la Keramikos, în mormintele antice vom găsi statuete de argilă, teracote, podoabe, pe care oamenii de altădată le lăsaseră morţilor dragi. Aşa că în loc să ne urcăm pe dealuri, ne duceam acolo. Căutam, chipurile, şi tot în jurul mormântului Eratulei ne învârteam. Aranjam flori în vazele aduse de mama. Şi ea venea zilnic acolo şi în amurg plecam împreună spre casă. Sărmana mamă… Această moarte o îmbătrânise cu zece ani. Îi apăruseră fire albe la tâmple, lângă gură i se săpaseră riduri, iar ochii ei migdalaţi erau voalaţi de o umbră întunecată, nu mai străluceau. Când plecam de la cimitir, o ţineam de braţ şi ea privea mereu în urmă, la mormântul Eratulei pe care-l părăsea. Câteodată, îl zăream acolo şi pe Dimitrakis, trist, cu capul în piept, uitând de toate. Moartea ei îl îndurerase la fel ca pe noi. Prima dragoste nu piere; durerea provocată de ea arde. Uneori, Dimitrakis venea pe-ascuns şi depunea pe mormânt buchete de maci. Aduse şi capul zeiţei Artemis pe care-l găsise când fuseseră sfărâmate statuile de pe acoperişuri. Să aibă şi Erato, biata de ea, o podoabă pe mormântul ei.

Dar, cu toată lipsa Eratulei, viaţa în cartier continua. Cei înfometaţi strigau pe străzi, la cantinele populare se formau cozi nesfârşite, iar cei care puteau se repezeau la camioanele duşmanului, din mers, ca să înhaţe vreo conservă sau vreo pâine cazonă. Iankos al nostru şi eu căram pe ascuns, în sacii cu iarbă armele lăsate în gropile săpăturilor, pe ziduri se scriau lozinci, evreii se duceau sâmbăta la sinagogă şi îşi declarau prezenţa. Tot atunci se întâmplă ceva care-l nelinişti pe tata. Într-o dimineaţă, îl opri Manolis, cel care închiriase împreună cu fata cămăruţa de pe terasa vecină şi cu un aer şiret, care nu-i plăcu deloc tatei, îi şopti:

— Dacă într-o zi voi avea nevoie de ajutor din partea ta, va trebui să mi-l dai. Şi eu te-ajut acum, ţinându-mi gura.

Nu era nevoie să spună mai mult. Tata înţelese. Tânărul nostru vecin o fi văzut de pe terasa lui că cineva se ascunde în podul nostru. Sigur o fi mirosit ceva. Însă, după cum se vedea, închidea şi el în sine

o taină. De-aceea îi cerea tatei sprijinul, dacă avea să i se întâmple ceva. Pe tata îl năpădiră sudori reci, fu cuprins de teamă. Taina soldatului străin pe care-l ascundeam nu ne mai aparţinea doar nouă, era cunoscută şi de alţii. Ce să facem? Îl chemarăm pe unchiul Nikitas. El veni. Tata îi povesti cele întâmplate şi-i ceru să urgenteze plecarea neozeelandezului. Toţi eram în pericol, depindeam de tăcerea vecinului necunoscut. Unchiul Nikitas ceru un răgaz de câteva zile, urcă la Albert şi-i spuse să nu se mai bărbierească, apoi plecă. După o săptămână, într-o noapte, veni iar. De data asta împreună cu Damianos şi cu încă un tânăr din Rezistenţă. Ne spuse că a aranjat să-l ducă pe Albert la Kymi, la palatul episcopal, urmând ca de-acolo să vină Vartghelis din insula Skyros cu o navă, ca să-l treacă în Turcia. Mai făcuseră de multe ori acest lucru. Episcopul Pantelimon îşi organizase bine reţeaua. La mănăstirile din jurul Kymiei erau o mulţime de călugări falşi. Îi dădură şi lui Albert o rasă de călugăr şi o legitimaţie falsă, îl sfătuiră ca în cazul în care nemţii avea să-i oprească pe drum, să se prefacă a fi mut. Albert ne mulţumi cu căldură, exprimându-şi recunoştinţa. Apoi plecară toţi patru, se mistuiră în întuneric.

Strânserăm îndată tot ce rămăsese după el. Să nu existe urme… „N-am văzut nimic, nu ştim nimic! Aţi fost greşit informaţi” am fi spus, dacă am fi fost întrebaţi. Dar, oricâtă grijă şi nelinişte ne-ar fi provocat prezenţa lui Albert în casă, ajunsese să facă parte integrantă din viaţa noastră, să fie plămădit cu ea. Începu să ne lipsească. Lăsase un gol în urma lui. Trei fiinţe dragi ne părăsiseră într-un timp atât de scurt. Cum să umplem golurile… Mama se închidea ceasuri întregi în camera Eratulei şi îşi tot făcea de lucru… Îi aranja rochiile, de parcă o aştepta să se întoarcă de la joacă, recitea de mii de ori caietele ei îmbrăcate în hârtie albastră, peria părul tăiat pe care-l păstrase, rămăşiţă a prospeţimii şi frumuseţii ei. Şi noi, băieţii nu ne găseam locul; durerea ne îneca.

Tata văzu acest marasm şi vru să-i pună capăt. Desigur, era dureroasă şi amară pierderea Eratulei, dar viaţa continua, trebuia să continue în familia noastră. Noi, copiii trebuia să ne recăpătăm elanul. Ca să ne potolim suferinţa trebuia să ne îndepărtăm de lucrurile care ne menţineau rana deschisă, aşa că tata acceptă propunerea bunicului. Să ne petrecem vacanţa de vară pe insula Skyros. Acolo, o mulţime de lucruri şi locuri noi aveau să ne facă să ne revenim. Şi din punct de vedere al hranei ar fi fost mai bine. Acolo se găseau de toate, fructe din abundenţă. Şi, în general, asprimea robiei nu era atât de cruntă ca aici. Era asemeni unui nor, care-şi revarsă ici-colo stropii mărunţi…

CAPITOLUL AL ŞAPTELEA

Skyros este o insulă frumoasă; are de toate. Plaje acoperite cu nisip fin, ţărmuri sălbatice, păşuni în interior, munţi pustii, păduri de pini… Viaţă de mare şi de uscat, cu aratul ogoarelor şi cu turme. Şi alte semne ale vieţii de fiecare zi, pe care le întâlneşti şi în celelalte insule. În partea apuseană, pe un ţărm acoperit cu vegetaţie abundentă, se află micul port Linaria, în care ancorează navele ce vin dinspre Kymi şi din altă parte. De-acolo porneşte un drum circular, care duce în partea răsăriteană a insulei, la Hora. Sunt vreo două ore şi jumătate de mers. O vezi de departe cocoţată pe coastele uriaşei stânci, cu căsuţele ei albe, ; şi sus, pe culme, asemeni unei coroane, cetatea… Acesta este oraşul Skyros[15]. Şi în antichitate, pe timpul gloriosului său rege Lykomedes, tot aici se afla. Şi chiar în vremuri şi mai vechi, aici s-a trezit, învăluit în ceaţa pelasgică. Şi-atunci, căţărat pe pieptul şi pe coastele stâncii. Stau mărturie multe urme; ziduri şi însăşi rezervoarele de apă ale caselor, apa fiind urcată printr-un sistem ingenios până sus, în cetate. Apoi, un timp îndelungat se pierd urmele. Cutremure şi războaie au alungat viaţa. Până când, cu o mie de ani în urmă, a venit, de la muntele Athos, fondatorul său, Atanasios, cu împuternicire de la împăratul Nikiforos Fokas, ca să construiască aici o mănăstire, aparţinând Sfântului Munte. Lucru ce se făcu. Aceasta este mănăstirea Sfântul Gheorghe, din Cetate. Şi o jumătate de insulă, în jurul mănăstirii, este proprietatea muntelui Athos, danie făcută de împărat. Până în zilele noastre insularii sunt nevoiţi să plătească pentru păşuni şi pentru răşina de pin şi să dea jumătate din recolta ogorului lor. Situaţie care provoacă nemulţumiri şi cere luptă.

Hora se deschide spre mare. Priveşte valurile, primeşte brizele sărate ale mării. Jos, la poalele ei, lângă grădinile de zarzavat se întinde o plajă atât de vastă, că flămânzeşti până o străbaţi toată. Câteva căsuţe, colibe de pescari ici-colo între bostănării şi ţărm, iar mai încolo, spre margine, câteva mori de vânt. Şi mai departe, plantaţii de măslini, munţi, stânci şi insuliţe. Acesta este pe scurt aspectul insulei, descris între două înghiţituri de cafea.

Petrecusem şi în alţi ani vacanţa de vară la Skyros. Cunoşteam

locurile şi oamenii. Insularii ne iubeau. Pentru cei ce trudeau cu plasele la pescuit sau pe ogoare, noi eram copii de domn. Le plăcea să-şi vadă odraslele în tovărăşia noastră. Când am debarcat la Linaria, ne aşteptau câţiva oameni cu măgăruşi, ca să ne urce la Hora. Printre ei se afla Vanghelis cu calul lui şi Nikolas, fiul preotului. Şi în timp ce treceam pe uliţele albe şi potcoavele măgăruşilor loveau ritmic caldarâmul, ieşeau bărbaţi din cafenele, femei în pragul caselor ca să ne ureze bun venit şi să ne prezinte condoleanţe pentru doliul nostru. În aceeaşi după-amiază, până pe înserat, s-au perindat pe la casa bunicului jumătate din locuitorii insulei. Au venit preotul, preoteasa, fiica lor Migdaliá, care s-a apucat să facă cafele pentru toţi, farmacistul Trezas, doctorul, Efstatiu – vecinul nostru şi Aglaia, o fetiţă de unsprezece ani, care nu îndrăznea să intre şi mă privea din uşă. Cine nu a venit… Toţi voiau să afle cum a murit Erato, ce se petrecea în capitală, dacă erau adevărate grozăviile despre care auziseră. Mama, cu toată suferinţa ei, le răspundea la întrebări. La fel şi bunicul. Până când, luându-şi inima în dinţi, le spuse:

— Acum plecaţi, ca să se culce copiii. Şi mâine tot aici vom fi.

Plecară cu toţii. Migdaliá, fiica preotului, rămase ca s-o ajute pe mama să servească cina. Ştiuse din vreme că vom veni şi făcuse demâncare. Puse masa. Bunicul profită de ocazie şi o întrebă dacă povestea cu fotografia ei şi eu comandantul german a avut urmări.

— A mai trecut pe la fotograf, răspunse ea şi l-a întrebat dacă nu s-a arătat aceea pe care o fotografiase. Atâta tot.

Bunicul o sfătui să nu părăsească insula până nu se aranjează lucrurile. La fel o sfătui şi mama. Era bine să se păzească. Eu o priveam atent, cercetător să văd de ce îl impresionase pe neamţ chipul ei. Pentru prima oară mă uitam la ea cu atâta atenţie. Era, într-adevăr, frumoasă. O faţă ovală, cu ten mat, frunte înaltă, ochi mari, nas delicat, buze frumos desenate, păr bogat. Din întreaga ei făptură se degaja un aer de nobleţe. Corpul ei era drept şi zvelt. Deşi ea şi cu mama nu erau rude, semănau totuşi foarte mult. Aveau aceeaşi statură, acelaşi aer. Parcă ar fi fost surori. La rugămintea noastră rămase să cineze cu noi. Ceva mai târziu veni fratele ei Nikolas şi o conduse acasă. Era o noapte liniştită. Numai dinspre bostănării se auzea ţârâitul greierilor şi din depărtare vuietul mării. Obosiţi de drum, ne-am culcat cu toţii.

Dimineaţa ne-am trezit devreme. Au venit băieţi din insulă şi ne-au chemat la joacă. Ne-am răspândit printre măslini ca să vânăm mierle cu praştiile. Intram în bisericuţe mici şi albe ca nişte scoici, împrăştiate pe coastele munţilor şi pe promontorii, podoabe ale insulei. Şi eram atât de îmbujoraţi de joacă, încât în unele clipe ni se părea că micul Cristos ne invidia şi se zbătea să scape din braţele Maicii Sale ca să ia şi el parte la jocurile noastre.

Insula are multe asemenea bisericuţe, câte sunt zilele anului. Ca o turmă de oi risipită. Cele mai multe au fost zidite de oameni ai mării în urma unui legământ; altele au fost înălţate piatră eu piatră de oamenii care au vrut să se înfrăţească. În insulă există această tradiţie; cei care se stimează şi se iubesc atât de mult încât ar fi vrut să se fi născut fraţi, să se înfrăţească singuri, clădind o bisericuţă. Biserica rămâne a lor. Se moşteneşte, pe din două, ca o proprietate. Şi se spun multe despre aceste biserici, există acte şi testamente care le atestă, procese-verbale în vechi tomuri care le păstrează povestea. S-au făcut multe înfrăţiri din acestea. Cea mai cunoscută este aceea a Sfântului Màmas, jos la Kallamiţa, lângă ţărm, între Linaria şi Hora. Cândva – spune legenda – un cioban văzu în vis un flăcău. Se afla într-o pădure deasă, înconjurat de animale domestice şi de fiare pe care le îmblânzise cu bunătatea lui. Lei, tigri, leoparzi şi blândele animale ale turmelor. În jur, pe crengi, şi pe umerii lui, tot felul de păsări. Potârnichi, fazani, vrăbii… La picioarele lui şedeau păuni, broaşte ţestoase şi iepuri care ronţăiau fără teamă. Şi în apropiere o turmă de oi şi capre. Toate netemătoare. „Scoală”, îi spuse flăcăul ciobanului. „Scoală ca să-mi clădeşti o locuinţă. Lângă casa ta vei găsi pietrele trebuitoare pentru asta din nişte ruine antice. S-au pornit primele ploi şi mi-e frig.” „Cine eşti?” întrebă ciobanul. Însă nu primi răspuns. Apucă să mai audă: „Mă urmăresc anticriştii. Du-te, că mă voi îngriji eu de turma ta”. Ciobanul sări din somn. Alergă, îi trezi şi pe tovarăşii lui. Le spuse ce visase, le explică ce loc îi indicase necunoscutul. Toţi înţeleseră. Flăcăul din vis era un sfânt. Şi se hotărâră să clădească o biserică înfrăţiţi. Se duseră să sape temeliile. Şi printre ruinele templului zeiţei Artemis găsiră icoana Sfântului Màmas, aidoma cum îl văzuse ciobanul în vis. Şi încheiară un contract, o înţelegere, pentru a fi scrisă într-o carte a sfintei zidiri ce înălţau, iar ca semnătură şi-au pus degetul. Şi terminară de clădit biserica Sfântului Màmas. De-atunci, acest singuratic a devenit protectorul ciobanilor, iar turmele prinseră a spori. Toţi insularii vin să se roage la biserica aceasta. La hramul Sfântului era mare sărbătoare. Şi, cu cât treceau anii şi generaţiile, biserica revenea ca moştenire la nepoţi, strănepoţi, veri; moştenitorii se înmulţeau şi toate se scriau în catastife. Vieţi întregi, de tot felul, ca un fluviu, s-au scris în tomurile rămase de veacuri. Să te năuceşti citindu-le. Adevărată Biblie! Cum s-o povesteşti?

De pe ogoare, din bisericuţe ne trezeam dintr-un salt în mare. Ţărmul şi soarele erau ale noastre. Respiram aerul sărat. Trupurile noastre goale mai că se pârjoleau. Ochii nu suportau lumina puternică, se închideau pe jumătate şi toate ni se păreau aurii. Ne aruncam în apă, ne bucuram de ea, călduţă şi albastră. Insula ne luă în stăpânire, ne îndepărtă gândurile triste. Trăiam fără griji, parcă n-ar fi fost vremuri de război, de robie. Nu prea aveam prilejuri să ne

amintim de ele. Dintre ocupanţi se aflau aci doar câţiva italieni; şi aceştia destul de binevoitori. Ar fi vrut să trăiască şi ei fără griji, liniştiţi, prieteni între prieteni. Ce aveau ei de împărţit cu oamenii din insulă, unde fuseseră trimişi ca să-i supravegheze şi să-i sperie?… Le înţelegeau prea bine necazurile, cântecele insularilor semănau cu ale lor. Şi în ce priveşte alimentele, cei de-aici o duceau bine. Mai mult sau mai puţin, toţi o scoteau la capăt. Ba cu pepeni, ba cu untdelemn, ha cu peşte şi cu brânză; nimeni nu răbda de foame. Găseau ei un mijloc să se descurce. Şi numai speculanţii, care soseau aci din când în când cu teancuri de bani şi tot felul de bijuterii pentru schimb, ne aduceau în minte imagini ale foametei şi ne dovedeau cât de mult sufereau încă oamenii din Atena. Ne scria şi tata, să fim mulţumiţi aici unde suntem. Cine spunea că nu suntem. Doar ne distram. Ne jucam iar nepăsători, ca înainte. Adeseori chiar aveam remuşcări că o scosesem astfel pe Erato din viaţa noastră, de parcă nu avusesem niciodată o soră pe care o iubeam şi a cărei moarte ne îndurerase atât de mult. Cum puteam uita atât de uşor? Oare ce ne îndemna la asta? Cine era de vină? – dacă cineva trebuia să fie socotit vinovat…

În farmacia lui Trezas se adunau în fiecare după-amiază bunicul, Efstatiu pensionarul de la Poştă, doctorul şi preşedintele comunităţii, Kapsis. Aceştia erau minţile luminate ale insulei, să spunem – un fel de parlament. Puteau pricepe ceva mai mult decât ceilalţi – pescari, ciobani şi muncitori de la carierele de marmură – despre evoluţia situaţiei şi să păstreze taine, care ar fi putut provoca nenorociri dacă ar fi fost cunoscute. Ştiau despre organizaţia de Rezistenţă, al cărei suflet era episcopul din Kymi; ştiau că pleacă şi cum pleacă de-aci, pe furiş, caïcuri cu compatrioţi şi cu soldaţi aliaţi deghizaţi în călugări sau pescari, ca să ajungă pe ţărmurile Turciei şi de-acolo să pornească spre Egipt. Tramuntanas, Vanghelis şi Konstandis al lui Murkutas îi transportau. Şi ei, cei care discutau, îi ajutau şi îi ascundeau pe fugari în casele lor, când se pornea pe neaşteptate vântul de răsărit sau vreun vânt puternic de sud, împiedicând navele să se îndrepte spre Turcia. Aflaseră şi despre armele preluate de pe un submarin în larg, în partea sudică a insulei, la Tris Boukes, ştiau unde fuseseră ascunse şi că erau expediate în Grecia continentală. Pentru asta venise deunăzi în insulă unchiul Nikitas. Deşi el se dădea drept negustor. Toate le ştia „Boulé”[16] toate le cumpănea, ca un cântar. Dar tăcea. Unchiul Nikitas sosi în insulă când noi eram acolo. Într-o seară bătu la uşa bunicului. Cu el era şi Albert. Ne spuse că în noaptea aceea aveau să treacă în Turcia şi ni l-a adus să-l vedem pentru ultima oară, să-şi mai ia o dată rămas bun de la noi, dacă aşa se potriviseră lucrurile. Şi noi voiam să-l vedem. Dar acum era alt om. Călugăr. În cele două luni, care trecuseră de când plecase de la noi, îşi lăsase barbă, părul îi crescuse şi dacă nu vorbea, putea fi luat de oricine drept călugăr veritabil, mai ales că era

şi foarte slab. Ne spuse că în această perioadă stătuse la Kymi, la episcopie; şi îi mulţumi din nou mamei pentru găzduire. Ea lăcrimă, amintindu-şi cât de mult îl iubea Erato. Toate îi aminteau mamei de Erato.

Pe la zece veni Vanghelis şi bătu la uşă într-un anumit fel. Unchiul Nikitas ieşi, îl întrebă:

— Sunteţi gata?

— Da. Ridicăm ancora.

— Tramuntanas unde e?

— La navă.

Împreună cu Albert, unchiul se pregăti de plecare. În ultima clipă, mama îl reţinu.

— Şi tu? îl întrebă în şoaptă. Pleci cu ei?

— Da.

— Nu ţi-e teamă?

— Trebuie.

— Fii atent. Trimite-ne veşti. Nu-l necăji pe Thanasis.

În câteva cuvinte îşi spuseră totul. Mama îşi arătase grija pentru tata. Să nu i se pricinuiască noi suferinţe. Unchiul Nikitas, Vanghelis şi Albert o luară pe uliţele care duceau spre ţărm. Păşeau uşor, fără zgomot. Totuşi Migdaliá, care aştepta în dosul uşii, le auzi paşii, întredeschise uşa şi chemă abia auzit:

— Vanghelis…

Flăcăul se opri, se apropie de ea. Se priviră prin deschizătura uşii. Fata, cu inima bătând nebuneşte şopti:

— Pleci iar?

Vanghelis făcu semn cu capul că da. Migdaliá continuă:

— La tine nu te gândeşti; dacă ţi se-ntâmplă ceva?…

— Ce să fac? Alţii nu sunt în stare.

Tăcu câteva clipe, apoi adăugă la fel de încet:

— Se spune că viaţa e un cerc. Pe mare m-am născut. Ce e de mirare dacă în mare îmi voi găsi sfârşitul?

Migdaliá oftă. Nu-i mai spuse nimic. Ce să-i spună? Îl vedea hotărât. Vorbele ar fi fost de prisos. Îl privi cu ochii plini de lacrimi cum se-ndepărta grăbit ca să-i ajungă pe ceilalţi. Şi cum razele lunii îl luminau din spate, umbra lui bloca toată uliţa. Era înalt de statură şi avea umeri laţi. Părea că un zeu merge cu paşi mari prin întuneric.

Îi trebuiră douăsprezece zile ca să se întoarcă cu caïcul. Încă din a şaptea zi, Migdaliá cobora pe ţărm, lângă mori, acolo pe unde obişnuia să umble Vanghelis, ca să vadă dacă sosise. Privea pe furiş la cafeneaua din apropiere; ea se-ntorcea, chipurile, de la presa de ulei sau de la vreo bisericuţă unde aprinsese candelele. Nimic. El nu se afla în cafenea. Odată se întâlni cu Stiliani, fiica lui Efstatiu, chiar în faţa

cafenelei. Şi ea se uită înăuntru. Amândouă se zăpăciră. Se justifică:

— Mă duc la Tramuntanas. Să comand peşte. Dacă va prinde vreunul mare…

— Dar e plecat. Nu ştii? îi închise gura cealaltă. De zile întregi barcazul lui nu se mai vede pe-aici.

Se prefăcea că nu ştie nimic de Vanghelis. Migdaliá preferă să nu continue discuţia. Îi spuse bună-seara şi o invită s-o viziteze. Dar din seara aceea nu mai coborî la căsuţele de pe ţărm. Nu era bine să dea ocazie oamenilor s-o bârfească. Mai bine să se păzească. Avea să privească de la fereastra ei, care dădea spre mare, dacă se iveşte caïcul lui Tramuntanas. Şi dacă acesta sosea, Vanghelis va urca îndată spre casa ei, va tuşi sub cerdac, va găsi ei un mijloc să-i dea de ştire că s-a întors. De ce să se expună, să arate grija ce o rodea?

Într-o dimineaţă, cum deschise obloanele, zări caïcul, ancorat jos, lângă ţărm. Era sau nu cel aşteptat? Nu putea fi sigură. Soarele de dimineaţă acoperea totul cu o ceaţă uşoară. Se îmbrăcă, pregătindu-se să coboare. Pe scară se-ntâlni cu fratele ei, care-i spuse simplu, arătând că ştie totul.

— A venit Vanghelis. Din cauza furtunii s-au oprit la Chios.

Ea nu găsi nimic să răspundă. O uimi purtarea blândă, frăţească a lui Nikolas. Se prefăcu că are treabă în camera ei şi urcă. Nikolas plecă. După vreo jumătate de oră, Migdaliá auzi tropote de cal pe uliţa ei şi un nechezat cunoscut. Deschise repede fereastra. Vanghelis, călare, trecea pe uliţă. În faţa casei ei se opri, chipurile, ca să strângă frâul calului.

Se priviră.

— Ai întârziat, şopti ea.

El o auzi.

— La întoarcere am avut furtună.

Nu era nici locul, nici momentul potrivit ca să discute. Vreo fereastră din apropiere se putea deschide, s-ar fi întâmplat să treacă vreun cunoscut. Era mai înţelept să se despartă. Noroc că se văzuseră.

În aceeaşi dimineaţă, când se mai încălzi vremea, Vanghelis ne întâlni pe plajă. Se dezbrăcă şi rămase cu o izmană de culoare închisă, pe care după ce înota, o lăsa să se usuce pe el. Înainte de a intra în mare, făcu câteva mişcări, îşi întinse braţele ca pe nişte aripi. Soarele revărsa asupra lui potop de raze. În lumină trupul lui părea de aramă, părul îi strălucea de sare, ochii lui aurii erau asemeni unor boabe de răşină transparentă. Dintr-o smucitură se aruncă în valuri, înaintă câteva braţe şi pe urmă începu să înoate sub apă. Ieşi la suprafaţă, departe de ţărm. Eu, până să-l văd ieşind din apă, îmi ţineam respiraţia de teamă. Mă zări singur în apa puţin adâncă de lângă mal. Se apropie de mine.

— M-am speriat, îi spusei. De ce-ai stat aşa de mult?

— Mă uitam. Nu ştii să înoţi? mă întrebă.
— Aşa şi-aşa.
Simţeam nevoia să-mi ascund neştiinţa, să nu par mai prejos ca ceilalţi. Degeaba. El înţelese.
— Vino. Am să te-nvăţ.
Mă apucă de mâini.
— Îndoaie picioarele, îmi spuse. Şi pe urmă mişcă-le, împinge apa cu ele. Ca broasca. Uită-te la mine.
Îmi arătă de câteva ori, fără să-mi dea drumul. Pumnii mei erau prizonieri în ai lui. Eu făceam ce-mi cerea. Mă descurcam bine.
— Aşa. Bravo. Acuma mâinile.
Îşi puse mâinile pe pieptul şi pântecele meu. Mă sprijini de corpul lui, cu faţa în sus.
— Fă ca mine. Fără teamă. Deschide larg braţele. Cum m-ai văzut pe mine.
M-am străduit din toate puterile. Voiam să mă arăt priceput, să fiu demn de stima lui. Măturam apa cu mâinile, înainte şi înapoi, îmi ţineam picioarele întinse.
— Te descurci bine. Mergem în ape mai adânci.
În altă împrejurare n-aş fi primit. Mi-ar fi fost teamă. Acum însă îmi simţeam trupul ca un zid, mă credeam în siguranţă aşa cum stam sprijinit de el. Înainta. Furca picioarelor lui despica valurile, dispreţuia apa, se îndepărta tot mai mult. Îi simţeam ritmul pe pântecele meu. Mă mişcăm şi eu în acelaşi ritm.
— Ne ducem spre larg, i-am strigat la un moment dat, înfiorându-mă.
— Nu te teme. Apele mă cunosc. Sunt al lor.
Ne îndepărtam de ceilalţi. Îmi spuse:
— Am aflat că eşti primul la învăţătură.
— Da.
— Bravo. Tu să mă înveţi din cele ce ştii şi eu te voi învăţa din cele ce ştiu. Primeşti?
— Cum să nu? răspunsei eu îndată.
De-atunci mă întâlneam cu Vanghelis în fiecare zi. Se amesteca printre noi, ne însufleţea cu elanul lui. Ne îndemna să ne aruncăm în mare, chiar când valurile erau uriaşe. Atunci îi urmam sfatul şi mi se părea că valurile sunt cai albi, cu crupă înaltă, nărăvaşi, care spumegă de furie când li se pune frâul. Se zbat, dar până la urmă se supun voinţei călăreţului lor. Lângă el nu mai eram nişte înotători fricoşi, ci nişte călăreţi îndemânateci, care, pe cai de apă, săreau şi galopau pe întinderile mării, îi plăcea şi lui să se afle în preajma noastră. Regăsea prospeţimea tinereţii, de care nu accepta să se despartă. Deşi era şi el tânăr. Avea douăzeci şi şase de ani. Parcă o temere, o presimţire îl făcea să dorească, să vrea ca toată viaţa lui să fie numai tinereţe; şi să

rămână tinereţe.

Ca să ne facă plăcere ne aducea deseori pe plajă câţiva dintre căluţii insulei, pe care secerătorii îi prind cu laţuri la începutul verii, încolo, pe culmile muntelui Kohylas şi îi înhamă la maşinile de treierat. Aceşti căluţi aparţin unei rase de ponei care trăieşte numai în insula Skyros. Mici şi scunzi, unii în dungi alb-cenuşii, alţii, negri sau de culoarea scorţişoarei. Cei mai frumoşi au o pată albă pe frunte. Pasc tot timpul în libertate; aleargă prin părţile muntoase, pustii ale insulei, se bucură, se împerechează netulburaţi de nimeni. Nu pot căra greutăţi. Numai pentru treieriş sunt folositori. Dar nici la asta nu ar consimţi, dacă nevoia nu i-ar face să se supună. Când pe munţi se topesc zăpezile iar lacurile şi gropile cu apă de ploaie seacă, împinşi de sete coboară în părţile locuite ale insulei. Atunci flăcăii îi pândesc. Aruncă cu îndemânare laţul şi îi prind. Îi duc în grajduri şi-i folosesc la treierat, iar când încep primele ploi le dau iarăşi drumul, îi lasă să se întoarcă în munţii lor. Vanghelis era şi la acest meşteşug printre primii. Cunoştea toate trecătorile şi putea să arunce cu laţul departe şi să-i prindă. Ai fi zis că poneii se lăsau prinşi de el. Ni-i aducea când voiam. Îi călăream – abia puteau duce greutatea noastră de copii – şi galopam în sus şi-n jos pe ţărm. Căluţii, nărăvaşi, coborau spre valuri, de parcă acolo ar fi putut scăpa. Nisipul se umplea cu urme de copite. Şi cum la picioarele noastre se spărgeau valurile, ne stropeau din cap până-n picioare cu apă sărată. Vanghelis se repezea în mijlocul plajei şi îndemna poneii cu strigăte să alerge mai repede, să ne dăruiască cât mai mult aspra lor bucurie. Poruncea. Era sufletul jocurilor noastre. În oarecare măsură a fost şi conducătorul vieţii din insulă, dacă mă gândesc la cele ce s-au întâmplat mai apoi.

CAPITOLUL AL OPTULEA

Vara trecu. Zilele ei se-nfăşurară pe aripile morilor, ca firul pe vârtelniţă. Amurgurile deveneau mai transparente, în culori fluide. Cu sărbătoarea Sfântului Màmas – 2 septembrie – trecurăm pragul toamnei. Jos, la Kalamiţa, fu mare petrecere în ziua aceea. „Frăţia” găti şi în acest an cazane pline cu tocană. Mâncă toată lumea. Sosiră şi tăvile cu daruri: gutui, rodii, covrigi cu must. Credincioşii şi le împărţeau între ei. Episcopul veni cu vaporul de la Kymi şi făcu slujba. Binecuvântă apoi vitele şi oile aduse de ciobani, şi, de pe mal, binecuvântă şi peştii Apoi, în altar, îl binecuvântă pe Iankos şi pe încă doi tineri din insulă, ca să poată citi „Apestalul” în biserică.

— La anul o să-mi vină rândul şi mie, i-am spus Aglaiei, vecinica mea, pe care o întâlnisem acolo.

Venise cu tatăl ei să aprindă o lumânare. Fetiţă încă crudă, fragedă; totuşi în ochii ei se citea o durere ascunsă; ştiam, auzisem; lumea ştia, şoptea. Suferea din cauza surorii ei, căreia i se tulburaseră minţile, vorbea aiurea, zbiera fără motiv. O încuiau în casă ca să nu observe vecinii. De unde să ştie că starea surorii ei nu mai era demult un secret… Dar nimeni nu arăta familiei ei că ştie, ca să nu se necăjească şi mai mult.

Se îndepărtă de tatăl ei şi un timp ne plimbarăm împreună pe plajă. O priveam. Era frumoasă ca Anemone, copila din poveste. Mi se părea că seamănă şi cu sora noastră. Nu prea aveam ce să ne spunem; şi totuşi îmi plăcea să ne plimbăm unul lângă altul.

— Să ne întâlnim şi la Hora, i-am propus.

— Lipsesc des, îmi răspunse. Merg la tata, la adunatul răşinii de pin.

Ştiam. Mulţi din Hora lucrau în pădurea de pini a insulei; crestau trunchiurile şi pe urmă adunau răşina cu o lopăţică.

— Şi ce faci acolo? am întrebat-o.

— Zdrobesc în mojar coajă de pin. Cu ea îşi ung pescarii plasele de pescuit.

Asta n-o ştiam. Mai târziu l-am văzut făcând acest lucru pe Konstandis al lui Murkutas, fiul paznicului de la far şi pe alţi fii de

pescari, pe ţărmul Horei. Plimbările pe malul mării se răriseră. Oamenii se duceau să culeagă măslinele şi să are. Numai Tramuntanas, Vanghelis şi alţi câţiva rămâneau pe ţărm Dacă nu erau pe mare, lucrau ceva la şantierul naval, meştereau. Pe Tramuntanas îl chinuia reumatismul; când îi era lumea mai dragă, simţea împunsături în mâini sau în tălpi. Blestema, se certa cu marea şi de obicei încheia cam aşa:

— Am îmbătrânit şi încă nu m-am lămurit dacă a îmbătrâni este un blestem sau nu.

Toţi aceştia se adunau seara în cafeneaua din apropiere şi comandau o carafă cu uzo şi caracatiţă friptă pe cărbuni. Şi depanau firul aceloraşi istorisiri: despre mările pe care le cutreieraseră şi despre fantomele întâlnite de fiecare din ei într-o noapte furtunoasă, pierzând necontenit socoteala paharelor cu uzo ce băuseră. Uneori, Vanghelis urca la cârciuma lui Lulis din marginea Horei, lângă statuia lui Brook[17]. Se întâlnea cu Nikolas al preotului, cu care era prieten de pe vremea când mergeau la şcoală, şi cu încă câţiva consăteni şi beau împreună, îşi făceau de cap; până pe la zece, unsprezece… când pleca Nikolas. Înainte de a se despărţi la răscruce, în mijlocul tăcerii care domnea, Vanghelis îi spunea mereu acelaşi lucru despre Migdaliá.

— De îndată ce s-o termina războiul, îmi voi cumpăra un barcaz şi voi veni să ţi-o cer. Tu numără lunile.

„Tu numără lunile…” Socotea, spera el că războiul se va termina curând. Când? Ei, principalul e să ai curaj, sufli o dată tare şi norii se risipesc. Se luminează. Şi-atunci cine va fi ca noi… Nikolas era de-acord.

— E a ta. Te-aşteaptă, îi răspundea.

Aşa era prietenia celor doi flăcăi. Uneori, când beau cu grupul lor, intrau în cârciumă şi câţiva soldaţi italieni şi se aşezau la o masă, în apropiere. Comandau ceva, beau şi fredonau şi ei încet cântecul în care ai noştri îşi vărsau amarul. Ah, dacă ar fi fost posibil să stea cu toţii împreună, la aceeaşi masă şi să cânte laolaltă şi să reînvie toate prin cântecul lor unit… Şi ei erau tineri ca aceştia. Poate că undeva, la o margine de sat, au lăsat şi ei o familie, o dragoste. Cei care stăteau la cele două mese se înţelegeau; dar nu se aşezau laolaltă. Şi aşa era bine; în insulă domnea o înţelegere tacită. Aci ocupaţia nu era ca la Atena, lespede de mormânt, oprimare, moarte.

Ne gândeam des la Atena. La groaznicele clipe prin care trecuserăm. Eram neliniştiţi din cauza tatei, îi scriam. În răspunsurile lui, el încerca cu vorbe puţine să ne arate care era situaţia. Razii în cartiere, împuşcături, mizerie, trenuri pline cu muncitori şi ostateci trimişi în Germania. Din această cauză, hotărî să rămânem şi în timpul iernii în insulă, să mergem aci la şcoală. Noi şi doream şi nu doream acest lucru. Erau clipe când ne aminteam cu tristeţe de prietenii lăsaţi

acolo, de jocurile noastre pe dealuri şi doream să fim din nou acolo. Ni se părea că acele locuri se tot îndepărtează şi că le vom pierde, dacă vom întârzia să ne întoarcem, însă ne şi temeam. Ne gândeam la amărăciunea ce am fi simţit văzând gol locul surorii noastre în casă şi la jocuri, la suferinţa provocată de atingerea lucrurilor pe care le atinsese şi ea; orice obiect care-i aparţinuse ne-ar fi rănit. În insulă nu pecetluise nimic cu prezenţa ei; chiar dacă fusese aci, în treacăt, urmele se şterseseră. Pierderea ei era mai puţin dureroasă. Numai pentru mama rămăsese aceeaşi. Adusese caietele şi părul Eratulei şi adesea, serile, le mângâia. Se gândea şi la mormântul ei, întrebându-se în ce stare se află. Tata ne scria că se duce regulat şi se îngrijeşte de flori. Curăţa begoniile şi pusese şi o crizantemă, ca să fie flori pe mormânt şi toamna. Desigur şi Dimitris se ducea acolo în amurg, singur, umbră între umbrele serii. Până când, gândindu-se la maică-sa, se întorcea acasă, înainte de a ieşi ea să-l caute.

Mama ar fi vrut să ne întoarcem, să fim iar cu toţii la un loc. Dar se gândi că aveam să începem să cărăm iar arme în saci, primejduindu-ne viaţa şi până la urmă preferă să rămânem. Se linişti cumva şi în privinţa unchiului Nikitas. Episcopul ne comunică despre el, prin Vanghelis, că e bine şi că se află în Egipt. Şi ea îl vesti de îndată pe tata, ca să nu mai aibă sărmanul şi grija asta.

Cu cât treceau zilele, cu atât mă legam mai mult de Vanghelis. De dragul lui mă îndepărtam de ceilalţi copii. Când începea joaca dispăream şi mă duceam să-l întâlnesc. Nu era numai admiraţia; admiraţie pentru frumuseţea lui bărbătească, pentru priceperea lui pe mare, pentru îndrăzneala cu care lua parte la acţiuni eroice şi primejdioase, riscându-şi viaţa încă netrăită – cum era transportul fugarilor cu vase de pescuit în Asia Mică –; mai era şi altceva, ceva tulbure, pe care până acum nu am reuşit să-l clarific. Un văl, o ceaţă îmi tulbură şi în prezent sufletul, asemeni unui geam aburit de ger, când nu poţi vedea dacă afară, în faţa ferestrei, bate din aripi un porumbel sau un corb. Încă n-am reuşit să-mi dau seama limpede ce pasăre era aceea care lovea în fereastra sufletului meu. Totuşi, pot să spun că mă atrăgea desigur şi bunătatea lui şi naivitatea-i copilărească. Vanghelis se arăta totdeauna dispus să-i ajute pe cei din jur, unde era vorba de făcut o faptă bună, acolo era şi el. Toţi îl binecuvântau. Prin mintea lui nu treceau niciodată gânduri viclene. Credea tot ce i se spunea. Suflet curat, neîntinat. Cred că acest suflet al lui mă atrăgea. Adeseori mă gândesc la el, cum mă privea şi mă ruga ca un copil:

— Hai, spune-mi, ce-ai mai învăţat la şcoală?

Începeam să-i povestesc ceva din istorie. El asculta şi primea vorbele mele ca pe o comoară. Ca să-mi fac plăcere mă lua pe cal şi,

agăţat de pieptul lui, galopam până dincolo de bisericuţe şi uneori, departe, spre carierele de unde se scoate marmură roşie. Îmi amintesc că odată am întâlnit acolo pe cineva a cărui privire m-a uimit. Era un om în vârstă, cu o faţă tristă. Se opri o clipă în drum, în faţa noastră şi îl privi tăcut pe Vanghelis. Acesta, când îl văzu amuţi şi se opri şi el. Câteva secunde nu se clinti niciunul dintre ei. Numai se priviră. Şi aceste secunde părură foarte lungi încât – deşi eram copil – mi-am dat seama că era ceva între ei doi. Îndată ce-am pornit, l-am întrebat pe Vanghelis:

— Îl cunoşti?

Evită să-mi răspundă. Dar toată ziua păru să-l preocupe întâlnirea aceea. Pe urmă, nu ne-am mai dus într-acolo. Da, acum îmi amintesc, fusese ultima plimbare spre acea parte a insulei. N-am mai fost de-atunci necredincioşi mării, bucuriilor pe care ni le oferea ea.

— Sunt fiul mării, îmi spuse odată, de parcă se justifica.

— Ce vrei să spui?

Atunci, în câteva cuvinte, îmi povesti viaţa lui. Văzuse lumina zilei într-un caïc care o aducea pe maică-sa de la Tris Boukes aci, la Hora, ca să nască. Înainte de a ajunge, ea născu copilul şi muri din cauza hemoragiei, acolo, în navă. O debarcară şi o îngropară. Pruncul ţipa, cerea ţâţă să sugă. O lehuză din insulă, care avea lapte destul îl alăptase şi pe el odată cu copilaşul ei. Băiatul rămase pe la casele pescarilor. Crescu când într-o familie, când într-alta. La şcoală făcuse numai două clase. Tramuntanas îl luă în caïcul lui, să-şi câştige cele necesare traiului. Împreună începură să străbată marea în lung şi-n lat. Apele l-au cunoscut şi el, la rândul lui cunoscu toate tainele, toate urletele mării.

— Şi tatăl tău? Nu te-a căutat? l-am întrebat.

— Dă-i pace… fu răspunsul. Murise înainte să mă nasc. Îl luase marea. Îl pedepsise.

— Unde?

— Nimeni nu s-a interesat. O ţinea pe maică-mea fără cununie, toţi o ştiau. Numai cămaşa i-au găsit-o, mi s-a spus, prin apropiere, la Insulele Vârcolacilor.

Mi-am dat seama că-i zgândăream o rană. N-am insistat să aflu mai multe. Niciodată n-am mai adus vorba despre viaţa lui. De ce-aş fi făcut-o? Îmi ajungea cum mi se dăruia Vanghelis în zilele acelea, fără trecut, fără viitor. Nu voiam să mă gândesc la nimic. Vedeam şi mă temeam că prietenia noastră nu va fi îndelungată, că într-o zi voi părăsi insula şi vom aparţine iar unor lumi diferite, îndepărtate. De-aceea, cât timp eram împreună căutam din instinct să mă bucur din plin de clipele petrecute lângă el. Înotam ceasuri întregi. Uneori ne duceam pe plaje îndepărtate şi-l priveam cum intra în valuri cu calul lui, asemenea Sfântului Gheorghe care se ducea să ucidă balaurul

ascuns în apă. Lumina îl scălda schimbându-i înfăţişarea şi punându-i o cunună de raze în jurul părului său creţ. Îl admiram. Alteori, ne duceam cu barca lui departe, către insuliţe. Un delfin sărea din când în când în apă şi ne urma la oarecare distanţă. Când l-am văzut pentru prima oară, m-am speriat. Nu ştiam ce fel de peşte este, bun sau rău. Îmi părea mare şi primejdios; îngheţai.

— Nu te teme, îmi spuse. Delfinii sunt sufletele celor dragi care se întorc. Nu fac niciun rău.

Vorbele lui m-au mirat. L-am privit.

— Dar noi pe cine avem de vine acuma după noi?

Se gândi puţin.

— Nu ştiu.

Tăcu iar şi după un timp adăugă încet:

— Poate maică-mea.

Se dezbrăcă şi se aruncă în apă. Îşi desfăcu braţele, se-ndepărtă. Barca înainta singură, legănându-se. Nu era nevoie să vâslesc. Mi-am dus palma la frunte ca să mă apăr de lumina puternică a soarelui şi l-am privit. Dispărea în apă cu un plonjon şi în locul unde ar fi trebuit să iasă el, zăream sărind un delfin – poate că era acelaşi mereu – care se juca puţin, se scufunda şi pe urmă se ivea Vanghelis, ca un erou al adâncului, triumfător. Dar asta se întâmpla des şi cum soarele şi apa sărată îmi ardeau ochii, nu puteam şti cu siguranţă, dacă acolo departe, pe suprafaţa strălucitoare a apei, acel punct care se vedea. Înotând era el sau delfinul, dacă nu cumva marea, în taina adâncurilor ei, printre algele fremătânde nu-l transforma, trecându-i în unele clipe sufletul în alt trup, de delfin. Cine ştie? Nu puteam jura că-l văd mereu pe el. Şi nici nu vreau să ştiu. Cu sufletele nimeni nu o poate scoate la capăt.

Îl aşteptam în barcă, uimit. Se-ntorcea, apuca iar vâslele şi până se usca, fie că ne duceam mai departe, fie că ne întorceam. Într-un amurg ne-am îndreptat spre Insulele Vârcolacilor. Pe drum l-am întrebat:

— De ce se numesc aşa?

— Se spun multe despre ele, îmi răspunse. Pe timpuri, când corsarii aduceau lepra în insulele Egeei, pe cei care se îmbolnăveau îi trimiteau pe aceste insuliţe pustii. Şi ei se prăpădeau, îşi lăsau acolo oasele, ca nişte vârcolaci. De-aceea s-au numit aşa insuliţele. Alţii spun că aici au devenit vârcolaci acei care şi-au călcat cuvântul.

L-am privit uluit de cele ce-mi spunea.

— Şi tu crezi?

Mă privi adânc în ochi.

— Totul.

— Poate, într-adevăr, să devină vârcolac cineva care nu şi-a respectat cuvântul?

Răspunsul lui fu înflăcărat:

— Din moment ce cuvântul dat e jurământ, de ce nu? Dacă îşi calcă cuvântul, ce altă pedeapsă merită? N-ai auzit ce ţi-am apus? Aci a fost găsită şi cămaşa tatălui meu.

Fără să vrea, revenea la ceea ce-l durea. Am schimbat subiectul. Soarele se cufunda în mare asemeni unei berze ciudate. Avea aripi de culoare violet, pene din frunze roşii. Şi cum înaintam, se porni un vânt neaşteptat. Norii aripilor se mişcară, penele se înfiorară. Soarele – capul berzei – se învineţi. Cerul şi marea fură răscolite.

— Bunendis[18], spuse Vanghelis, parcă ar fi blestemat.

Pentru prima dată îl vedeam astfel.

— Adică?

— Acum nu ne putem întoarce împotriva lui. Vom merge cum ne va duce.

— Unde?

— Colo, în insule. Nu te teme. Ai încredere în mine.

— Am.

Aş fi vrut să-i mai spun şi altele; că nu mă temeam ori încotro ne-am fi îndreptat, dacă eram cu el; că-mi ajungea să fim împreună, chiar dacă ne aflam în primejdie; că lângă el nu-mi păsa de nimic. Însă ceva mă reţinu. Îl văzui adunând vâslele care scârţâiau gata să se sfarme, coborând pânza care se zbătea cu furie. Catargul se clătina ca o trestie, întreaga barcă se zguduia, izbită de valuri sub carenă şi la pupă. Din chilă se auzeau clipoceli. Când eram sus, când eram jos, după cum se înălţau sau coborau valurile. Vanghelis, neînfricat, manevra cu pricepere.

— Am mai trecut prin aşa ceva, spuse. Singurul necaz este că nu ne putem întoarce astăzi. Vom rămâne aci, în insuliţe. Până dimineaţă vântul se va potoli.

M-am gândit la mama, care mă aştepta să vin acasă, la fraţii mei care mă vor căuta pe străzi şi pe plajă. Şi eu nu aveam să mă arăt.

— Ai mei se vor nelinişti, murmurai.

— Ne-a văzut Tramuntanas când am pornit. Le va spune că suntem împreună.

Îl privii mirat:

— Şi de unde vor şti că nu ne-am înecat?

Îmi explică:

— N-avea grijă. Cum vom ieşi pe uscat vom aprinde focuri. Va fi întuneric, le vor vedea pescarii de dincolo. Trei focuri e semn că suntem bine. Cei de la mori o ştiu şi din alte dăţi. Îi vor vesti pe-ai tăi.

Mă linişti. Continuă să-mi vorbească despre tot felul de lucruri, ca să n-am timp să mă gândesc şi să mă tem. Îmi povesti despre atacurile piraţilor de altădată şi despre asedierea cetăţii, chiar şi despre întâmplări neprevăzute petrecute recent, când transportau fugari în Turcia şi au fost în primejdie. Până când ne-am apropiat de stâncile

joase ale unei insule. Acolo era un fel de strâmtoare, ca un pumn strâns. Vântul sufla cu putere. Vanghelis scotea uneori una dintre vâsle şi o folosea drept cârmă, oprelişte în calea curentului ce ne târa. Manevra cu pricepere, cu îndemânare. Se opri pe un banc de nisip. Sări afară. L-am urmat şi eu. Trase barca pe uscat, la adăpost. Luă din chila ei un ţol umezit de apa mării. Se întunecase, nu se vedea nicio stea. Mă luă de mână; înaintarăm în insulă. Adună surcele, aprinse focuri. Le lăsă să ardă mult timp, ca să le vadă cei de la mori, să înţeleagă Tramuntanas că suntem bine şi să-i vestească pe-ai mei… Întinse şi ţolul lângă foc, ca să se usuce. Apoi focurile se mai domoliră şi ne culcarăm lângă barcă. Ne învelirăm şi Vanghelis avea grijă să nu rămân dezvelit, mă înconjura protector cu braţul. Un timp auzirăm clipocitul valurilor şi un zgomot de parcă vântul măcina nisipurile din adâncuri. Până când ni se închiseră pleoapele şi obosiţi, adormirăm.

În zori m-am trezit primul. Răsărea soarele. Totul era calm. Cerul şi marea păreau o pânză netedă albastru cu alb. Unde se dusese vântul de ieri, unde se ascunsese? Nimic nu amintea de furtuna din ziua precedentă. Parcă era prima zi după terminarea Creaţiunii şi elementele naturii nu-şi descoperiseră încă puterea. Parcă noi eram cei dintâi oameni de pe pământ; parcă nu am fi cunoscut niciodată robia şi războiul; atât de calme erau toate în jur, iar în adâncul nostru ne simţeam liberi. M-am sculat. L-am lăsat pe Vanghelis dormind. M-am apropiat de ţărm, acolo unde apele nu erau adânci. O păsărică sta pe o stâncă joasă, găurită din cauza sării, ciripea. Şi o merulă, un pui de peşte, ieşea din apă, ţopăia, se scufunda şi ieşea din nou. Pasărea ciripea vesel când îl vedea. M-am minunat. Pasărea şi peştişorul se jucau împreună.

Cum stam şi mă uitam, se trezi şi Vanghelis, mă căută. Veni lângă mine.

— Ţi-o fi foame, îmi spuse.

Strânse scoici şi arici de mare, le deschise, îmi dădu să mănânc. Apoi înaintarăm în interiorul insuliţei şi el tăie şi-mi curăţă cu briceagul fructe de cactus. Îi mulţumii şi îi dădui jumătate din ele. Într-o parte a insulei, în pustietate, zării o bisericuţă, atâtica, cât o jumătate de cameră. I-o arătai.

— Să mergem, îi spusei.

Ezita. Se gândea.

— Ce ai? îl întrebai.

— Dacă ai şti…

— Ce?

Vocea i se înmuie, ca atunci când trezim pe cineva cufundat într-un vis frumos.

— Prin această bisericuţă m-am înfrăţit… Am clădit-o împreună…

— Cu cine?
— Nu-l cunoşti.
Mă cuprinse curiozitatea. Insistai:
— Şi unde este acum?
— A dispărut.
Glasul îi era năpădit de tristeţe.
— Unde? căutai să aflu.
— S-a călugărit. La Sfântul Munte. Tânăr de douăzeci şi unu de ani. Şi frumos…
Era clar că în altă împrejurare n-ar fi spus toate astea. Mie, în clipa aceea, mi se destăinui:
— Îl frământa tot timpul ceva, continuă. Nu l-am înţeles.
Tăcurăm un timp. Mergeam spre bisericuţă. Ne oprirăm în faţa intrării. Am privit-o. Vânturile cojiseră tencuiala, ploile şi apa sărată a mării putreziseră scândurile uşii şi cercevelele ferestrelor, ruginiseră zăvoarele.
— Vanghelis, spusei în şoaptă. De ce nu te-ai dus să-l întâlneşti, să-l aduci înapoi?
Mi se încredinţă, de parcă aş fi fost mare şi trebuia să se justifice:
— L-am căutat. Mi-a trimis vorbă că nu vrea să mă vadă. Că nu mai e acelaşi.
Ezită câteva clipe, apoi continuă:
— Pe urmă n-am mai avut curaj. S-au dus şi alţii după prieteni de-ai lor, acolo la Athos. Şi în loc să se întoarcă împreună cu cei căutaţi, au rămas şi ei acolo.
Oftă. Şi încheie îndurerat:
— Aşa ne-a fost dat… Am rămas fără el… Poate că eu am greşit cu ceva, fără să vreau.
Mintea mea lucra cu febrilitate. Revăzui în ochii lui aceeaşi expresie pe care o avusese când ne-am întâlnit lângă cariera de marmură cu omul acela trist, tăcut. Nu ştiu cum mi-a venit de l-am întrebat:
— Omul acela era tatăl lui?
Înţelese. Plecă fruntea.
— Da.
Fără să ne dăm seama împinserăm uşa, intrarăm înăuntru. Toată bisericuţa era cât o cochilie goală. Avea numai două icoane. Ochii lui se umplură de lacrimi. Luă puţin ulei aflat acolo şi aprinse cele două candele sărăcăcioase. Pentru prima dată îl vedeam astfel, cu sufletul tulburat. Crezând că-i fac bine îi spusei:
— Vanghelis… vrei să ne facem şi noi fraţi?
Se-ntoarse şi mă privi:
— Ce ţi-a venit?
— El s-a dus… îndrăznii să şoptesc.

— Nu! răspunse de parcă se gândise la toate într-o clipă. Eşti încă mic, necopt. Nu ştii ce înseamnă… Însă, dacă vrei, am să te miruiesc.

Îşi muie degetul în uleiul din candelă, îmi făcu semnul crucii pe frunte şi mă sărută în faţa iconostasului.

— Asta înseamnă, îmi spuse, că te voi iubi, că îţi voi dori întotdeauna binele.

Făcui şi eu la fel.

Când am ieşit afară am cules flori de paie şi capere pentru mama. Acum mă gândeam la ea cu oarecare teamă. Le culesesem ca s-o îmbunez. Ne întoarserăm grăbiţi pe ţărm. Vanghelis împinse barca în mare şi pornirăm. Tot timpul, cât dură drumul de întoarcere răsuceam în minte întâmplările prin care trecusem, ce vorbiserăm, ce aflasem şi ce simţisem în această aventură. Retrăiam toate, le rumegam în minte. Când am ajuns, i-am găsit pe ţărm pe toţi ai mei aşteptându-ne. Mai încolo erau Stiliani şi Aglaia, micuţa noastră vecină. Toţi păreau neliniştiţi. Mama era supărată. Mi-am dat seama de asta încă din barcă. De-îndată ce-am sărit pe mal, îmi trase o palmă.

— Mergem acasă! spuse furioasă.

Mă apucă de mână, mă trase. Vanghelis vru să intervină, să ia vina asupra lui. Însă mama îl repezi.

— Pleacă! îi strigă.

El rămase încurcat, temându-se să nu-mi facă greutăţi. Îmi fu milă de el. Şi Aglaiei îi fu milă de mine. I se umpluseră ochişorii de lacrimi pentru palma primită.

Din dimineaţa aceea, timp de mai multe zile nu l-am văzut pe Vanghelis.

Fiecare om este o lume deosebită. Altele sunt legile lui interioare, impulsurile care-l conduc. Nimeni nu poate afla cu uşurinţă ce e în sufletul celuilalt. Doar se miră şi se încurcă. La asta mă gândesc acum, când îmi amintesc de Stiliani a lui Efstatiu, care locuia pe strada noastră. Într-un amurg, tocmai când se-ntuneca, ne-a speriat pe toţi. S-a trântit jos, pe caldarâm, şi a început să se lovească cu capul de pietre. Strângea pumnii să-i sfarme şi îşi încleştase atât de tare fălcile încât pârâiau. Nişte vecini au încercat să o ţină. Doctorul, care s-a nimerit din întâmplare pe-acolo, îi puse o scândură între dinţi, ca să nu-şi taie limba. Se adunase în jur destulă lume. Tatăl ei veni în fugă de la farmacie. Voia s-o ducă în casă, să nu vadă şi alţii ce se petrece cu ea. Începu să spună că pentru prima oară i se întâmpla aşa ceva fiicei lui, că probabil făcuse o criză de nervi de groaza războiului, şi alte asemenea… Însă nu-l credea nimeni. Acum se dovedea că e adevărat ce se şoptea că Stiliani e bolnavă şi are crize ori de câte ori e lună nouă. Şi atunci, când i se mai potolea zbuciumul, scotea printre dinţii care-i scrâşneau nişte sunete, unele silabe, care dacă ar fi fost

alăturate se arătau a fi prevestiri despre ceea ce avea să se întâmple. Se spunea că prezisese multe lucruri care se dovediseră adevărate. Dar totdeauna în spatele porţii lor zăvorite. Niciun străin nu fusese de faţă, nu văzuse şi nu auzise nimic. Boala ei era o taină a casei lor. Şi totdeauna în asemenea nopţi când luna se oglindea în fântânile cerului, ai ei o păzeau, n-o lăsau să iasă, să fie singură. Cum se întâmplase de-o uitaseră tocmai acum, când răsărea luna nouă? Ce-o să mai râdă lumea! Stiliani se zbătea, răcnea. Ai fi zis că un cutremur o zguduia din cap până-n picioare. Privirile îi erau înfipte în cer, ca nişte cârlige, de parcă voia să prindă ceva. Câţiva vecini o ţineau. Tatăl ei o stropi cu apă, îi puse sub nas o sticluţă cu săruri, să miroasă, să-şi vină în fire. Curând încetă să se mai zbată; se linişti. Privi în jur istovită, văzu oamenii care se uitau la ea uimiţi şi spuse ca şi cum ar fi încheiat o frază, rostită până atunci doar în gând:

— Să ne ferească Dumnezeu.

Altceva nimic. Nimeni nu o întrebă ce voise să spună, ce zărise în fântânile cerului. Nu o sâcâi nimeni. Cine ar fi îndrăznit, văzându-i starea… Albă ca varul, suflet frământat, trup istovit. Şi era încă atât de tânără! Nu avea nici treizeci de ani. Tatăl ei o duse în casă, ca să pună capăt curiozităţii celor de faţă.

De-atunci, luni întregi, vecinii nu o mai văzură niciodată astfel. Numai ai ei ştiau ce se petrece în dosul porţilor zăvorite. De-ar fi fost cu putinţă să fie uitată şi întâmplarea de-atunci, de pe stradă. De altfel, se spunea că în timpul iernii, crizele fetei se răreau. Măcar de-ar fi fost aşa. Şi intraserăm deja în iarnă. Poneii fură lăsaţi liberi să se-ntoarcă în munţii lor, iar noi ne jucam numai pe uliţe, începuse şcoala şi, oricât erau de puţine lecţiile, nu ne prea rămânea timp liber. Zilele se micşorau. Se-ntuneca devreme, cerul cobora până la crucea cetăţii şi vânturile bântuiau cu furie, de parcă voiau să ridice casele şi să le ducă cu ele. Izbeau obloanele de cercevele. Copacii gemeau. Străzile erau pustii. Sărbătorile sosiră cu tristeţe şi veşti rele. De Crăciun şi de Sfântul Vasile ploua; o negură umedă apăsa asupra insulei. În ajunul Bobotezei a nins. Apele îngheţară, totul deveni alb. Clădiri, câmpii, nave se acoperiră cu zăpadă, se ascunseră. În insulele Mării Egee se spune că e semn bun dacă ninge de sărbători. Aci era obiceiul ca; în ziua Bobotezei să coboare toţi, în frunte cu preoţii, la Linaria, în port, să se facă slujba de sfinţire a apelor şi să se arunce crucea în mare. Atunci flăcăii din insulă se aruncau în apă ca s-o găsească, să aibă parte tot anul de binecuvântarea ei. Ani în şir o găsise Vanghelis. De data asta ningea. Fulgii cădeau peste oamenii adunaţi pe chei, peste hexaptere[19], peste dascăli, cădeau peste preotul care se ruga acum, dând rugii sale un dublu înţeles şi, tot ce spunea, îi ieşea din inimă.

— „Mântuieşte, Doamne, poporul tău şi binecuvântează moştenirea Ta…”

Această Bobotează era toată numai fulgi albi de nea; nimic altceva. Zăpadă şi iar zăpadă. Ca un văl alb. Şi în ceaţa lăptoasă nave şi oameni păreau boabe negre. Apele îngheţaseră bocnă. Cum să se arunce flăcăii, ca să găsească crucea? Ar fi înlemnit de frig. Preotul legă crucea cu o panglică şi după ce-o aruncă în mare, o trase singur sus. Oamenii priveau. Nu ţineau minte să se mai fi întâmplat aşa ceva. Flăcăii nu se puteau împăca cu asemenea soluţie; aşteptau doar un îndemn ca să-şi scoată hainele şi să se arunce în mare. Nikolas, Konstandis al lui Murkutas – fiul paznicului de la far, Vanghelis – mai ales acesta din urmă – erau pregătiţi. Eu îl priveam şi aşteptam cuprins de emoţie. Migdaliá, de departe, îi făcea semn să nu facă aşa ceva. El păru să se supună. Stiliani se apropie de el şi-i şopti:

— Aruncă-te în mare. Spre binele tău, aruncă-te…

În zadar. El nu-i urmă sfatul. Preotul trase afară crucea legată cu o panglică.

Fulgii cădeau mereu. Noi, copiii eram adunaţi la un loc şi priveam. Aglaia se apropie, învăluită într-un şal mic, plină de zăpadă. I-am zărit doar ochişorii şi guriţa vânătă de frig. Am apucat-o de mână.

— E caldă, am spus.

Fulgii cădeau între noi. Cădeau, cădeau mereu… Cerul ne trimitea veşti.

CAPITOLUL AL NOUĂLEA

Să fi fost din cauză că în acest an, la Bobotează – pentru prima oară –, flăcăii nu se aruncaseră în mare ca să scoată crucea? Să fi fost din cauză că se adunaseră prea multe ilegalităţi pe care – nu se putea altfel – nemţii ajunseră să le cunoască? Sau poate din pricina fugii tainice a episcopului cu un submarin care ieşise să-l preia undeva, în largul insulei? Să fi fost din cauză că italienii se purtau prea blând cu insularii şi că pe zi ce trecea deveneau tot mai îngăduitori? Oricare ar fi fost cauza, robia ocupaţiei deveni mai cruntă. Situaţia se înrăutăţi. Din Eubeea veni o companie de nemţi. Puseră tot felul de oprelişti şi pentru cel mai mic pretext percheziţionau casele. Ocupaţia se instală de-a binelea în insulă. Şi insularii, care până atunci nu simţiseră robia sugrumându-i, văzură acum lanţurile pândindu-i. Cei care se adunau în farmacia lui Trezas ca să discute despre situaţia creată, înainte de a intra, aruncau priviri cercetătoare în jur.

— Sunt ultimele lor zvârcoliri, spunea doctorul cu optimism. Ce să facă…

Unii erau de acord, alţii nu. Toţi însă găseau acum ocupaţia mai cruntă, mai apăsătoare, mai ales că în primul an fusese altfel. Şi noi, copiii simţeam la fel. Ne lipseau excursiile, plimbările pe plajele îndepărtate. Totuşi căpătăm curaj, auzindu-i discutând pe cei vârstnici.

— Cât va mai dura? spuneam şi noi. Numai câteva luni.

Eram siguri că insula avea sa fie iar a noastră, parte a unei vieţi lipsite de temeri, pe care, asemenea unei corăbii cu trei catarge aveam s-o manevrăm noi înşine, ca să ne ducă acolo unde vom dori.

Mama avea mai multe motive să se necăjească. Se gândea la tata, rămas singur la Atena, întrebându-se cum se descurca, dacă nu era frământat de nelinişte şi de dor. Se temea şi de tulburările din Atena, nu cumva să se întâmple ceva şi în cartierul nostru şi la vreo percheziţie să se găsească arme. De toate se temea. Dar ce putea face? Se gândea şi la noi, copiii, şi se simţea oarecum mai liniştită că aici, în insulă, eram departe de asemenea primejdii. Din fericire, tata avea grijă să ne scrie în fiecare săptămână – chiar dacă scrisoarea sosea cu

întârziere – ca să ne liniştească în privinţa lui. Şi toate scrisorile se încheiau la fel: „Staţi acolo. Nu vă mişcaţi”. Credea că în insulă vom fi feriţi de necazuri. Cine se gândea că…

Cine se gândea că într-o zi avea să vină din Kymi un maior care se numea Gheza Olton. Tip ambiţios, încăpăţânat. Jumătate din sufletul lui dat lui Dumnezeu, jumătate diavolului. Să nu spuneţi că şi aşa e bine. Pentru că şi trandafir de-ai fi, dintre aceia cu o sută de petale, dacă te rupi drept în două, ţi se împrăştie toate petalele, nu rămâne niciuna. Şi ăsta aşa era; îl împărţea în două „eul” lui. Era jumătate austriac, jumătate ungur. El era acela care văzuse poza frumoasei Migdaliá la fotograful din Kymi şi îi căzuse cu tronc. Acum sosi pe ţărmul Horei cu o navă rechiziţionată. Îl însoţea încă o companie de soldaţi: toţi înarmaţi până în dinţi. Era limpede că vine cu gând rău. De îndată ce pescarii de lângă mal zăriră steagul hitlerist la prova şi pe coşul navei, înţeleseră. Alergară şi anunţară oamenii, se duseră până la Hora. În casa preotului se află cine vine.

— Unde e Migdaliá? Repede, căutaţi-o! strigă preoteasa înspăimântată.

Fiul ei ieşi pe străzi în căutarea ei. Când o găsi, o apucă strâns de mână.

— Vino! Să te ascund înainte ca ei să te vadă!

În acel ceas îşi aminti ce se-ntâmpla în alte vremuri, mai vechi, când la fel ca acuma fetele erau în pericol. Le închideau în cetate, la loc sigur. Avea să facă şi el acelaşi lucru. Şi iată că băteau clopotele ca şi atunci. Strigau oamenilor că duşmanii – cine putea şti dacă nu erau ucigaşi şi tâlhari? – debarcau pe ţărm, urcau spre ei. Să aibă timp locuitorii să se păzească, mai ales aceia care aveau motive deosebite. Bărbaţi, femei şi copii se iveau uimiţi pe la porţi, întrebau ce se întâmplă, alergau pe uliţele strâmte înspre locul unde le poruncea un glas prin megafon. Uliţele se umplură dintr-odată. Şuierau gloanţe; lumea fu cuprinsă de panică. Cu sufletul năpădit de spaimă mulţimea se-ndrepta spre acel loc asemeni unui fluviu care-şi rostogoleşte apele. Nikolas şi sora lui, ţinându-se strâns de mină, alergau împotriva curentului, săreau trepte şi cu paşi mari de-o poştă se-ndreptau spre cetate. Ajunseră sus lac de sudoare, cu răsuflarea tăiată, cu inima bătându-le nebuneşte. Priviră cu grijă în jur. Dar cetatea era din timpuri străvechi. Unde să afle adăpost, scăpare. Acuma era o ruină, deschisă din toate părţile.

— Unde? bâigui ea când îi zări jos pe nemţi ajungând la primele case.

— În biserică, îi răspunse fratele ei. O vor respecta, nu vor îndrăzni.

— Nu ţi-e bine? Parcă respectă ăştia ceva?

Privi iar cu atenţie în jur. Acolo, pe pământ, zări o groapă care

ducea într-un bazin; rezervor antic, cufundat în întuneric şi plin de şopârle. I-l arătă:

— Voi coborî acolo înăuntru. După aceea acoperă groapa cu ceva.

El se aplecă deasupra gropii, îl izbi un miros de mucegai.

— E un loc infernal.

Nu aveau timp să găsească altă soluţie, să aleagă. Strigăte sfâşietoare, plânsete se auzeau deja pe uliţe. Nemţii aveau să intre în curţi, în case, aveau să ajungă şi aici.

— Adu o frânghie, îi spuse cu iuţeală. Să cobor. El aruncă o privire în jur. Dezlegă frânghia clopotului. I-o petrecu surorii lui pe la subsuori.

— Coboară, o îndemnă. Te ţin.

Ea păşi în gaură, se lăsă în gol. Nikolas slobozea din când în când frânghia, ca fata să coboare uşor, până să atingă fundul gropii. Într-un târziu se auzi vocea ei, înăbuşită:

— Ajunge.

— Tocmai s-a terminat, îi răspunse.

Legă de ceva capătul funiei.

— Repede! îl rugă ea. Acoperă! Îngroapă-mă! Nikolas luă o lespede din apropiere, acoperi pe jumătate groapa, ca să poată fata primi aer, acolo înăuntru, împrăştie deasupra vreascuri, acoperi locul.

— Curaj! îi strigă din suflet, de parcă trimitea un mesaj în lumea de dincolo. Şi alergă jos, la ceilalţi, să nu dea de bănuit.

În Hora domnea mare agitaţie. Nemţii luaseră douăzeci şi doi de ostateci, capi de familie, soţi, taţi. Făcuseră acest lucru din mai multe motive, pe care le striga acum, cu glas de tunet, un agent secret, sămânţă de câine, cu gulerul ridicat, cu ochelari de culoare închisă şi cu pălăria trasă până la sprâncene: submarinul care adusese arme pe insulă, faptul că se înlesnise fuga englezilor, conform informaţiilor primite, şi mai ales evadarea episcopului. Spunea că pentru toate astea erau vinovaţi şi unii locuitori ai insulei; nemţii ştiau cum se petrecuse totul, le cunoşteau legăturile. N-aveau decât să-i denunţe ei înşişi, ca să-i salveze pe ostatecii care nu erau vinovaţi. Li se dădea un ceas de gândire. Toţi ascultau cu atenţie. Tăceau muşcându-şi buzele; nu scoteau o vorbă. Numai câţiva copilaşi ţipau şi plângeau văzându-şi taţii sub ameninţarea automatelor. Şi-n jurul tuturor stăteau nemţii ca un zid; la un ordin aveau să tragă rafale, să secere vieţi. Timpul se scurgea repede, galopa; treceau secundele şi minutele unele după altele. Toţi sperau că până la urmă avea să se întâmple ceva şi ostatecii vor fi eliberaţi. Ora ajunsese aproape de sfârşit; minutele rămase se puteau număra pe degete. Şi minunea nici gând să se întâmple. Gheza Olton dădu un ordin; nemţii se postară în spatele ostatecilor. Lumea îngheţă; şi femeile începură toate o jelanie înceată,

nearticulată, încât nu se putea deosebi dacă ieşea din suflete sau din pământ, dacă nu cumva se jeluiau copacii, glia, caldarâmul. Oameni şi pământ se contopiră, se făcură iar numai pământ; pământ care suferea şi gemea. Pentru prima oară, noi, copiii Atenei, ne găseam în faţa unei asemenea jelanii a pământului. Ne înfiorarăm. Şi micul Lambis, fără voie, târât şi el de acel vaier, începu să plângă încet. Mama îl zgâlţâi, îl certă.

— Încetează!

El tăcu. Eu mă strecurai printre oameni ca o şopârlă, şi o găsii pe Aglaia care-şi plângea tatăl, luat ostatec, într-un fel al ei; fără glas, numai bărbia îi tremura şi lacrimile i se adunau în colţul ochilor. Lângă ea, sora ei Olga – fată frumoasă – privea prosteşte şi asta o îndurera pe mezină. Aglaia o trase de mânecă şi îi murmură:

— Nu căsca gura!

Celei mari nici că-i păsa. Privea absentă, zâmbitoare, cu gândul aiurea. I-am spus încet Aglaiei:

— Când vom merge la Atena, am să te iau cu mine.

Ce mi-a venit? De ce i-am spus-o? În clipa aceea grea, am vrut să-i dau curaj. Ceva licărea în inima mea pentru ea.

În jur se auzea neîntrerupt jelania, vaietul pământului. Ora trecu. Gheza Olton îşi privi ceasul, înălţă pistolul ca să dea semnalul morţii. O femeie prinse să răcnească, aspru şi adânc, de parcă întregul univers se sfâşia asemeni unei pânze uriaşe. Însă Gheza Olton îşi schimbă hotărârea. Le spuse că avea să i elibereze pe ostateci, dacă fiica preotului îl va urma. Numai ea în locul tuturor. Vie. Oamenii se mirară. Priviră în jur să o vadă, să afle de la ea răspunsul, însă Migdaliá nu era acolo. Atunci mai mulţi îşi amintiră că în timp ce alergau pe uliţele înguste, îl văzuseră pe fratele ei târând-o sus, spre cetate. Îl priviră. Apoi îşi aţintiră ochii asupra preotesei şi a preotului. Acesta din urmă strigă, de parcă nu mai putea rezista:

— Ce vă uitaţi la mine; eu sunt de vină?

Neamţul observa, calcula. Îşi dădea seama de cele ce se întâmplau. Îi convenea să arunce răspunderea asupra altora. Spuse că le dă răgaz până seara la cinci şi că se puteau duce la casele lor. Numai ostatecii aveau să rămână la şcoală, să aştepte. Ce? Asta, de-acum, urma s-o hotărâm noi, compatrioţii lor.

— Bunicule, ce are să se întâmple acum? întrebă Iankos de îndată ce intrarăm în casă.

El nu răspunse. De-afară se mai auzeau zgomote de paşi. Treceau şi rude de-ale ostatecilor. Discutau, se sfătuiau ce să facă. Ziua avea să treacă şi dacă ei înşişi, care erau cu cuţitul la inimă, nu se grăbeau, în amurg aveau să jelească, aveau să le rămână casele văduvite. Stând lângă fereastră, auzeam ce se vorbea în stradă.

— Spune-mi, bunicule, insistă Iankos.

Părea că se îneacă în suferinţa atâtor oameni. Bătrânul chibzui, parcă privea în trecut şi în viitor:

— Va trece…

Mama, care până atunci tăcuse, interveni:

— Eşti crud, tată. Nu vezi câţi oameni sunt crucificaţi?

Bunicul păru jignit.

— Aşa crezi? Eu însă văd şi ce va fi pe urmă.

— Când?

— În zilele care vor veni, în anii viitorului. Ce spui? Parcă pentru prima dată trece insula prin asemenea încercare? Priviţi în urmă, la veacurile trecute. Tot de cruci a avut parte. Şi de pe cruci cobora, adunându-şi stropii de sânge şi viaţa. Corsari, oameni crunţi, o pustiau. Şi o vezi? Există şi azi.

— Tu însă, bunicule, n-ai trecut prin încercări ca astea, n-ai suferit aşa, îndrăzni să riposteze Iankos.

Bătrânul păru iar că se simte atins.

— Asemenea vorbe să nu-mi mai spui, băiatul meu. Numai Dumnezeu ştie cât am plâns… Aci, în camera asta.

Bunicul avea o carte neagră, cu vieţile sfinţilor lui. Morţi unul după altul, în şapte săptămâni. Asta în urmă cu vreo douăzeci şi cinci de ani; mai precis douăzeci şi patru. În 1918. Fusese şi atunci război. Marea Egee era în flăcări. O brăzdau nave de război, de-ale noastre şi străine. Englezii se duceau sus la Kalipoli, să lupte împotriva ruşilor. Navele lor se adăposteau în partea de sud a insulei – la Tris Boukes –, acolo unde sunt golfuri care formează mici porturi naturale. Şi tocmai când cei de-acasă simţeau grozăvia războiului, când bătrâni şi femei aşteptau scrisori de pe front, când braţele de muncă erau puţine, se abătu asupra insulei o gripă ucigaşă. Moartea veni cu o flotă numeroasă; ca să o umple cu cadavre. Pătrunse pe uliţele strâmte, în curţi şi în case. Găsi copii care dormeau, fete. Seceră. Numai în câteva luni muriră peste opt sute de oameni. Cădeau mai mulţi din aceeaşi familie, îndeosebi cei tineri, aşa cum cad spicele sub seceră, cum cad frunzele veştede de platan. Nu se găsea cine să-i îngroape. Toţi erau slăbiţi din cauza bolii, gata să se prăbuşească. Morţii rămâneau neîngropaţi şi răspândeau o duhoare grea. Epocă de aur pentru şobolani. Ieşeau fără teamă din găuri, ca să ronţăie cadavre. Aşa se întâmplă şi în casa bunicului, îi pieriră patru fraţi şi cinci copii. Îngropa şi iar îngropa. Nu apuca să-şi scuture ţărâna de pe mâini, că altul se prăbuşea gemând. Dintre copii îi rămăsese numai mama noastră. De durere, bunicul începuse să aiureze. O privea, fată de treisprezece ani, şi îi striga:

— Pleacă!…

Ea se speria şi se ghemuia într-un colţ.

— Pleacă! îi striga iar, când copila se-ntorcea de la şcoala unde nu găsea pe nimeni.

— Unde să mă duc? plângea ea.

— Oriunde, numai să scapi.

Insula era înconjurată; să nu plece oamenii şi să ducă boala şi în alte părţi. Atunci veni cu un vas de război şi poetul Rupert Brook. Studiase istoria antică a insulei, cunoştea întâmplarea cu frumosul Ahile, care se ascunsese aici, la curtea lui Lykomedes, ca să se bucure un timp de viaţă departe de război, aflase poate şi alte lucruri fermecătoare. Şi când sosi aici, căută pe cineva care să-i arate locurile unde se întâmplaseră toate acestea. I-a fost adus bunicul, ca fiind cel mai potrivit. Dascăl care le cunoştea, le trăia. Şi cu toată durerea lui, el se arătă binevoitor. Îi explică toate atât de limpede, de parcă se petrecuseră ieri. Poetul fu încântat de felul cum îi povestise, îndrăgi şi mai mult insula.

— Aici aş fi dorit să trăiesc şi să mor, zise el.

Vru să-l răsplătească pe bunic cu un obiect care-i era drag. Acesta refuză. Îi spuse interpretului să-i explice.

— Dacă a fost mulţumit de mine, să ia cu el pe singurul copil care mi-a mai rămas. Să mi-l salveze.

— Ne ducem la război, fu răspunsul.

— Din război sunt mii care se întorc. Aci pier toţi. Să-mi ascundă copilul, să mi-l ducă în altă parte şi când va fi plecat de-aci moartea, va găsi el un mod să se întoarcă.

În desperarea lui nu-şi dădea seama ce apune. Îşi deschidea inima, arăta cele nouă răni ale ei. Poetul se lăsă convins.

— Adu-l, spuse.

Bunicul se întoarse acasă. Luă foarfeca şi tăie părul mamei noastre.

— Eşti băiat, o dăscăli.

Şi îi explică planul lui. Ea fu uluită. Se afla între ciocan şi nicovală. Se zăpăci. În jur se răspândea duhoarea cadavrelor. Mintea ei era necoaptă. Acceptă. Se pregăti. Îmbrăcă hainele bărbăteşti şi îi ascultă sfaturile. Se-ndreptară spre corabie. Însă unui localnic îi scăpă un cuvânt şi se află că nu e băiat. O trimiseră înapoi. Poetul plecă fără ea. Dar mama tot învinse. În schimb, poetul muri în timpul călătoriei şi-l aduseră să-l îngroape în insulă, aşa cum ceruse el însuşi.

Toate acestea trecură ca un fulger prin mintea bunicului. Încheie:

— Eram înnebunit de durere. Poate n-ai aflat încă, băiete, că suferinţa multă îl sminteşte pe om.

Iankos făcu semn că nu şi îşi plecă ochii, de parcă şi-ar fi cerut iertare. Din cauza atâtor întâmplări se maturiza. Tăcu câteva clipe apoi spuse:

— Dacă ai suferit atât, bunicule, şi suferinţele te-au rănit, de ce spui acuma: „Va trece…?”

Bătrânul aştepta parcă observaţia asta. Oftă aşa de adânc, ca şi cum s-ar fi gândit nu numai la viaţa lui distrusă, ci şi la vieţile distruse ale altora.

— Ah, băiatul meu! Pentru că noi nu suntem mare, suntem numai un val. Priveşte-le în larg. Unele se reped ca nişte fiare, altele se sparg alene de ţărm. Un singur val, oricum ar fi, nu contează. Marea este toată întinderea de ape ce se vede până departe. Aşa să priveşti şi viaţa, îndepărtată, nesfârşită. Nu o socoti val cu val.

Se apropia amiaza. Şi nici urmă de Migdaliá. Acei care aveau rude printre ostateci începură să se neliniştească. Prevedeau că ea nu avea să se prezinte în faţa lui Olton. Se gândiră s-o caute, să stea de vorbă cu ea. Dar se temură. Dacă încercau s-o convingă ei, poate că n-ar fi realizat nimic, poate că s-ar fi izbit de refuzul ei categoric, de încăpăţânarea ei de a-şi orândui viaţa cum vrea. Se putea chiar, în desperarea ei, să recurgă la un gest necugetat, să se sinucidă. Şi-atunci, care ar fi fost câştigul? Ar fi pierit şi ea şi ostatecii. Nu. Cel mai bun lucru era să meargă la ai ei, să-i lămurească cu blândeţe, să-i roage să se ducă ei s-o înduplece. Un grup se duse la casa preotului; părinţi, soţii, fraţi. Preoteasa, cum le auzi paşii, înţelese de ce vin; se repezi la poarta dinspre stradă şi trase zăvorul. Ei bătură.

— Plecaţi! le strigă fără să deschidă. Ştiu pentru ce veniţi!

— Vrem să te vedem!

— Nu e nevoie. Voi vă îngrijiţi de soţii şi părinţii voştri, eu de copilul meu! Plecaţi!

Preotul vru să spună ceva, dar îl repezi şi pe el.

— Taci, popă! Că tu nu eşti ca mine. Nu suferi la fel.

Ceilalţi plecară fără să reuşească nimic. Urcară la cetate, găsiră bazinul în care coborâse Migdaliá. Se aplecară deasupra gropii, împiedicând lumina să pătrundă. Numai ochii le ardeau, asemeni unor lumânări aprinse. Începură să-i vorbească, să i se plângă. O chinuiau cu durerea lor, fără să le pese de ea, cerându-i doar să se jertfească. Migdaliá ascultându-i fu cuprinsă de mânie. Se încăpăţână.

— Fiecare cu soarta lui! le strigă. Plecaţi! Mi-am şi pregătit funia. Să ştiţi că din cauza voastră am să mă spânzur.

Îşi dădură seama că nici aşa nu rezolvă nimic. Atunci, se duseră să-l caute pe Nikolas. Acesta era cel mai potrivit; pentru că nu era părinte, să sufere ca mama şi ca tatăl fetei; avea să-i înţeleagă şi totodată, ea frate, va reuşi s-o convingă cu binişorul şi s-o ducă la Gheza Olton. Însă Nikolas, cum îi văzu venind, ghici de ce îl caută. O şterse pe uşa din dos, o luă la fugă ca un motan pe uliţe şi pe urmă o porni peste câmp. Să nu-l poată găsi nimeni, să nu-i ceară nimic. Ce-ar fi putut să le spună, dacă l-ar fi întâlnit? Că o viaţă valorează mai mult decât douăzeci şi două? Sau să se ducă să-i spună unicei lui surori: „Haide!

Du-te ca vita la măcelar. Nu-mi pasă de durerea ta...?” Cum să-i ceară un asemenea sacrificiu? Nu; mai bine să se ţină departe de groaznica dilemă, să se ascundă prin locuri pustii până la noapte. Orice s-ar întâmpla, să se întâmple fără el; să poată plânge când va fi singur.

Între timp, bunicul urcă sus, la cetate. Voia s-o vadă pe Migdaliá, ţinea mult. la ea. De ani de zile o vedea pe stradă şi la şcoală, de ani de zile venea în casa lui, aşa că o considera oarecum ca pe o fiică. Acum, trebuia să-i vorbească, să o vadă, să simtă ea că se gândeşte la dânsa. Se aplecă deasupra gropii. O chemă cu drag, duios.

— Migdaliá!...

— Da.

Vocea îi era înecată de plâns şi bunicul auzind-o se-nfioră.

— Te compătimesc din tot sufletul, îi spuse.

— Ştiu. Ce trebuie să fac?

— Orice ţi-aş spune, voi fi nedrept.

— Tu în locul meu ce ai...

Nu-i dădu răgaz să termine.

— Lasă-mă pe mine... Eu am citit mult, judec altfel lucrurile... îmi vin în minte întâmplări asemănătoare...

— Care?

Îl adusese unde se gândea mai de mult să ajungă.

— Îţi aminteşti de Ifigenia? Am făcut împreună lecţia?

— Aşa mi se pare.

— Şi Ifigeniei i s-a cerut să se jertfească pentru patrie, pentru ca ţara ei să nu aibă morţi de plâns.

— Şi ea ce a făcut?

— La început a jelit: „Să plec din viaţă atât de tânără, înainte de a apuca să trăiesc...” Pe urmă însă mintea i s-a luminat. Şi-a dat seama că i se făcea o mare cinste cerându-i-se să se jertfească, să depindă numai de ea salvarea patriei. Devenea prin asta asemeni unui zeu, se umplea de glorie.

Bunicul ezită. Îşi dădu seama că ajunsese la punctul de unde începea propria lui răspundere. Vocea ei se auzi de jos:

— Şi-atunci?

— Porni ea însăşi pe drumul jertfei. Din propria-i voinţă.

Pentru un timp tăcură amândoi. Parcă judecaseră şi cântăriseră totul. Stăteau tăcuţi, înfrăţiţi, el afară, ea înăuntru, în lumina slabă care venea de sus. Ea spuse:

— Nu mai sta. Poate au nevoie de tine. Spune-i fratelui meu să vină aici.

Bunicul plecă. Pe când cobora simţi că i se strânge inima. Ce semănase în sufletul ei... Se sprijini de colţul clădirii. Călugărul care locuia acolo sus, îl văzu şi-i strigă din cerdacul chiliilor:

— Vrei apă?

Bunicul îi făcu semn cu mâna că „nu”. Se grăbea. Numai când trecu prin faţa bisericii Maicii Domnului nu se mai putu stăpâni. Intră şi aprinse o lumânare.

— Judecă-mă, îi spuse icoanei.

Îl căută peste tot pe fratele Migdaliei. Dar acesta nu era de găsit nicăieri.

La cetate urcă Vanghelis. Se opri pe marginea rezervorului, gata să sară înăuntru.

— Vino, o chemă, să te iau de-aici. Am găsit un mijloc ca să te salvez. Vom pleca de la bazin pe-ascuns, vom ieşi departe pe ţărm, unde ne-aşteaptă un caïc. N-o să ne vadă nimeni. Până să-şi dea ei seama, noi vom fi la Pâlio.

Ea-l asculta, de parcă nu-l înţelegea.

— Trage-mă sus, cu funia, îi ceru.

Vanghelis se supuse. O trase sus. Ea se dezlegă singură. Îl sărută.

— Mergem, îi spuse.

— Unde?

— La oameni.

El o privi uluit. Se miră. Oare i se tulburase mintea? Şi îi vorbea aşa, simplu, ca acei care au luat o hotărâre şi găsesc zadarnică orice împotrivire.

— Te-ai gândit bine? se mulţumi s-o întrebe.

— Da. Să mergem, îi răspunse liniştită.

Porni.

— Eu nu vin, îi spuse. Du-te singură.

Se aşeză înciudat pe o piatră; poate o va face să-şi schimbe gândul. Însă fata era de neclintit. Se opri o clipă, îl privi; şi înainte ca din ochi să-i curgă lacrimi, porni iar. Trecu pe la ea pe-acasă. Îşi ridică mama care se ghemuise pe jos şi pe tatăl ei care îngenuncheat murmura psalmi. Îi sărută. Maică-sa se înfurie. O apucă de rochie.

— Nu! strigă. Cine a reuşit să te convingă?

— Nimeni. Eu singură m-am hotărât. Nu vreau să am pe conştiinţă vieţile altora. Caută să judeci mai drept lucrurile.

Îi vorbi cu blândeţe. Numai atât. Prin fereastra dinspre apus pătrundea în acel ceas o sclipire ca de flacără; se repezea ca un cal de culoarea scorţişoarei spărgând geamuri şi nechezând pe perete. Ziua galopa spre apus. Era şi timpul. Migdaliá luă un şal, şi-l aruncă pe umeri, ieşi din casă. La început mergea singură pe uliţă. Pe urmă se iviră oameni pe la porţi; o urmară în tăcere, la oarecare distanţă. Pe măsură ce înainta, se adunau tot mai mulţi în urma ei. Ajunse la şcoală unde aştepta Gheza Olton. Se opri în faţa lui, tăcută. Pe urmă totul se petrecu repede. Ostatecii fură eliberaţi. Nemţii plecară. În mijlocul lor păşea Gheza Olton cu Migdaliá alături; fata părea neînsufleţită. Oamenii priveau de la ferestre. O femeie îi aruncă fetei

un fir de busuioc. Şi copilaşii, prinzând acum curaj, alergau în urma lor. Când ajunseră pe ţărm, tot alaiul urcă în bărci, îndreptându-se spre navă. Atunci, dinspre Hora se auzi un clopot, care bătea ca după mort. Mama ieşi din casă şi fugi la preoteasă; şi alte femei o urmară, aşa cum se întâmpla în casele în care a intrat moartea.

Şi pe mare nava se pierdea încet în pâcla înserării…

CAPITOLUL AL ZECELEA

Iarna aceea, a doua a ocupaţiei, trecu foarte greu. Povestea Migdaliei cufundase totul în tristeţe. De-atunci, ea nu se mai arătase. Se află numai că Gheza Olton o instalase undeva la Halkida. Dar nimeni nu o întâlni pe stradă, nimeni nu o zări vreodată a fereastră. Era ca îngropată de vie în casa aceea; o proscrisă care sorbea moartea înghiţitură cu înghiţitură. Plecarea ei îndolie casa-i părintească. Preoteasa nu-i mai trecu pragul, se închise înăuntru. Nici la biserică nu mai mergea. Preotul se gârbovi, îi trebuia aproape de două ori mai mult timp ca să ajungă la vecernie şi când psalmodia „Doamne, te-am strigat" glasul abia i se auzea, era stins de amărăciune. Pentru slujba de utrenie pornea spre biserică de îndată ce se lumina, de parcă n-ar fi avut somn toată noaptea. Iar fiul lor se ţinea departe de toate; sta singur pe ogor, să nu mai vadă oameni, să nu-şi mai amintească. Era supărat pe toţi. Şi preoteasa la fel. Aceia care mai mult sau mai puţin contribuiseră ca Migdaliá să aleagă calea pe care apucase, se simţeau adesea vinovaţi, îi chinuiau remuşcările. Şi această izolare voită a mamei şi a fratelui, oricât îi îndurera, le convenea într-un fel; aşa nu-i întâlneau, nu-i ţintuia privirea lor îndurerată, asemeni unui cuţit de foc. Tactica lor era: „Să nu zgândărim lucrurile". Şi dacă se-ntâmpla să se-ntâlnească cu popa în afara bisericii, pe uliţă sau în vreo prăvălie, căutau să se-ndepărteze cât mai repede, să nu prelungească întâlnirea. Aşa sunt oamenii. Numai mama şi vreo două vecine mai apropiate încercau să o vadă pe preoteasă; se duceau câteodată, pe înserat, să-i ţină de urât. Dar preoteasa avea o asemenea rană în inimă, că nici pe ele nu le voia. Nu se simţea bine nici cu ele. Şi după un timp, le da de înţeles că ar fi mai bine dacă ar pleca. În singurătate se putea gândi mai bine la fata ei. Unica ei preocupare era să-l convingă pe Nikolas să se ducă s-o vadă. Flăcăul se duse de două ori. Ajunse la Halkida, bătu la uşa surorii lui. O văzu. Aduse veşti. „E bine…" Ce să spună?

Vanghelis, când auzi despre asta, alergă pe câmp să-l întâlnească.

— Vino, măi, îi spuse, că parcă te-a înghiţit pământul. Vino să bem un păhărel. Ce dracu? Că doar nu s-au făcut viile alge ale mării. Ce, nu mai este vin?…

Şi azi aşa, mâine aşa, până la urmă îl convinse, îl luă de câteva ori la cafeneaua de pe ţărm, se aşezară singuri la o masă şi băură vin de casă. Şi la un pahar, din vorbă-n vorbă, Vanghelis întreba, căuta să afle câte ceva despre aceea care plecase. Cum o ducea? Cum se simţea? Numai acolo îi era inima; la dragostea ce-i fusese furată; acolo, la singura femeie pe care o adorase şi care acuma, roabă şi exilată, suporta în locul altora martiriul crucificării. Desigur, poate că acuma altul îi culegea roadele, îi lua florile. Dar totul se făcea fără ca sufletul ei să ia parte. Şi numai sufletul este cel care dă flori. Altfel, culegi doar frunze veştede, nimic altceva. Parc-ai ciopli un trunchi găunos. Şi ştiau toţi cum începuse povestea. De ce şi pentru cine… Să se termine numai cu robia asta pe care o urau, să plece blestemaţii din ţară şi toate aveau să intre pe făgaşul lor firesc, avea să se facă dreptate, fără teamă…

— Hai, spune, îl îndemna pe Nikolas.

Fratele îşi umplea paharul, îşi punea capul pe umărul lui şi dădea frâu liber durerii. Amare erau vorbele lui. Se simţea uşurat. Vanghelis îl bătea pe spate, îl îmbrăţişa:

— Nu-ţi pierde curajul, măi Nikolas, îl mângâia. Că doar n-am murit.

Ce avea de gând? Celălalt se mai linişte a, tăcea.

Aşa, cu umbra asta lăsată de întâmplarea cu Migdaliá, trecu în insulă şi primăvara. Veni o altă vară. Fură prinşi poneii de pe coastele muntelui, turmele fură trimise la păşune, în carierele de marmură ciocanele scânteiau în soare. În grădinile de zarzavat dădeau în pârg roşiile şi vinetele, crescute în acelaşi strat cu busuiocul. Dinspre câmpii venea un miros cald de fin, smochini şi răchită, care se unea cu mirosul varului cu care se-nălbiseră casele. Şi toate aceste mirosuri pure aduceau pe la miezul zilei o toropeală în trupuri, care te făcea să cauţi dragostea, să îţi amuşini subsuorile transpirate şi să te rostogoleşti ca iepele în văi. Atunci o luam la fugă şi ne aruncam în mare. Ne scăldam trupurile, ne răcoream. Apa ne alunga fierbinţeala. Marea era din nou a noastră. De câteva ori am privit în curtea Aglaiei s-o chem să vină cu noi. În zadar. Era plecată la strânsul răşinii de pin. Jos, pe ţărm, îl întâlneam aproape totdeauna pe Vanghelis. Ne aducea poneii, îi călăream, alergam ca vântul. Alteori ne lua în grup şi ne plimba până la insuliţele de dincolo de mori; şi dacă bătea vântul de vest, acosta în apele puţin adânci. Se ocupa acum de toţi la fel; nimic deosebit pentru mine. Întâmplarea de anul trecut – palma ce primisem, purtarea mamei mele – ridicase între noi un zid, ne despărţise. Vanghelis se simţea vinovat, răspunzător. Şi când mă privea, era ca şi cum mi-ar fi vorbit peste zid, ca şi cum mi-ar fi explicat ceea ce aveam să înţeleg abia cu timpul.

La începutul verii se întâmplă să plece din insulă şi câţi nemţi mai

rămăseseră. Se auzea că sunt trimişi să-i respingă pe ruşi, care înaintau şi atacau mereu. Asta ne dădu curaj; visele noastre amorţite prinseră iar aripi. Speranţele galopau din nou… Planurile pentru vremurile de pace reînfloriră; ca nişte ramuri…

— O, ne gândeam, câte nu aveam să facem!

Poate că nici nu ar fi fost nevoie să facem noi ceva. Poate că toate aveau să ni se ofere de-a gata; simplu şi firesc, odată ce aveam să fim copiii unei lumi paşnice şi mai ales prietenoase, al cărei suflet aveam să fim noi. Noi va trebui doar să cerem… Aşa e firesc să fie pacea pentru cei tineri, ne gândeam. Şi tot chibzuind la bucuriile de care aveam să ne învrednicim, ne avântam în jocurile noastre, de parcă acestea erau deja primele noastre izbânzi.

Atunci, pe la începutul verii, veni de la Atena tata, ca să-şi petreacă concediul în insulă. Era nerăbdător să ne vadă. Nici n-a aşteptat să se mai încălzească timpul. Ce bucurie, câte sărutări când sosi! Ne spuse noutăţi. Unchiul Nikitas se întorsese din Egipt. Fusese debarcat pe ascuns în insula Cytera. Transmise noile dispoziţii pentru mişcarea de Rezistenţă din partea comandamentului aliat. Ne vorbi şi despre prietenii noştri: despre Dimitris, Andreas, Mihalis, Fanis, Aleca, despre toţi copiii din cartier, cărora le era tare dor de noi şi se tot interesau ce facem, despre colegii noştri de şcoală. Şi noi, curioşi, îi puneam mereu întrebări. Ceream amănunte despre toţi, despre jocuri, despre dealuri, despre mormântul surorii noastre.

— Petreceţi-vă aici vara, încheie tata, şi în septembrie o să veniţi iar acasă… Veţi merge la şcoală acolo.

Stătu zece zile şi plecă. Nu putea rămâne mai mult; îl rugase pe vecinul cretan de-alături să aibă grijă de caprele noastre. Era neliniştit; şi din cauza acestui vecin şi din alte cauze.

— Ah, măi Thanos… îi spuse bunicul la plecare. Când ne vom bucura de tine după pofta inimii…

Într-adevăr, când? Tata era copleşit de griji, de muncă. Şi când se juca cu noi, mai scăpa de griji. Ah, dragă tată…

Orice s-ar întâmpla, viaţa nu stă în loc. Marea nu e făcută dintr-un singur val. Bunicul o spusese limpede. Se părea că pe insulă toate reintraseră în vechiul lor făgaş, pe care merseseră înainte de răpirea Migdaliei. Ai fi zis că în câteva luni numai, povestea ei avea să fie uitată. Se vorbea despre logodne, naşteri, înmormântări… Oamenii se tocmeau pentru preţul răşinii de pin şi al cărnii. Se şoptea despre o nouă aiureală a Olgăi sau despre o criză de a Stilianiei. Şi totuşi, dacă le priveai, rămâneai uimit. Te păcăleau. Nimic la ele nu arăta că ar fi suferit de ceva. Atât de liniştite erau de cele mai multe ori. Mai ales Stiliani, acum că Migdaliá plecase, cobora mai des la grădina lor de zarzavat, chipurile ca să-i ducă tatălui ei ceva de mâncare. Dar gândul

ei era numai la Vanghelis, să-l vadă călare pe calul lui, să-i spună vreo vorbă care ar fi putut să aibă vreo urmare. Fiecare cu dorul lui… Vanghelis se făcea că nu pricepe, odată ce nu-l interesa chestiunea. Se gândea mereu la Migdaliá; cu încăpăţânare, dureros. Până când într-o noapte…

…Îl căută Nikolas la cafeneaua de pe ţărm. Bău cu el un pahar. Îi ceru să înoate împreună, în lumina lunii. Ieşiră, se-ndreptară spre o plajă pustie. Se dezbrăcară, intrară goi în mare. Nikolas tot încerca să-i spună ceva, dar ezita, îi era greu; ţinea în el vorbele şi se chinuia. În sfârşit, pe când ieşeau bălăcindu-se în apa puţin adâncă de lângă ţărm, îi zise:

— Vanghelis, trebuie să-ţi spun ceva.

Şi sub razele blânde ale lunii îi mărturisi, întristat, că sora lui e gravidă. Erau prieteni intimi, trebuia să i-o spună la timp, să-şi aranjeze şi el viaţa. Vanghelis nu voi să audă mai mult. Cu această veste se termina totul. Cum să se mai gândească la dragoste… Bastardul pe care Migdaliá il va aduce pe lume avea să-i amintească mereu de acea perioadă din viaţa ei pe care el ar fi vrut să o uite. Copilul se înfigea între ei ca un cuţit şi-i despărţea. Nu-i spuse nicio vorbă lui Nikolas. Îşi trase nădragii şi desculţ, cu pieptul gol, o porni singur către vii. Îl năpădiseră gânduri triste, un dor chinuitor şi nici blânda mângâiere a clarului de lună, nici măslinii care suspinau încet, de parcă i-ar fi înţeles suferinţa, nu-i aduceau alinare. Durerea lui era atât de puternică, încât tulburându-i parcă judecata, îl făcu să hotărască ce a urmat.

În ziua următoare se duse şi o ceru pe Stiliani de nevastă. Şi fixă nunta în aceeaşi săptămână. Să nu treacă prea multe zile, să nu şovăie şi să-şi schimbe dintr-odată hotărârea. Se temea de el însuşi. Nunta se făcu duminică după-amiaza la biserica Maicii Domnului, cea mai renumită biserică din Hora. Veni lume multă şi de tot felul. Oameni pe care pentru prima dată îi vedeai în insulă. Flăcăi din Kymi şi din Ohtoniâ; şi vreo doi din Skiatos. Toţi făceau parte din Rezistenţă, din organizaţia creată de episcop. Îţi dădeai seama de asta după înfăţişarea lor aspră, după flacăra ce ardea în ochii lor, după spiritul lor de sacrificiu. Erau tovarăşi de-ai lui Vanghelis în tot felul de acţiuni secrete. Altfel ce ar fi căutat ei aici? Printre ei erau şi doi călugări, tineri şi ei, viteji. Veritabili sau falşi? Află dacă poţi. Poate că erau partizani. Oricum, şi aceştia îi erau prieteni. Şi aşa cum gemea biserica de mulţimea flăcăilor, prin cămăşile descheiate ale cărora se vedeau piepturi arămii, largi şi păroase şi cum din cauza strălucirii luminărilor ochii bărbaţilor scoteau flăcări, nunta asta părea mai degrabă o adunare de luptători, care se pregătesc pentru o faptă eroică, decât binecuvântarea unei perechi. Cine-i dădea atenţie miresei… Chiar şi rudele ei se uitau mai mult la flăcăii care veniseră

la nuntă, decât la ea. Numai ei înşişi i se părea că întreaga biserică îi aparţine. I se împlinea visul; se cununa cu omul dorit, împotriva acelora care niciodată nu ar fi crezut că aşa ceva este posibil. Şi acum se agăţa de braţul lui, arătând ostentativ că a învins; cu spada ei, chipurile.

— Lăsaţi-o. Să se bucure şi ea cât poate…

Spuse o femeie fiicelor sale, care se simţiseră jignite de îngâmfarea miresei.

După cununie, se-ndreptară cu toţii spre cârciuma lui Lulis. Acolo fusese întinsă masă mare, cât toată prăvălia; în formă de pi[20]. Avea să fie mare petrecere.

— Ce nevoie au de astea? se miră mama când află.

— Lasă oamenii să petreacă… Viaţa e scurtă… o mustră bunicul.

În cârciumă, la masă, se serviră iezi fripţi, vinuri de tot felul. Erau şi muzicanţi cu viori, santuri-uri şi clarinete. Începu banchetul, cântecul. Petrecerea se încinse repede. Flăcăii se ridicau de la masă ca să danseze; se luau de mână, fluturau batiste şi corpurile lor se răsuceau în aer; parcă ar fi fost de gumă; se făceau ghemuri şi mingi. Cădeau pe podea fără să se lovească, săreau, îşi luau avânt şi atingeau tavanul cu capul. Erau ca nişte eroi din balada lui Dighenis, care-şi încercau puterile la dans, dezmorţindu-şi membrele înainte de a se avânta în bătălia ucigaşă. Aşa înflăcărare şi avânt îi cuprinsese. Prin salturi şi figuri măiestrite se străduiau să-şi arate vigoarea, bărbăţia. Ceva le spunea că dansul lor avea un sens mai însemnat, mai măreţ; că prin dansul lor aduceau printre oameni, în epoca aceea de robie, însăşi Ellada, cuprinsă de mânie, şi neîngenunchiată. De-aceea se dezlănţuiau. Fiecare se străduia să se arate mai vrednic decât ceilalţi. Vanghelis era în frunte. Îşi scosese floarea de la rever şi şi-o pusese în păr, după ureche. Şi când, în dezlănţuirea lui, scăpa din când în când câte un strigăt asemenea unui oftat, floarea se învăpăia şi devenea simbolul unui dor care-l mistuia în taină. Ah, oricât ai merge împotriva inimii, nu-i poţi scăpa; nicicum. Tragi de frâu, dar tot legat rămâi.

Dansară ceasuri întregi, cinară la miezul nopţii. Dintre invitaţi rămaseră acum numai flăcăii şi rudele apropiate ale mirilor. Luptătorii nu aveau nevoie de somn. Dimineaţa urmau să se îmbarce pe caïcul lor, care-i aştepta într-unul dintre golfurile pustii ale insulei, ca să se întoarcă de unde veniseră. Nici n-ar fi apucat să se culce, că ar fi trebuit să se scoale. Mai bine să danseze şi să petreacă până la ceasul plecării. Dar târziu, când încep stelele să pălească, veni un italian şi le spuse cu blândeţe că era timpul să plece, ca să nu-i pună şi pe ei într-o situaţie dificilă, dacă s-ar afla cât a ţinut petrecerea. Vanghelis fu de-acord.

— Plecăm, le spuse prietenilor. Destul.

Câţi rămăseseră părăsiră cârciuma. Dintre instrumentişti nu mai erau decât violonistul şi clarinetistul. Porniră, în noapte, spre casa lui Vanghelis, încolo, către mori, pe malul mării. În frunte păşeau cei doi muzicanţi, care continuau să cânte, ca să nu se încheie nunta fără veselie. Îi urmau mirele şi mireasa ţinându-se de braţ, pe urmă ceilalţi. Trecură şi prin faţa casei noastre. Am auzit clarinetul prin somn. M-am trezit şi m-am uitat printre jaluzele. Mă izbi un vânticel care sufla dinspre mare. Tot el flutura vălul subţire al miresei ca pe un steag de barcaz care navighează şi zburlea părul bărbaţilor. Noaptea mai era stăpână. Încă nu se zărea nicio geană de lumină. Luna era acoperită de nori. Şi-n întuneric, mireasa îmbrăcată-n alb părea o stafie. Se mişca aeriană, fantasmă chinuită; iar clarinetul răsuna straniu în tăcerea adâncă. Trecură de casa mea. Se-ndepărtară. Curând o lună roşie şi zdrenţuită se ivi printre nori. Ciudată lună, bolnavă. Se aplecă deasupra mării. Îi atinse şi pe miri. Şi iată! Mireasa scoase deodată un strigăt, de parcă i se smulgeau măruntaiele. Căzu jos şi începu să urle:

— Pleacă, Vanghelis, pleacă!

Toţi se opriră, se aplecară asupra ei. Se neliniştiră. Muzica încetă. Câţiva din cei care-o ştiau, ziseră:

— Iar a apucat-o!

— Ah, sărmana!… Tocmai azi a găsit-o…

Nu începuseră să-i clănţăne dinţii. Nici corpul nu-i tremura. Şi ea, nefericita, cât mai era încă stăpână pe ea, îl apucă pe Vanghelis de revere, îl zgâlţâi cu toată puterea. Transpira, gâfâia, se lupta să-l convingă.

— Pleacă! îi strigă. Caută să te salvezi. Ei sosesc!…

Toţi se priveau uimiţi. Ce voia să spună? Dar Vanghelis, care vorbea cu stafiile şi cu delfinii, care credea în semne şi prevestiri, şi se păzea atunci când acestea îl preveneau, deosebi printre strigătele isterice ale nevesti-sii, un semn, primejdia care se apropia.

— Staţi! le porunci tuturor.

Ciuliră urechile. Dinspre mare, vântul aducea un zgomot. Îl recunoscură. Veneau două bărci cu motor. Vanghelis îşi dădu seama că spaima nevestei e îndreptăţită.

— Să mergem, fraţilor! strigă îndată. Să nu ne lăsăm prinşi ca păsările în laţ!

Îşi smulse cununa, pe care o purta încă pe cap şi-o aruncă la picioarele Stilianiei. O sărută grăbit, mai mult din recunoştinţă şi obligaţie, decât din dragoste şi porni în fugă.

— Unde o laşi? îi strigă tatăl ei. Ţi-e nevastă!

— Lasă-l, tată! îl întrerupse ea.

Îşi pierduse îngâmfarea şi băţoşenia din biserică. Acum era doar o biată femeie bolnavă, a cărei inimă se frângea pentru cel drag.

— Fugi! îi strigă.

— Am să te iau la mine mai târziu! răspunse el, pierind în întuneric.

Fugiră şi ceilalţi, flăcăii veniţi din alte părţi, către livezile de măslini. Să scurteze drumul şi să iasă la capătul insulei, în golfurile pustii, unde-şi ancoraseră caïcurile. Şi pe când toţi aşteptau din clipă-n clipă ca pe Stiliani s-o apuce, ca de obicei, tremuratul, ea rămase lucidă şi calmă, de parcă Dumnezeu se îndurase de dânsa, în acea noapte sfântă a vieţii ei. Totul se rezumă la strigătele ce le scosese, îşi reveni îndată. Privi în jur. Rămăseseră foarte puţini. Numai rude de-ale ei. Nunta, veselia luaseră sfârşit. Îşi scoase vălul de pe cap, se descălţă de pantofii care o strângeau şi cu glas blând, obosit, îi spuse lui Efstatiu:

— Să mergem, tată…

Îl luă de braţ şi porniră spre casă. Cu resemnare şi fără să se plângă, ca omul care-şi acceptă soarta.

Dar povestea nu se terminase. Cele două bărci cu motor ajunseră la ţărm. Zgomotul se auzea tot mai clar, luminile lor se zăreau în pâcla dimineţii şi până la urmă acostară. Se auziră glasuri, ordine în altă limbă. Venise iar Gheza Olton cu un detaşament de soldaţi germani. Debarcară şi porniră cu toţii spre Hora. Se lumina de ziuă şi stelele, lumânările arse într-un candelabru, erau adunate de o mână nevăzută oare le stingea. Unul dintre nuntaşi se ascunse după colţul unei case ca să vadă ce se-ntâmplă. Şi cum îi zări pe nemţi şi le auzi glasurile, alergă la prima biserică şi trase clopotul. Se trezi tot cartierul. Oamenii ieşeau la ferestre şi întrebau ce se petrece. Aflară de venirea nemţilor. Preluară şi alte clopote vestea şi o răspândiră pe uliţe şi prin case, în grădini şi pe ogoare. Se trezi toată lumea, se înspăimântă. Se revărsară pe străzi, spre piaţa unde se afla statuia lui Brook; să înfrunte acolo primejdia, oricare ar fi fost. În frunte păşeau parlamentul[21] şi preotul. Cu ei erau şi toţi italienii din Hora, care fuseseră treziţi brusc din somn. Veneau nemţii cu Gheza Olton şi cu agentul secret care făcea pe interpretul. Le vorbi despre partizani, despre străinii care veniseră la nuntă. Despre îndrăzneala lor pe care o considerau provocare. Ştiau totul. Cum? Să nu întrebăm. Acum veneau să pedepsească. Eram vinovaţi cu toţii pentru că admiteam şi poate chiar doream asemenea îndrăzneli. Ne dădurăm seama ce însemnau vorbele lor. Ne aştepta o nouă încercare. Ni se tăie răsuflarea. Şi-atunci, popa Vanghelis, al cărui glas de la răpirea fiicei lui nu fusese auzit decât la liturghii, în biserică, se apropie cu curaj de Gheza Olton. Îi spuse că-i luase fata ca să lase în pace oamenii din insulă. Făcuseră un pact care trebuie respectat de ambele părţi. Să nu aducă noi nenorociri oamenilor. Şi dacă avea ceva cu unii, n-avea decât să-i găsească şi să se răfuiască cu ei departe de insulă. Ce vină aveau

ceilalţi… Aşa îi vorbi, cu înţelepciune şi îndrăzneală; ca un tată căruia durerea îi dă curaj. Îl obliga pe duşman să-şi respecte cuvântul. Când termină, Gheza Olton rămase tăcut.

— Bine, spuse în limba lui.

Apoi ceru prin interpret preotului să-l lase să vină la el acasă.

— Cum o cere? întrebă preotul.

— Ca prieten, fu răspunsul.

— Prieten nu ne poate fi, spuse preotul cu curaj. Numai dacă mă ucide, va putea intra în casa mea.

Olton văzu prăpastia care-i despărţea; prăpastie pe care el însuşi o crease. Nu puteau fi clădite punţi peste ea. Şi nu insistă. Spuse oamenilor să se întoarcă pe la casele lor fără teamă; el îşi luă soldaţii, se duseră la comandament, stătură până la prânz şi pe urmă se urcară iar în bărcile cu motor şi plecară. Numai jumătate din soldaţi; ceilalţi rămaseră „de teama Iudeilor", cum spune Evanghelia, să semene groază şi să izgonească păsările speranţei.

Vanghelis nu voi să fie pricina altor nenorociri pentru oameni. Şi nu se mai arătă nicăieri. Din zorii acelei zile, se ascunse cu câţiva tovarăşi de-ai lui, undeva în nordul insulei, într-un sălaş de pe mal. Se tot gândea că nunta lui nu fusese ceea ce ar fi trebuit să fie; socotea că nu-şi făcuse datoria pe care el, ca bărbat, o avea faţă de femeia cu care se cununase. O părăsise singură şi mai pustie, şi mai nenorocită decât era înainte de căsătoria ei; căprioară care a ajuns însetată la izvor şi a fost izgonită de-acolo. Îl cuprinse ambiţia. Şi, într-o seară, trimise câţiva oameni de-ai lui care o luară de la ea de-acasă şi o aduseră în sălaşul lui.

— Vino, îi spuse de îndată ce rămaseră singuri. Vino, să-ţi las ceva, măi nevastă, dacă o fi să mor înainte de vreme.

O culcă într-un pat din barcazul lui şi o îndestulă cu dragostea de care era însetată. O brăzdă şi o semănă până în zori. Afară Luceafărul vorbea cu marea. Şi înainte de-a apune, o văzu pe Stiliani plutind iar spre Hora; i se făcuse dreptate.

CAPITOLUL AL UNSPREZECELEA

Toamna veni devreme. Se înteţiră meltemurile[22], Gregos[23], levandis[24], sorocos[25] mâniau valurile, le răscoleau, învăluiau orizontul într-o pâclă deasă. Acum, când priveam din Piaţa lui Brook, la o bună distanţă de mare, nu mai puteam deosebi insulele îndepărtate: Lesbos, Psara, Sfântul Strati, asemeni unor culmi de munţi. Parcă se tulburase lumina soarelui. Şi câte o ploicică răpăia din când în când peste casele albe, înmiresmând pământurile asemeni unor braţe de mamă.

— Vino… îi spuneau insularii şi curăţau jgheaburile care duceau la rezervoarele de apă.

Când ploaia se înteţea şi noi ne aflam jos, pe ţărmul mării, ne adăposteam în vreo colibă de iarbă, chipurile ca să aşteptăm să se însenineze, mulţumindu-ne să auzim tamburina ploii peste ierburi. Dar erau şi altele care ne făceau să simţim că a venit toamna. Singurătatea, absenţa lui Vanghelis… De la plecarea lui parcă se pustiise ţărmul. Nu mai era cine să ne dirijeze jocurile. Eu treceam pe la micul şantier navali şi pe la locurile lui preferate şi mă uitam dacă nu cumva venise. Zadarnic. Vedeam numai calul lui cel alb, legat de un par, care îl aştepta; necheza şi izbea pământul cu picioarele dindărăt, când trecea vreun cunoscut de-al lui sau când se zbuciumau valurile ca însufleţite. Nu-i era nici foame, nici sete. Ce ţi-e şi cu animalele astea… Şi dintre copiii din gaşcă se-mprăştiaseră mulţi. Trecerea verii însemna că se scursese încă un an, că se făcuseră mari şi că era timpul să se înhame şi ei la muncă. Începeau să lucreze; unii la câmp, alţii la tăiatul trestiilor pentru acoperişuri, şi în sfârşit, alţii deveneau meşteşugari, apucau briceagul cu lamă tăioasă şi începeau să brodeze lemnul, să facă tot felul de obiecte frumoase: scaune, cufere, dulapuri, cu sculpturi care aduseseră faimă insulei. Plecau unul câte unul, rămâneam tot mai puţini. În toate veni toamna. Aducea şi alte motive de tristeţe. Tramuntanas înţepenise din cauza reumatismului. Ai lui îl scot din casă pe braţe, ca pe un paşă, ca să supravegheze munca la micul şantier naval – vai de muncile acelea… Şi ca să poată blestema marea după pofta inimii. Şi pe el îl loviseră toate pacostele la un loc. Plecarea lui Vanghelis, reumatismul…

Ferească Dumnezeu de mai rău… Pe urmă mai era şi Nikolas; venea acasă noaptea şi pleca înainte de a se lumina. Ruşinea surorii lui îl sugruma ca un laţ; se prăpădea. Mulţi îl înţelegeau şi le era milă de el. Şi cu Olga era altă poveste… De câteva ori se făcuse de râs. Îşi ridicase fustele, spusese vorbe ce nu se potrivesc femeilor, porcării. Intrase în gura lumii; mare necaz pentru ai ei. Aglaia venea la noi şi ne spunea totul. Trebuia să-şi spună şi ea păsul cuiva. Şi mama, aflând asemenea veşti rele, se întrista tot mai mult şi se mira.

— Oare ce s-a întâmplat?… Se duce de râpă insula. O fi deocheat-o vreun ochi rău.

Aşadar nu ne rămânea decât să ne îmbarcăm pe o corabie şi să plecăm.

La începutul lui octombrie ne întoarserăm la Atena. Cartierul ni se păru strâmt şi dealurile parcă micşorate. Era firesc ca la-nceput toate să ni se pară astfel, după spaţiile largi şi orizontul vast ce avusesem pe insulă. Pământ, cer şi mare fuseseră acolo ale noastre. Însă trebuia să ne reluăm viaţa din trecut; ce puteam face altceva?… Pierderea Eratulei rămânea însă la fel de dureroasă. Chiar în seara când am sosit, mama vru să se ducă la mormântul ei. Tata o împiedică.

— Lasă, îi spuse. Mâine. Acuma, până s-ajungi acolo, are să te-apuce noaptea.

Ea îl ascultă. Se duse în ziua următoare, de dimineaţă. Plânse iarăşi. La mama nu seca izvorul suferinţei. În aceeaşi zi, casa se umplu de prieteni. Veniră toţi; ne întrebau, îi întrebam. Unii crescuseră, alţii slăbiseră, li se vedea mărul lui Adam; înduraseră multe lipsuri. Ne povestiră că într-un cartier apropiat, în martie, fuseseră găsiţi morţi de foame doi fraţi gemeni, care locuiau în nişte ruine; îi găsiseră dimineaţa ţepeni, îmbrăţişaţi; bunica lor îi jelea. Şi în cartierul Gazi[26] se întâmplaseră multe prin cocioabe; un prunc supsese toată noaptea sânul mamei sale moarte. Se-nfioraseră câţi îl văzuseră. Tot acolo, o femeie părăsită înnebunise şi îşi sugrumase copilul, ca să nu-i mai fie foame, să nu mai ceară pâine. Ah, câte din astea nu se întâmplau… Ni le povestea coana Todora, care venise să ne vadă printre primii, vărsând lacrimi amare pentru toate.

— Bine că aţi fost plecaţi, ne spunea. N-aţi văzut oamenii cuprinşi de desperare…

Aduse vorba şi despre bârfele din cartier. O mânca limba să nu le spună. Îşi păstră aerul compătimitor.

— Ah, de-aceea nu mă grăbesc să condamn, chiar dacă văd ceva nelalocul lui. Se-ntâmplă atâtea în cartier, dar eu nu scot nici „mâc”…

Aştepta ca mama să profite de ocazie şi să-i pună întrebări, să arunce cel puţin un „ce?”. Dar mamei nu-i păsa… Atunci coana Todora se apuca să povestească neîntrebată.

— Nu mă întrebi despre cine-i vorba? Despre Melpo.

Melpo era vecina de-alături, care închiriase tinerei perechi cămăruţa de pe terasă. O femeie divorţată, la vreo cincizeci de ani; bine hrănită, voinică. În jur se prăpădea lumea, dar ea plutea ca o fregată pavoazată cu steaguri. Cu vânt de pupa, favorabil. Cu părul înfoiat, vopsit în roşu, cu manichiură, cu pedichiură, cu parfumul ei de paciuli; şi cu rochia ei cea despicată în faţă; sânii ei mari se repezeau înainte ca nişte cerboaice.

— E încurcată cu tânărul cretan, continuă coana Todora. Îl ronţăie nopţi întregi. Şi soţioara lui, mititica, tace mâlc. Ce să facă? N-au ce mânca şi huiduma îi hrăneşte.

Privi spre camera de-alături, la Iankos, care crescuse şi avea trupul bine legat, şi o sfătui în şoaptă pe mama:

— Ai grijă de băieţi. Am auzit că-i plac ăştia foarte tineri. Doamne iartă-mă!... Meduza...

— La lucruri din astea se gândesc băieţii şi singuri, îi răspunse mama. Aleg ce le cade.

Şi încheie discuţia. Cunoştea sentimentele lui Iankos pentru Aleca. Găsise un răvăşel, simţise ceva. Fasoane copilăreşti. Şi-acum îl vedea cum îşi pieptăna părul cu cărare, cum îşi îndrepta dunga pantalonilor lungi, ca să meargă gătit la întâlnirea cu ea. Asemenea lucruri nu pot fi împiedicate. Vin de la sine.

Dealurile ne regăsiră. După-amiaza, când nu ne duceam la şcoală, petreceam acolo ceasuri întregi. Se-ncingea iar jocul, lupta cu pietre. Şi ca înainte, când oboseam de atâta alergătură, ne adunam sus, pe platoul dintre stânci, priveam Atena noastră copleşită de suferinţe şi ne rugam pentru ea, pentru întreaga Grecie care gemea în robie, la zeii antici şi la cei de-acum. Ni se părea că din Partenon, zeiţa Atena înţelege frământarea şi tresăririle tainice ale sufletelor noastre, că le primea şi da de veste, vizavi pe Lykabet, Sfântului Gheorghe-călăreţul, să iasă din ghereta lui albă şi că amândoi înfrăţiţi porneau să aducă Greciei libertatea. Şi chiar dacă alergam şi ne jucam, în noi stăruia durerea pentru înrobirea patriei, apa sălcie ne stropea rădăcinile; uneori această durere izbucnind violent şi răpindu-ne cheful de joacă. Trăiam în robie şi jocurile noastre în robie înfloreau. Doream să auzim din depărtare dangăt vesel de clopote.

În casă, în podul în care stătuse ascuns Albert, tata asculta adesea la radio posturi străine. Aşa aflam noutăţi şi ne mai învioram, căpătam curaj. Le comunicam pe-ascuns şi altora. Lună de lună lucrurile mergeau mai bine, părea că războiul se apropie de sfârşit. Pe frontul răsăritean, ruşii îi fugăreau pe nemţi, îşi luau înapoi tributul de sânge. Divizii întregi piereau printre nămeţi. În Libia, nisipul se colora cu sânge; şi în toată Africa de Nord Rommel dădea înapoi. Aliaţii începeau să învingă, speranţele noastre înfloreau. Priveam la Nord, la

Sud, aşteptam să vedem de unde avea să ne vină lumina. Sau poate avea să răsară din propriul nostru pământ, cu o puternică strălucire, un foc care avea să-i ardă pe toţi asupritorii noştri. Munţii se umpluseră de partizani. Împuşcăturile răpăiau necontenit. Atacuri, sabotaje, explozii şi opriri ale trenurilor care transportau ostateci în Germania, dovedeau că Grecia, oricâte chinuri îndura, rămânea mereu vie, demnă, trăia şi avea să i se facă dreptate, avea să vadă din nou lumina. Răsunau deja cântece de libertate pe crestele şi în văile ei, le lua vântul şi le purta pe străzi şi prin golfuri, le ducea ecoul în mizerele cartiere ale înfometaţilor, în pivniţele umede, în care mame moarte alăptau prunci şi unde trupurile se umflau de inaniţie. Le murmurau buze învineţite. Erau pentru ei pâine, ulei, le mâncau; cu ele se însufleţeau muribunzii care reveneau la viaţă, ca să vadă lumina libertăţii.

Dar tocmai când speram că se apropie învierea, tocmai atunci nemţii fură cuprinşi de o furie turbată. Incendiau sate, executau, făceau razii peste razii. Prindeau oameni şi-i trimiteau să lucreze ca sclavi în fabricile lor sau să ardă în crematorii şi cuptoare, ca să devină cauciuc şi săpun. Trenurile se târau asemeni unor şiruri lungi de omizi. În vagoane de vite, robii, nevoiţi să stea în picioare, leşinau de sete şi de lipsă de aer, se murdăreau pe ei. Cumplită tragedie. Asemenea evenimente se petreceau tot mai des, se auzeau în fiecare zi. Sufletele erau cuprinse de groază. Evreii aveau acum parte de cele mai multe nenorociri. Începu arestarea lor. La Salonic, unde comerţul era în mâna lor, fură exterminaţi în câteva săptămâni. Câţi au apucat să se ascundă, au scăpat. Creştinii îi adăposteau, îi ascundeau în pivniţe, în fântâni, le schimbau înfăţişarea, numele, îi ajutau să fugă la partizani. Pe scurt, îi salvau. Dar dacă erau descoperiţi, plăteau şi ei cu viaţa. Cum să-ndrăzneşti să faci binele… Ţi se frângea inima. Şi totuşi, mulţi au îndrăznit. Şi şi-au găsit moartea pentru ei.

Evreii din cartierul nostru aflau de toate astea şi tremurau de teamă. Vedeau că le vine şi lor rândul. Unii încetară să se prezinte la sinagogă în fiecare sâmbătă, pentru apel. Dar nemţii veniră în ziua următoare şi-i căutară acasă. Îi târâră afară ca pe nişte câini râioşi. În zadar se justificau ei, se străduiau să le trezească mila, plângeau. Erau de-acum şterşi dintre cei vii. Din ziua aceea nu mai apăreau. Deci care voia ca pe listă să fie trecută o cruce în dreptul numelui său, n-avea decât să nu se prezinte. Aşa au păţit-o mulţi. Şi într-o zi, în ajun de Bunavestire, s-au dus cu toţii la apel. „Aşteptaţi!” li s-a strigat. Şi când strada sinagogilor se umplu – cea veche şi cea nouă erau pe aceeaşi stradă – nemţii au blocat ieşirile, i-au strâns ca într-un cleşte. Evreii fură prinşi ca şoarecii în cursă. Când îşi dădură seama, era prea târziu. Şi totuşi nemţii, prin translatorii lor, le strigau că sunt în pericol numai dacă nu se prezintă.

Dădură ordin ca până a doua zi să se prezinte şi cei care lipseau. Promiseră premii celor care îi vor denunţa. Semănară dihonia între ei, răspândiră lozinca „Să scape cine poate”. Şi îi ţinură, acolo pe stradă, toată ziua şi toată noaptea; să se sperie ceilalţi şi să se prezinte.

Vestea rea se află în cartier. „Evreii sunt pierduţi… Sunt încercuiţi. Şi acei care se ascund, vor fi trădaţi de alţii dintre ai lor.” Privii în jur. Se duseseră domnu' Iacob, nevasta lui, Rebeca, şi alţii de pe uliţele din apropiere… Numai prietenul nostru Ruvim nu se prezentase. Îl trimisese de dimineaţă taică-său la grădinile de zarzavat, să dea nişte bocanci şi să aducă în schimb vreo varză. Poate că se va găsi cineva să-l prevină ce se întâmplă la sinagogi, să-i fie milă de el – era un copil – şi să-l ascundă undeva; în vreun grajd, oriunde…În grădină poţi să ascunzi uşor un om şi cu un car de fân îl poţi ajuta să fugă. La asta ne gândeam, asta speram pentru bietul Ruvim; ni se frângea inima de mila lui.

— Poate că va scăpa, spuneam.

— Măcar de-ar reuşi.

— Dacă azi nu se prezintă la sinagogă, voi găsi eu un mod ca să-l salvez, spuse tata, care vedea cât suntem de întristaţi din cauza prietenului nostru. Îl voi ruga pe Damianos să-l ducă în vreun sat. Acolo nu-l cunoaşte nimeni şi nu-i vor da de urmă.

Şi pe când discutam în şoaptă cu uşa încuiată, se auzi o bătaie grăbită în uşă.

— Deschideţi!

Striga Manolis.

Mama se ridică, deschise. El intră repede în casă împreună cu micuţa lui nevastă. O ţinea în braţe pe fetiţa lor, care încă nu împlinise doi ani. Păleau tulburaţi. Întinseră copiliţa tatei.

— Ţineţi-o la voi, spuse Manolis. Dacă vom trăi, vom veni s-o luăm…

Toţi ramaserăm uimiţi. Ce însemnau vorbele lui?

— Dacă veţi trăi? făcu mirat tata.

— Da. Azi îi înhaţă pe evrei. Nu ne încredem în niciunul dintre ei. Careva ne poate trăda, ca să-şi scape pielea.

Acum începeam să înţelegem. Deci şi ei erau evrei şi se ascundeau de atâta timp. Şi povestea lor cu rubedeniile fetei care nu-l voiau de ginere, răpirea ei, teama de a nu fi descoperiţi de ai ei, toate erau minciuni, scorneli, ca să păcălească lumea, să se poată salva… Ne mărturisiseră ei înşişi totul, în grabă. Erau evrei, din Kolono. Se numeau Efraim şi Raşela. Fetiţa lor, Sarita. Dar acum se temeau, nu mai puteau rămâne în acelaşi ascunziş.

— Careva are să ne facă bucata, zise el.

— Ştie cineva din cartier adevărul? întrebă mama.

— Numai Melpo, proprietăreasa noastră, fu răspunsul lui. Dar şi de

ea mă tem.

— De ce? făcu mama cu un aer ciudat.

Vorbea numai el. Femeia tăcea. Plecă fruntea de parcă se ruşina şi răspunse:

— Poate s-a săturat de mine.

Mama înţelese despre ce era vorba, gândindu-se la cele ce-i spusese coana Todora. Ne făcu semn să plecăm.

— Voi duceţi-vă înăuntru.

Intrarăm în altă cameră, închizând uşa. Dar auzeam totul.

— N-o cunoaşteţi pe femeia asta, continuă Efraim. M-a stors de vlagă.

— Şi tu de ce stăteai? îl mustră tata.

— Ce era să fac? Suntem evrei. Ea şi-a dat seama imediat. Ne-a primit, nu ne lua bani pentru chirie, ba din când în când ne mai dădea şi câte o farfurie cu mâncare. Am trăit cumva până acum.

Spunea totul pe faţă, cu cruzime, aşa cum crude sunt teama şi foamea; la fel de crude ca instinctul de conservare care-ţi zdrobeşte principiile şi te obligă să te gândeşti doar la viaţa ta. Tânără femeie de lângă el, care auzindu-i vorbele retrăia suferinţele îndurate, se sufoca, se străduia să izgonească nodul care i se pusese ca o piatră în gâtlej. Făcu un efort, se uită la ceas.

— Efraim, şopti, ca şi cum i-ar fi amintit ceva.

El lăsă fetiţa în braţele tatei.

— Strigaţi-o cum vreţi, îi spuse.

Tata era nehotărât, vru să i-o dea înapoi.

— Ia-o. Ne bagi în belea.

— Ce belea? Spuneţi şi voi că v-a fost lăsată în faţa porţii.

— Nu! se opuse tata. Îmi ajung ai mei.

Atunci vorbi ea. Îl rugă.

— Nu are nevoie de multa mâncare. Doar două înghiţituri de lapte; asta aveţi. Măcar de s-ar fi putut să o luăm cu noi…

— Unde vă duceţi?

— La partizani. Cei care ne conduc acolo nu admit copii mici cu ei. Deunăzi, unul a început să plângă şi s-au aflat în mare primejdie. Au fost nevoiţi să-i sugrume.

Tata însă era neînduplecat. Se gândise la câte avusese de pătimit până acum din cauza inimii lui bune. Câte nelinişti, câte spaime… Multe, pe care noi, acolo în Skyros, nu le aflasem. Nu mai voia alte încurcături, nu mai putea rezista.

— Luaţi-o, faceţi ce vreţi cu ea, spuse.

Tonul lui era categoric. Atunci Efraim întoarse foaia.

— Bine… Atâta vreme mi-am ţinut gura. Ştiam despre cel pe care-l ascundeaţi, îl vedeam; dar niciodată n-am scos o vorbă. Acuma, sau o luaţi pe Sarita sau…

Mama se grăbi să-l întrerupă. Ştia ce fiară devine omul când luptă pentru viaţa lui, ce fapte teribile este în stare să comită în încercarea-i desperată de a salva pe unul dintre ai săi. Scoate la iveală gheare de pasăre de pradă, sfâşie; e gata să înfulece din carnea celorlalţi. E mai bine să te păzeşti, să nu-l întâlneşti în asemenea clipe. Şi pe urmă, fetiţa asta, care nu avea nici doi ani, căreia îi era somn şi închidea ochişorii ostenită, fără să aibă habar de ce se întâmplă în jurul ei, câte nu o făcea să simtă, câte nu putea reînvia!... Un copilaş atât de mic e un îngeraş. Cui putea să facă rău?... Trezeşte numai duioşie şi bunătate. Aduce în casă prospeţimea zorilor, frumuseţea florilor, mângâiere...

— O vom păstra, spuse. Îmi aminteşte de Erato a mea. Aşa era şi ea...

Întinse braţele şi o luă. O sărută. Fetiţa îşi culca încrezătoare capul pe umărul ei. Închise ochii.

— Dormi Eratula, îi zise.

Tânără pereche lăcrimă. Mama şi tatăl îşi sărutară pruncul. Pe urmă, deschiseră uşa şi se repeziră afară, ca să scape de nenorocirea care îi pândea. Plecară.

Tata intră în camera în care eram noi. Părea îmblânzit, cum era cu noi seara, când stam în jurul lămpii.

— Veniţi s-o vedeţi, ne chemă. Am păstrat-o.

În amurg, Ruvim se întoarse de la grădinile de zarzavat. Ţinea în braţe o varză şi se arăta tare mândru că reuşise să aducă ceva în casă, ca un om mare. Încă nu aflase nimic. Dar simţi că se petrece ceva; în cartier domnea o linişte de moarte. Înainte de a merge acasă, bătu la uşa Esterei, o strigă. Nu-i răspunse nimeni. În clipa aceea, apăru în uşa casei vecine coana Melpo. Privi în jur şi apoi îl apucă de mână, îl trase în antreul întunecos şi încuie uşa după ea.

— Ce faci? îl certă. Nu ştii ce s-a întâmplat?

— Ce?

— Au fost adunaţi toţi evreii. Sunt încercuiţi. Mâine îi vor lua la rost.

Băiatul se miră, se tulbură.

— Şi pe Ester?

— Pe toţi. Nemţii se duc pe la casele evreilor şi îi scot afară cu forţa. Au păţit-o urât. Nu te duce acasă. De aceea stăteam aici şi te aşteptam.

Băiatul se zăpăci. Cele auzite îl târau asemeni apelor năvalnice ale unui fluviu. Vru să se agaţe de ceva.

— Părinţii mei? bâigui.

Ea îi explică totul, fără a se strădui să ascundă ceva, să micşoreze şocul.

— Toţi, îţi spun. S-a zis cu ei. Nu mai au scăpare.

Îl privi din creştet până-n tălpi; îl mai privise şi alteori când se juca sau când venea la mica lui prietenă Ester. Era băiat frumos. Înalt pentru anii lui, cu pieptişor care acum se dezvolta, cu braţe şi picioare cam slăbuţe încă. Dar curând avea să devină un bărbat în miniatură. O arăta deja statura lui, puful de deasupra gurii, privirea voluptoasă a ochilor, cu un uşor strabism. A, şi gropiţa aceea din bărbie, părul care-i cădea în inele pe frunte, îl făceau şi mai dulce, îi dădeau o graţie plină de puritate.

— Vino sus, îi spuse. Am să te-ascund. Am să te salvez.

Îl apucă de mână, îl trase după ea pe scară. Băiatul se lăsă. Nu-i rămânea altceva de făcut. Dacă-i trecea pragul, dacă ieşea din nou în stradă, avea să împărtăşească şi el soarta celorlalţi evrei; şi pe urmă – după câteva zile – avea să întâlnească moartea. Dacă voia să trăiască, trebuia să profite de şansa ce i se oferea. În timp ce urcau, scara, Melpo se întoarse şi-l privi. Şi la un moment dat, fără să vrea, prin deschizătura capotului i se iviră sânii, asemeni unor ciorchini grei de struguri dintr-un coş răsturnat, la cules de vii. Se grăbi să-şi strângă capotul pe piept.

— Scuză-mă, îi spuse, parcă s-ar fi ruşinat.

Băiatul nu observase nimic. Gândul lui era la evreii prinşi. Îi vedea pe toţi pe strada sinagogii, tremurând de frică, întrebându-se ce-i aşteaptă, cu ochii holbaţi de nelinişte. Maică-sa, taică-său, Ester vor fi privind desigur către colţul străzii, peste capetele celorlalţi, ca să-l zărească venind.

— Nu te teme, îi spuse Melpo, când ajunseră sus.

Îi luă varza din mâini. Continuă:

— Ocupaţia este chestiune de luni. Poţi să le petreci aci înăuntru, să nu-ţi scoţi nici nasul afară. Locuiesc singură, ştii?

— Da, răspunse, fără să fie atent la vorbele ei.

— Numai un cunoscut de-al meu vine în fiecare sâmbătă, continuă ea. Petrece noaptea cu mine. Atunci am să te închid în cămăruţa de pe terasă. Face parte din detaşamentele de siguranţă.

Îi vorbea pe faţă, deschis. Căuta să-l facă să înţeleagă. Şovăi doar o clipă.

— Sper că nu eşti comunist?

— Nu, îngână Ruvim.

Ea răsuflă uşurată.

— Din fericire pentru tine. Ştii, îi urăsc pe comunişti. Tot aţâţă oamenii…

— Şi pe evrei îi urăşti?

Cum îi venise s-o întrebe?

— Deloc! fu răspunsul. Sunt băieţi buni. Îmi plac.

Îl privea în ochi, îl apucă de bărbie. Acum lăsa intenţionat să i se

vadă sânii, albi, încă tari. Băiatul îi zări o clipă; îşi plecă ochii, ruşinat.

— Ţi-o fi foame? îi spuse, dându-şi parcă seama că nu trebuie să fie nerăbdătoare.

Îi aduse mâncare bună, pâine şi o prăjitură… Băiatul nici nu le atinse. Nu avea poftă de mâncare. În altă împrejurare le-ar fi înfulecat în câteva minute. Acum însă mintea lui era preocupată, se gândea la ai lui care aşteptau închişi în ţarc; ce? Poate că îi era foame, dar nu se gândea la asta.

— Mănâncă, îi spuse femeia văzându-l absent, cu gândul aiurea, şi împinse farfuria mai aproape.

El luă vreo două îmbucături, mecanic, numai ca să pună ceva în gură. Se opri. Împinse mâncarea din faţa lui.

— Mulţumesc.

Se ridică de la masă. O întrebă despre evrei; ce li se va întâmpla, care era părerea ei; şi altele asemenea. Voia să audă ceva consolator, voia chiar să se înşele, să spere. Ea înţelese că dispoziţia lui depindea de asta şi îşi îmblânzi vorbele, îi dădu oarecare speranţă. Aşa, cu discuţia aceea care nu avea nicio valoare şi izvora numai din suferinţa şi neliniştea lui, trecu timpul. Veni noaptea.

— Hai să te culci, îi spuse.

Îl conduse într-o cameră mică cu un pat dublu. Potrivi aşternutul şi aşteptă să-l vadă dezbrăcându-se. Băiatul, din timiditate îşi scoase numai jerseul.

— Nu te ruşina, îi spuse, doar vom sta împreună. Se apropie de el. Îi descheie şi îi scoase cămaşa. Atunci se iviră doi umeri rotunzi, fragezi, un piept pur de băiat, cât se vedea din maieuaşul lui alb. Nu se mai stăpâni. Îi mângâie umerii, îi sărută.

— Băiatul meu drag… Frumos mai eşti…

Ruvim vru să se tragă deoparte, să reacţioneze cumva. Însă ea îl împiedică.

— E un mijloc de-a uita, îl sfătui. Ascultă-mă.

Băiatul nu se clinti. Însă, fără voie, mintea îi lucra. Se lăsă numai să îl sărute, să-l mângâie însetată.

— Ai mai fost cu vreo femeie? îl întrebă ea, oprindu-se o clipă.

— Nu, îi răspunse.

— Atunci, vino, îi spuse, am să te învăţ.

Îi dezlegă cureaua, lăsă să-i cadă pantalonii. Trase şi ea de cordonul capotului şi-l dezlegă. Atunci i se văzu trupul gol; bogat, cu rotunjimi. Un trup strălucitor, cu mare măiestrie în dragoste, îl îmbrăţişă strâns, îl trase după ea în aşternut. Stinse lampa de pe noptieră şi aruncă de pe ea capotul. Îl dezbrăcă şi pe băiat; gol. Prinse să-l soarbă şi să-l sugă. Atunci băiatul, şi dacă ar fi vrut, nu ar mai fi putut să reziste. Valul cald al plăcerii îl luă cu sine. Incepu să ia iniţiative de-acum, ca un înotător priceput care ştie cum să înainteze în apă şi simte plăcere.

Şi această luptă era pentru el o voluptate nouă, atât de puternică încât îndepărta orice griji şi îi deschidea o lume pentru prima oară cunoscută, plină de farmec. Era tare bine. În ceasul acela nu se mai gândea la nimic altceva. Avusese dreptate Melpo, când îi spusese: „Este un mijloc de a uita”. Numai în zori, când ea adormise lângă el, cu braţul întins peste pieptul lui, gândurile îl năpădiră iar. Îi veniră în minte ai lui, Ester; toţi evreii care petrecuseră noaptea în stradă i se iviră în faţă cu spaimele lor; se strânseră în jurul patului, umplură camera şi îl priveau, îl priveau cum zăcea nesimţit şi gol lângă această femeie nesăţioasă, îl străpungeau cu dezaprobarea şi groaza lor. Ce putea să le spună? Că atunci când iei trebuie să dai ceva în schimb? Că viaţa ta trebuie să o plăteşti cu o parte din însăşi viaţa ta? Ce? Şi ce să-i spună Esterei care se apropia de pat uimită şi îl privea nevenindu-i să-şi creadă ochilor? „Tu eşti?” Nu. Pe ea nu ar trebui s-o dezamăgească niciodată, să nu se despartă niciodată de ea. Totdeauna, atât cât le va fi dat să trăiască, unul avea să-l ia lângă el pe celălalt; orice s-ar fi întâmplat şi oriunde s-ar fi dus. Suflete nedespărţite; mereu împreună.

Nu mai rezistă. Trase uşor de pe el mâna femeii şi în timp ce ea continua să doarmă, se sculă fără zgomot. Se îmbrăcă şi ieşi din încăpere. Coborî în stradă. Pustietate. Încă domnea întunericul. Dar nu-i mai era teamă. Se ducea la moarte – o ştia – şi nimic nu îl mai putea înspăimânta. Ajunse pe strada sinagogilor. Se opri şi privi. Toţi cei din neamul lui se ghemuiseră pe jos; nu putuseră să doarmă din cauza gândurilor şi a frigului. În jur nemţi, care se schimbau des, cu automate în mâini, cu mitraliere şi tancuri. Moarte peste tot. Ruvim privea cu atenţie căutând să-i descopere pe-ai lui. Însă întunericul care nu se risipise încă îl împiedica. Strigă:

— Ester!…

Şi iată că ea îl auzi. Din grămada de trupuri sări o fiinţă mică, înfofolită şi alergă spre el printre cei culcaţi pe jos. Strigă cu dor:

— Ruvim!…

Tot sufletul îi era în acest strigăt. Se repezi şi el spre ea. Cei doi copii se îmbrăţişară.

— Am venit! îi spuse.

Nimic altceva. Şi ea:

— Mi-a fost teamă.

Foarte încet, calm. Şi-atunci, din grămadă se mai ridică o fiinţă care începu să strige cu desperare, sfâşietor, tulburând acea linişte a morţii.

— Goniţi-l!… Goniţi-l!… El nu este evreu!

Era mama lui Ruvim, Rebeca, urlând deznădăjduită ca să-l salveze.

— Nu este evreu! Goniţi-l!…

Se zbătea. Dar cine să o creadă? Cine să se ocupe de ea? Şi chiar

dacă ceea ce spunea era adevărat, ce conta un copil când piereau atâţia, când se prăpădea atâta lume? O picătură în ocean. De ce mai urla? De ce se zbuciuma astfel? Zadarnic încerca Iacob s-o aşeze jos, vorbindu-i despre răbdare. Ea striga ca o isterică. Îi trezea din amorţeala durerii pe toţi cei care aveau aceeaşi soartă. Câţiva dintre cei ghemuiţi pe jos ridicau capul şi priveau cu ochii holbaţi la cele ce se întâmplă. Curând se auzi duduitul motoarelor de la camioanele care veneau să-i ia. Soseau; acoperiră cu zgomotul lor ţipetele femeii. Nimeni nu o mai asculta. Însă când nemţii, după ce li se dăduse ordinul să-i încarce în camioane, începură a-i ridica şi a-i împinge cu brutalitate, lovindu-i şi prevestindu-le prin purtarea lor sălbatică ceea ce îi aştepta, se porniră cu toţii să urle şi să jelească la fel ca mama lui Ruvim. Plânsul ei deveni pur şi simplu începutul bocetului care izbucni şi se revărsă în el, ca un fluviu în mare. Jelea toată evreimea. Femeile îşi smulgeau părul, îşi zgâriau obrajii cu unghiile, se izbeau cu capul de pământ. Bărbaţii încercau să le ridice de pe jos şi se prăbuşeau şi ei; se zbăteau, îşi blestemau călăii şi privind cerul, care întârzia să devină trandafiriu, îl implorau pe Dumnezeul lor dacă nu doarme, atunci să-i audă şi să pună capăt chinurilor lor. În această tulburare generală, copiii parcă înnebuniseră la rândul lor: ţipau, urlau, râdeau. Şi era atât de puternic bocetul lor încât vânticelul zorilor îl luă şi îl prăvăli peste cartierele învecinate, izbindu-l de ferestrele caselor. Auzirăm acea plângere jalnică prin somn. Prima se trezi mama.

— Plâng evreii, îi spuse tatei. Ascultă.

El ciuli urechile.

— Sărmanii…

Mama luă pruncul din leagăn şi-l strânse la piept.

— Bine-am făcut că l-am păstrat, spuse. Tata se sculă, deschise fereastra. Privi afară. Şi alţii deschiseseră ferestrele şi ascultau. Poate se gândeau, cât trebuie să fi suferit din leagăn până azi neamul iudeilor, încât jalea lor să aibă atâta putere.

Bocetul se auzea tot mai tare. Pe strada sinagogilor tragedia atinsese punctul culminant. Mulţi leşinau, cădeau în nesimţire, iar alţii călcau peste ei. Ruvim apucă mânuţa rece a Esterei, şi în timp ce-i împingeau laolaltă cu alţii spre camioane, o sfătui:

— Închide ochii, nu te uita. Şi străduieşte-te să nu auzi. Gândeşte-te la altceva; la ceva frumos…

CAPITOLUL AL DOISPREZECELEA

Ce este oare această scânteiere a dragostei, a duioşiei? Cum de străluceşte astfel în oameni? Îi conduce unde vrea ea. Ruvim se predase de bunăvoie, ca să fie împreună cu Ester. În trenurile în care-i înghesuiseră nu încetase de a-i lua mâna şi de a o ruga: „Gândeşte-te la altceva; la ceva frumos”. Noi, la rândul nostru, cu fetiţa pe care-o luasem, ne simţeam fericiţi. Parcă prin ferestrele deschise intrase o briză răcoroasă care ne plimba prin grădini pline de flori. Ca în poveştile în care oamenii zboară. Ne aplecam peste pătuţul micuţei şi mângâind-o şi jucându-ne cu ea, uitam de cele ce se petreceau în jurul nostru, nu mai auzeam bocănitul cizmelor grele pe caldarâm şi rafalele ce se trăgeau când se-ntuneca. Singura noastră grijă era ca fetiţa să nu se simtă tristă pentru că au lăsat-o ai ei, să-i dorească şi să plângă. Şi străduindu-ne să o facem pe ea fericită, ne uitam şi noi suferinţele. În casă domneau veselia şi cântecul. Mama o gătea, îi cosea rochiţe frumoase din bucăţi de stambă sau batist în culori vii. Ba, ca s-o facă şi mai drăgălaşă, îi găuri urechiuşele şi îi puse cerceluşi lungi, cu inimioare de rubin. Îi cumpărase pentru Erato, dar nu apucase să îi pună; sora noastră se îmbolnăvise. Acum o striga pe fetiţă cu numele ei: „Eratula”. Nu numai ca să nu se afle că este fiica unor evrei, dar şi pentru că această copilă o făcea să revină la viaţă. Şi noi, băieţii aşa o consideram ca pe sora noastră care plecase şi acum revenise, vioaie şi fragedă.

— Aţi făcut o faptă foarte bună, ne spunea coana Todora care venea la noi să ne vadă. Acum o aveţi din nou pe Eratula lângă voi.

De femeia asta nu puteai ascunde nimic. Înţelegea totul, afla totul. Era într-adevăr de mirare cum reuşea să fie la curent cu toate noutăţile. Într-o zi, intră la noi în casă atât de tulburată, de parcă descoperise că soarele umblă pe cer de-a-ndoaselea!…

— Dragă, păi Ruvim era fiu de creştin! Când ovreii erau la Salonic, l-au luat să-l crească, pentru că nu aveau copii; era un pruncuşor atâtica pe-atunci. Mi-a spus-o o rubedenie de-a mea care a venit de-acolo şi care îşi aminteşte de Iacob şi de Rebeca. S-a prăpădit băiatul degeaba!…

Degeaba… Răsuceam aceste cuvinte în mintea noastră. Deci coana Rebeca avea dreptate când, văzându-l printre evrei, începuse să strige ca să-l salveze: „Goniţi-l! Nu este evreu! Nu este evreu!” Era adevărat… Oare el o fi ştiut? Era posibil? Şi dacă ştia, de ce s-a dus acolo? Oare numai atras de acea scânteie a dragostei şi duioşiei? La asta nu va putea răspunde decât el însuşi, dacă va reuşi să scape cu viaţă.

Şi altă dată veni coana Todora, tot atât de tulburată. O luă pe mama deoparte.

— Ce mi s-a spus, coană Anti? Se scot arme de-aici din casă?

Mama, speriată, îi astupă gura cu palma.

— Ssst… Cu povestea asta s-a terminat. Avusesem câteva de pe vremea războiului din Albania.

— Să n-ai nicio grijă, o linişti vecina. Pe mine poţi conta oricând. Vezi şi-acuma: de îndată ce am aflat, am venit şi ţi-am spus totul. Pentru că, desigur, armele nu ieşeau de-aici în vreun scop rău.

Seara, mama îi povesti tatei cele întâmplate.

— Ai văzut? îi spuse supărată. Din pricina celor ce se vorbesc suntem în primejdie.

Tata rămase fără glas. Ce putea să spună? Nemţii târau în fiecare zi oameni pe strada Merlin[27] şi îi schingiuiau pentru asemenea lucruri. Era destul să scape cineva un cuvânt şi ne-ar fi ridicat şi pe noi; am fi fost pierduţi.

— Ce-a fost, a fost, îi spuse tata cu oarecare căinţă. Nu te lăsa stăpânită de panică. Vom trece şi peste asta.

Dar cum să ai curaj când situaţia se înrăutăţea din zi în zi? Raziile în cartierele Atenei deveneau tot mai dese. Luptătorii din Rezistenţă, martirii erau tot mai mulţi. Din beciurile Gestapoului de pe strada Merlin strigătele celor torturaţi se auzeau până în străzile învecinate. Haïdari[28] se umplu de condamnaţi la moarte. Aceste veşti se transmiteau din gură-n gură şi poporul aflându-le îşi simţea inima grea. Auzeai pe câte unul oftând:

— Când vom fi iar liberi, Doamne? Când?

În această atmosferă apăsătoare, cu cât situaţia devenea mai grea, cu atât noi, capiii ne înfierbântam mai mult. Ne apucase o poftă nebună să arătăm că existăm, că într-o zi şi noi ne vom avânta în luptă. Pentru asta ne foloseam de jocurile noastre. Aşa cum Vanghelis şi prietenii lui se dezlănţuiseră în acel dans avântat din noaptea nunţii lui. Urcam deci iarăşi pe dealuri şi acolo se încingea aprigul război cu pietre. Sângele nostru clocotea, se spărgeau capete. Uneori, ţiganul Iordanis ieşea din peştera lui şi ne gonea. Spunea că se teme să nu-i lovească vreo piatră ursoaica. Şi noi ne duceam mai încolo, lângă bisericuţa Sfântului Dimitris, la observatorul astronomic sau mai jos, unde este o mică vale, asemeni unui teatru antic. El agăţa la intrarea

peşterii un ţol, pentru ca animalul să nu ne vadă alergând şi să se sperie. Aşa spunea. Dar odată, când eu şi Mihalis am întârziat pe dealuri, am păţit ceva care mi-a rămas întipărit în minte. Ne-ndreptam spre casă; cu noi era şi Azor, câinele lui Mihalis. Un câine vagabond, o corcitură, dar tare deştept. Amurgea, bătea vântul şi pe dealuri nu se zărea ţipenie de om. Câinele alerga înaintea noastră, o lua când într-o parte, când într-alta. Se duse afurisitul şi se opri în faţa peşterii ţiganului. Vântul tocmai zgâlţâia ţolul agăţat în loc de uşă. Mihalis fluieră, însă câinele nici nu se clinti. Ne apropiarăm şi noi. Vântul zgâlţâia şi mai tare ţolul. Azor părea neliniştit; se uită când înăuntru, când la noi. Începu să latre.

Deodată ursoaica mugi; ne simţise. Câinele se porni să latre şi mai întărâtat. Atunci se arătă şi ţiganul, furios.

— Plecaţi, blestemaţilor! ne strigă.

Se repezi spre noi, grozav de furios. Noi însă o luarăm la fugă. Câinele alerga înaintea noastră. Ajunserăm gâfâind pe şosea. Atunci, istoviţi, ne oprirăm din goană.

— Să nu spui acasă ce-am păţit, mă sfătui Mihalis. Nu ne mai lasă să venim aici sus.

Am fost de-acord. Dar eram cam îngrozit. A trecut o vreme şi m-am liniştit. Am uitat.

— Spune-mi, Mihalis, l-am întrebat, ce ştii tu despre dragoste?

Mă bătu pe umăr ca un om mai în vârstă. Fiindcă era mai mare ca mine, îi plăcea să facă pe atotştiutorul. Şi îi recunoşteam acest drept.

— Lasă, îmi răspunse. Aranjez eu cu Iankos, să te luăm într-o zi acolo unde ne ducem noi.

— Pe cuvânt?

— Da. Însă, ai pantaloni lungi?

— Fac eu rost de la vreun coleg, să nu-ţi pese de asta.

— Dacă nu reuşeşti să găseşti, atunci faci schimb cu Iankos, afară. Intraţi pe rând.

Era şi asta o soluţie. Peste câteva zile am împrumutat pe-ascuns nişte pantaloni şi ne-am dus la una dintre casele acelea. Era o clădire veche, cu două caturi; undeva către Piaţa Kumunduru, într-un pasaj. Pe uşa deschisă un semn – un X într-un cerc –, beculeţe colorate, o scară ale cărei trepte scârţâiau. Sus, o sală mare, cu canapele uzate pe lângă pereţi şi femei diforme, cu şolduri late. Purtau pe ele nişte capotele, numai aşa, de formă; goliciunea tot goliciune rămânea. Nările erau izbite de o duhoare grea, amestec de parfum de paciuli, fum de ţigări ordinare, miros de sudoare şi de piele. În jur se aflau clienţii: soldaţi italieni, membri ai detaşamentelor de siguranţă, cheflii din piaţă şi vagabonzi.

— Ţi-au crescut dinţii? îmi spuse patroana observând că sunt încă imberb, minor.

— Dă-i o femeie, să arate el ce poate, îmi luă Mihalis apărarea.

Dar eu găseam acest lucru inutil. Îmi era greaţă. Mă simţeam trădat, înşelat în ceva. Tot ce vedeam acolo înăuntru, prostituatele, bărbaţii care căscau gura aşteptându-şi rândul ca să intre în aceeaşi odaie, mirosurile înăbuşitoare, toate acestea parcă mă pălmuiau, mă loveau asemeni unor valuri nemiloase izbindu-mă de stânci. Nu voiam să rămân; singura mea dorinţă era să ies în stradă, să respir aer curat. Noroc că Iankos mi-o propuse în şoaptă.

— Hai să mergem. Nu e pentru noi.

Am plecat împreună. Mihalis a rămas. Pe stradă, fratele meu simţi nevoia să-mi explice:

— Asta e a doua oară. Prima dată am crezut că m-am păcălit. Nu mai vin aici.

— Şi dragostea, Iankos? îl întrebai cu timiditate. Cum este?

— A, să n-o începi urât. Nu o vei mai găsi niciodată frumoasă. Mi-a spus şi unchiul Nikitas.

Păşeam pe străzi pustii. Nu ne putea auzi nimeni.

— Spune-mi, mi se adresă după un timp. Cu Aglaia ai avut ceva?

Ezitai.

— N-am apucat.

— Păcat. Nostimă fetiţă.

— Sunt de aceeaşi părere.

— Ştiu. Poate că va veni la Atena, continuă el, pentru sora ei, Olga. O vor interna la psihiatrie. Mi-a spus-o mama.

Ceea ce auzisem mă bucură şi mă întristă totodată. Poate că aveam s-o revăd pe Aglaia, la care mă gândeam cu emoţie, însă într-o împrejurare atât de dureroasă. Mi-o aduceam în minte aşa cum avea să fie, cu ochişorii plini de tristeţe la gândul că îşi va lăsa sora, nebună, între nebuni, ca şi ştearsă din rândurile celor vii. În colţurile ochilor ei, lacrimile aveau să strălucească asemeni sidefului de scoică. Ah, Aglăiţa, de ce să ai tu parte de o asemenea amărăciune…

Însă nu am întâlnit-o. A venit doar tatăl ei cu bolnava. S-a chinuit mult până s-o interneze, până să facă formele. Tata l-a ajutat în toate. De unde era să ştie omul unde să meargă… Şi tot timpul cât durase alergătura aceea, gândul îi era mereu la fiica lui nebună, pe care o încuiase în camera hotelului ieftin la care trăseseră; nu cumva să o apuce pandaliile şi să sară pe fereastră sau să înceapă să zbiere la trecători. Îndură-te, Doamne! În sfârşit, termină cu alergătura; bolnava fu primită la psihiatrie. Tatăl ei să spunem că „se mai linişti"… Îl invitarăm să stea la noi două zile, până pleca iar vaporul. Discutam cu el despre insulă, lumea lui; despre Olga nu pomeneam deloc. De ce să-i zgândărim rana, să-l îndurerăm? Ne povestea o mulţime de lucruri. Printre altele, ne spuse că Vanghelis murise. Undeva, lângă insula Psarà, cu o barcă plină cu explozibil, aruncase în aer o navă de-a

ocupanţilor. Plină de soldaţi. Au pierit nemţii, dar a pierit şi el. Nici urmă n-a rămas din el, nu i s-a găsit cadavrul. L-a luat marea. Câteva zile mai târziu – să-ţi stea mintea în loc, nu alta – calul lui cel alb, care necheza neliniştit, îşi rupse funia înnebunit şi se aruncă în mare, se înecă. „S-a dus să-şi găsească stăpânul”, spusese Tramuntanas. „Ducă-se cu bine…”

Auzind acestea fui cuprins de tulburare. Sufletul mi se umplu de jale. Cu ochii plini de lacrimi simţii că mă sufoc. Îmi venea să-l strig, să mă audă în grădina umedă în care se afla. Mă stăpânii. Alergai în camera mea şi mă încuiai înăuntru. Iankos mă înţelese. Veni peste puţin şi bătu în uşă; îi deschisei. Intră, se aşeză lângă mine pe pat:

— Era băiat bun, îmi spuse cu înţelegere. Merită să fii necăjit din cauza lui.

— Ştiu. Mi-am dat seama de asta în noaptea când ne-a prins furtuna. Îţi aminteşti?

— Da. Însă uită asta.

— Nu vreau. Şi nici nu pot.

Fratele meu nu mă crezu. Căută să mă aline:

— Toate trec de la sine…

Îmi dădu batista lui, mă privi blând.

— Şterge-ţi lacrimile, îmi zise.

Şi adăugă:

— Mâine să mergem să cumpărăm un cadou pentru Aglaia. Să i-l trimiţi tu, din partea ta…

Pierderea lui Vanghelis mă făcu să doresc şi mai mult pacea. Consideram că războiul este cauza tuturor nenorocirilor ce se întâmplau, fie că aveau sau nu legătură directă cu el. „Dacă n-ar fi fost ocupaţia…” mă gândeam, „câte am fi salvat… câte…” Şi această idee nu mi-o putea scoate nimeni din cap. Ah, dacă ne-am elibera!… Ah, dacă ar fi iar pace! Am urât războiul din tot sufletul, am urât orice duşmănie care ucide oameni. Şi mă gândeam mereu la Vanghelis, la moartea lui eroică. Desigur că ştia foarte bine atunci când se dusese să arunce în aer nava duşmană, că nu are şanse de scăpare, că avea să piară şi el… Şi totuşi îndrăznise; se dusese la moarte sigură, pierise în uriaşul incendiu care luminase şi despicase noaptea şi marea, asemeni unui trăsnet. Singur se jertfise. Cum, şi după un asemenea sfârşit eroic, eu să-l uit? Nu! Niciodată!

De-aceea, când tata ne-a întrebat, după terminarea anului şcolar, dacă am vrea să ne petrecem iar vacanţa în insula Skyros, eu am spus primul: „Nu”. M-am gândit că fiecare colţişor din insulă mi-ar fi amintit de Vanghelis, mi-ar fi vorbit despre vitejia, cinstea şi frumuseţea lui, despre prietenia noastră care se stinsese înainte de a apuca să lumineze din plin, pierind asemeni unei stele căzătoare.

Acum când el nu mai era, toate aveau să fie prilej de tristeţe pentru mine. Însă şi Iankos fu de aceeaşi părere cu mine. Nu voia să se despartă de Aleca; tot pe sub balconul ei se plimba. Ah, acele gratii de fier în formă de lebădă, câtă suferinţă nu-i aduceau pe aripile lor! Numai micul Lambis nu era de-acord cu noi. El nu se maturizase încă şi de-aceea nu prea gândea, insula rămânând în mintea lui un adevărat paradis. Până la urmă şi tata găsi că e mai bine să rămânem. Îi era urât singur. Şi, de altfel, acuma se putea găsi hrană ceva mai uşor. Cu cartelele primite puteam căpăta unele alimente trimise de către Crucea Roşie din străinătate: lacherdă, batog, făină de porumb şi altele – şi chiar la noi se mai găsea câte ceva. Mazăre, miere de roşcov, un fel de tăieţei din făină de grâu şi orz… Era deci mai bine să petrecem această vară la Atena.

Păru să înceapă în linişte. Curând însă se înăspriră relaţiile dintre diferitele organizaţii greceşti din Rezistenţă. Cei de dreapta se certau cu cei de stânga; şi viceversa. Se certau ca să stabilească cine luptă just şi cine îl înşală pe celălalt. Se ciorovăiau cei din EAM, H, ELLAS, EDES… Care dintre ei erau vânduţi şi prefăcuţi. Eternele probleme ale naţiei… Cine le putea da de capăt?… Lozincile de pe ziduri erau acum răspunsuri pe care şi le dădeau unii altora. Semn rău.

Atunci se mai petrecu un eveniment care, deşi nu avea legătură directă cu noi, grecii, prin câte ne-a adus sub ochi, ne-a întristat sufletul. Acest eveniment a fost ruptura dintre italieni şi germani. Aliaţi până mai ieri, au ajuns acum duşmani. Italienii, când se apropia sfârşitul, întoarseră armele împotriva celor cu care luptaseră până atunci, trecând de partea aliaţilor, făcând front comun cu aceştia.

Nemţii considerară fapta lor drept trădare şi fură cuprinşi de turbare. Îi luară prizonieri pe italienii care se aflau în Grecia, ca să-şi aibă spatele asigurat. Pe mulţi dintre ei, de exemplu pe cei din Kefalonia[29], care se răsculaseră şi refuzau să se supună, îi măcelăriră; acolo se petrecu tragedia aşa-zisă „a Emului", după numele muntelui care se înălţa aici. Pe italienii luaţi prizonieri îi târau spre locul de execuţie. Convoaiele trecură şi pe la Theseion, prin cartierul nostru. Ţi se rupea inima văzând halul în care erau. Asupritorii noştri de ieri, căzuţi în mizerie, bolnavi, înfometaţi, istoviţi. Victime nefericite, de plâns. Cum de se schimbaseră astfel lucrurile? Cum de începuseră să curgă înapoi apele marelui fluviu? Treceau într-o jalnică procesiune, cu uniformele zdrenţuite, mulţi dintre ei desculţi, fără semne distinctive şi grade, unii îmbrăcaţi doar pe jumătate, aşa cum îi surprinseseră în somn… Nespălaţi, netunşi, nebărbieriţi. Printre ei erau bolnavi şi răniţi pe care nemţii îi zdrobiseră în bătăi şi care acum păşeau cu greutate, mai mult se târau. Se vedeau răni sângerânde, ochi umflaţi de lovituri, picioare care nu puteau călca. Cei mai în putere îi sprijineau pe cei betegiţi, la nevoie îi cărau în spate. Se

auzeau gemete, plângeri şi din când în când o voce frăţească, istovită:

— *Coraggio, Giacomo*.30

— *Ritorneremo în patria. Coraggio*.31

Zgomotul paşilor lor era asemeni vuietului valurilor, un zgomot surd. Ne scotea la porţi, la ferestre, pe marginile trotuarelor. Ni se rupea inima văzându-i. Uitam că fuseseră până mai ieri duşmanii noştri, cei care ne îndoliaseră, ne înfometaseră, ne făcuseră să suferim… Simţeam pentru ei doar o milă profundă ce ne stăpânea… Ochii mamelor se umpleau de lacrimi, oftau… Şi ei, când le vedeau, întindeau spre ele mâinile lor înnegrite şi cereau:

— *Aqua, mama*.32 Apă…

— *Pane*.33

Şi femeile înţelegeau. Care mamă nu înţelege foamea şi setea fiilor, în oricare limbă li s-ar adresa? Şi, ca şi cum aceşti tineri ar fi fost fiii lor, când le vedeau soarta nenorocită, alergau în casă şi aduceau, din dulapurile lor atât de sărăcăcios aprovizionate, vreo bucată de mămăligă, vreo câţiva pumni de roşcove sau stafide, ce aveau… Le împărţeau toate acestea şi ei se repezeau hămesiţi, aşa cum se adună mulţimea de peştişori când arunci firimituri în apă, de pe dig. Atunci nemţii, furioşi, loveau cu paturile armelor şi cu bastoanele de cauciuc atât pe prizonieri cât şi pe femei. Dar mamele nu se înfricoşau. Nu le păsa de durere. Alergau iar, ca să aducă spirtul ce le mai rămăsese, puţină vată ce aveau, pentru ca răniţii să-şi spele sângele. Şi acelea dintre ele care nu aveau ce să dea, ieşeau în stradă, se apropiau de prizonieri, le strângeau pe-ascuns mâna transmiţându-le ceva din fiorul şi căldura inimii lor. De-acum erau mame şi fii din aceeaşi rasă; nu-i mai despărţea nimic; încovoiaţi sub aceeaşi durere.

Cei mai slabi rămâneau în urmă. Şi peste puţin se iviră câteva camioane. Îi despărţiră pe acei care se târau în coada convoiului, îi ascunseră de ochii santinelelor. Atunci, un invalid cu picioarele rănite, care abia se putea târî pe drum, profită de ocazie şi se apropie de poarta unei case de la colţul străzii. Era casa lui Mihalis. Nimeni nu-l zărise. Numai coana Marta care sta în dosul uşii şi privea pe furiş. Se sperie când el se prăbuşi la picioarele ei. Vru să strige, dar rănitul o împiedică, apucând-o de mână.

— Mama… malato…34

Nu îndrăzni să vorbească mai mult. Ochii lui, înroşiţi de febră, se tulburară. Pe buzele lui se ivi o salivă groasă, asemeni unei spume galbene. De îndată ce o atinse, ea îşi dădu seama că e bolnav. Şi minunea se înfăptui; îi fu milă de el. Se gândi la fiul ei Filippas, mort în război, care tot aşa trebuie să se fi simţit când fusese rănit, la mama acestui tânăr, la suferinţa ei când avea să i se comunice moartea lui – şi nu mai strigă. Scoase numai capul şi privi afară ca să se asigure că nimeni nu-l observase intrând în casa ei. Apoi îl ajută să se ridice, îl

duse într-una dintre camere.

— Culcă-te, îi spuse.

Îl întinse pe divanul fiului ei ucis, încuie uşa şi se apucă să-l îngrijească. Îi aduse un pahar cu lapte, îi curăţă şi îi pansă rănile.

Afară, coloana se îndepărtă, se pierdu la capătul străzii. Curând veni acasă Mihalis. Bătu în uşa zăvorâtă.

— Mamă…

Maică-sa îi deschise. Când îl văzu pe italianul bolnav, i se urcă sângele în cap.

— Ce faci? Ai înnebunit? o certă.

Ea duse un deget la buze.

— Ssst… mai încet…

Fiul ei se făcu foc şi pară.

— Ăştia ne-au nenorocit, ni l-au ucis pe Filippas şi tu…

Nu apucă să-şi termine fraza mânioasă. Maică-sa, calmă, îl întrerupse:

— Ah, fiule. Nenorocirea care ni s-a întâmplat nouă, să nu cadă şi pe altă casă. Fă-o pentru mine. Nu spune nimănui nimic. Te implor…

În vocea ei era atâta durere, încât Mihalis se îmblânzi imediat. Dădu la o parte orice resentiment. Maică-sa n-avea decât să facă ce voia, numai să i se mai aline suferinţa. Nu-i mai apuse nimic. O lăsă să facă ceea ce îi dicta inima. Să-l îngrijească zi şi noapte pe italian, să trudească pentru el. Se îndărătnici să-l salveze. Se îndârji. Se luă la trântă cu moartea; cine avea să câştige: ea sau moartea? Dură mult această luptă aprigă. Îi dădea să mănânce cu linguriţa, îi cumpăra medicamente pe care i le punea în gură… Numai Dumnezeu ştie cum reuşea să le procure… Îi storcea puroiul din răni, i le pansa… Îi redă viaţa picătură cu picătură. Şi se simţi în culmea fericirii când, mai târziu, putu să-l ajute să şadă pe divan şi aplecându-se, să-i poată pune picioarele în lighean ca să i le spele. Atunci se întorcea spre Mihalis al ei şi îi spunea cu mândrie:

— Ai văzut? A scăpat…

Pe urmă îşi petrecea braţul pe după umerii lui şi îl culca la loc în aşternut. Şi în acele clipe semăna cu Maica Domnului, ce preluase de pe cruce un Crist care mai trăia.

CAPITOLUL AL TREISPREZECELEA

— Cel mai adânc întuneric este acela dinaintea zorilor.

Era o frază de-a bunicului, pe care o spunea când vedea pe careva pierzându-şi curajul. Şi în ultimul timp trebuia să o spună des, pentru că Stiliani, lovită de lună, prevestea numai nenorociri şi pentru că, din prevestirile ei, multe se adevereau. Ah, că destule necazuri îndurase insula în ultima vreme. Nemţii îi luară aproape toate proviziile – grâne, uleiuri, brânzeturi – şi îi arseră multe din bărci, pentru ca fugarii să nu mai aibă cu ce trece în Turcia. Printre ele era şi caïcul lui Tramuntanas. Şi el, care pătimise atâtea – moartea lui Vanghelis, reumatismul care-l betegise, arderea barcazului – se sfătuia pe sine:

— Fii tare, suflete! Ori laşi viaţa să te mănânce, ori o mănânci tu pe ea. Alege. Altfel n-o scoţi la capăt.

Îşi spunea asemenea vorbe ca să-şi facă curaj. Spera că după eliberare aveau să-i dea doctorii vreun medicament ca să se vindece şi dacă va sta iar pe picioare, atunci poate că îşi va face şi barcaz. O va scoate la capăt într-un fel. Avea să ia pe lângă dânsul un tinerel, ca mus, care să conducă barcazul când el va osteni. Făcea tot felul de socoteli. Pentru mulţi bătrâneţea este o astfel de dramă. Îmbătrânesc, oasele li se fărâmiţează, inima oboseşte, dar ei rămân plini de avânt; acest avânt continuă să sălăşluiască în ei şi, neîngenuncheat de scurgerea anilor, face planuri, visează nave şi călătorii. Sufletul lor se transformă într-o stafie nebună care rătăceşte în întuneric. Nu mai poate deosebi înserarea de zori, i se pare că sunt totuna.

...Dar, să nu pierdem firul celor ce mai avem de povestit. În ultimul timp şi noi, la Atena, ne aminteam de fraza bunicului. Tata o rostea când situaţia se înrăutăţea, când de pe stradă se auzeau ţipete şi jelanii pentru vreo nenorocire întâmplată. „Cel mai adânc întuneric...” Şi tot mereu. „Cel mai adânc întuneric...”, „...cel mai adânc întuneric este acela dinaintea zorilor”, „...dinaintea zorilor...” Dar unde erau la urma urmelor aceste zori atât de dorite? Unde erau? De unde ştia tata că se apropiau? Eram gata să ne prăbuşim sub povara aşteptării ce adunasem în noi. Şi, cu cât zorile atât de dorite întârziau să se arate, se îndepărtau, cu atât mai mult ne încovoiam sub povară. Ah, de-ar

veni odată acest binecuvântat ceas al libertăţii, de s-ar zări măcar o rază din mult dorita auroră…

Şi iată că veni şi libertatea! Se iviră zorile. Era la începutul lui octombrie; zile însorite ce se deschideau asemeni unor crizanteme, în culori ca mierea şi ca aurul. Cele dintâi clopote ale învierii se auziră la Patras… Acolo debarcase armata eliberatoare. În acelaşi timp răsunară şi Clopotele din Samos. Ferestrele se împodobiră cu steaguri, străzile insulei fură inundate de albastrul lor, de parcă marea se revărsase pe uliţe, prin cartiere, ca o prietenă, ca o soră, care aduce bucurii şi izgoneşte durerile. Vestea se răspândi în întreaga Grecie. Dar ziarele din Atena ascundeau încă adevărul, vorbeau de alte probleme. Au scris doar că oraşul Palladei[35] fusese declarat oraş deschis şi recomandau locuitorilor că orice s-ar întâmpla să se ţină deoparte, să rămână în case sau să-şi vadă de treburi. Se vedea că se apropie clipa mult aşteptată. Călători din Peloponez, care reuşiseră să intre în Atena, spuneau că armata eliberatoare înaintează, descriau bucuria oamenilor, dădeau asigurări că şi Corintul fusese eliberat. Soarta Atenei era de-acum chestiune de zile. Eram nerăbdători. Emoţia ne sugruma. Ne gândeam că toate visele şi năzuinţele noastre pe care în anii cei negri le ţinuserăm asemeni unor păsări închise în pivniţe întunecoase, puteau acum să iasă la lumină, să zboare libere, să se bucure de viaţă. Vedeam deja clipa când aceste păsări aveau să culeagă polenul de pe flori ca să ni-l aducă. Şi în acele ceasuri şi noi aveam să fim cu toţii în grădini. Credeam că visul nostru e real, e viaţa. Şi ne pregăteam. Stropeam crinii şi crizantemele ce le pusesem de curând în glastre, ca să înflorească mai repede, mai îmbelşugat, ca să facem din ele cununi şi buchete pe care să le oferim flăcăilor ce aveau să intre ca eliberatori în Atena.

În ajunul acelei zile, nemţii o şterseră. Plecară fără zgomot. Părăsiră oraşul. La Pireu făcură mari pagube, distruseră portul. În acelaşi ceas, câţiva dintre ei, rămaşi la urmă, depuneau o coroană de flori la mormântul Soldatului Necunoscut. Aşa era înţelegerea, să se retragă în mod paşnic, să nu se tragă niciun glonte în Atena. În timp ce nemţii plecau printr-un capăt al oraşului, ai noştri intrau prin celălalt. Atunci se revărsară toţi locuitorii pe străzi ca să-i întâmpine. Asemeni unor fluvii se scurgeau de prin cartiere către mormântul Soldatului Necunoscut, tineri şi bătrâni, bărbaţi, femei şi copii, oameni care până mai ieri erau pe moarte dar care acum reveneau la viaţă ca să ureze bun sosit ostaşilor, de-ai noştri şi din ţările aliate. Îi îmbrăţişau, îi sărutau, îi acopereau cu flori, îşi amestecau bucuria şi cântecele. Şi mulţi îşi descopereau printre soldaţi fiul, soţul sau fratele despre care nu mai ştiau nimic din clipa ocupării ţării. Îl regăseau acum învingător. Îl îmbrăţişau plângând de fericire. Alţii săreau pe

camioanele armatei, pe tancuri şi fluturau drapele. Pe balcoane, pe frontispicii şi pe străzi fluturau steaguri. Oare de unde se iviseră deodată atâtea steaguri în Atena? Cerul era plin de steaguri, porumbei şi baloane. Şi de cântec. Un cântec ce se revărsa din zeci de mii de guri şi care transformă în ziua aceea întreaga Atenă în cântec. Şi erau atâta veselie, atâtea urale, încât te zăpăceai şi nu mai erai în stare să observi că în acea dezlănţuire, în acel delir de entuziasm scăpărau deja scânteile unui nou război, încolţea sămânţa altei nenorociri... Dacă te-ai fi uitat la unele steaguri, ai fi înţeles. Pe unele scria ELLAS, pe altele EDES, pe altele EAM şi pe altele H. Şi parcă rivalizau între ele. Feţele celor ce le purtau se înăspreau când întâlneau privirile rivalilor. Se înălţau pumni strânşi. Dacă urmăreai cu atenţie, aveai impresia că din clipă în clipă se vor ciocni, se va încinge vâlvătaia. Dar valul bucuriei generale venea şi târa totul cu sine. Nu rămânea decât o mare de oameni fericiţi care cântau cu voci tunătoare, care sărbătoreau victoria, învierea naţiunii.

Primele zile de libertate s-au scurs în această atmosferă sărbătorească. Pe urmă toate se liniştiră. Şi viaţa păru s-o pornească pe făgaşul obişnuit. Cei care aveau probleme nerezolvate se grăbeau să le pună la punct. Aşa apărură într-o dimineaţă la poarta noastră Efraim şi Raşela. Tânăra pereche de pe terasa de-alături. Uitasem de ei; nu credeam că mai trăiesc. Şi-acum, ne uimeau cu înfăţişarea lor. Sosiră robuşti, arşi de soare, ca să ne spună că în tot acest timp au stat ascunşi la partizani şi acum veneau să ne ia fetiţa pe care ne-o încredinţaseră, îngheţarăm auzind aceasta. Mama o luă din pătuţul ei, o strânse în braţe. Ah, dacă ar fi fost posibil să nu le-o dăm, s-o păstrăm la noi pentru totdeauna. Atât de mult ajunsesem să iubim această mică fiinţă. Dar cu ce drept? Sub ce pretext? Mama ne arătă prima cum trebuie să ne purtăm, îşi luă inima în dinţi şi adună toate hăinuţele pe care i le făcuse, toate jucăriile pe care i le luase.

— Sunt ale voastre, le spuse tinerilor părinţi care aşteptau.

Pe urmă o sărută pe micuţă şi le-o dădu. O sărutarăm şi noi, ne jucarăm pentru ultima dată câteva clipe cu ea – aşa ca să ne rămână în suflet pentru totdeauna gingăşia ei – apoi o trecurăm în braţele tatei. O sărută şi el, ochii i se umplură de lacrimi. Puse fetiţa în braţele lui Efraim.

— Am făcut tot ce-am putut, rosti el.

El şi Raşela îi mulţumiră cu recunoştinţă. În braţele lui micuţa îşi mişca mânuţele, încerca să vină la noi, ne zâmbea fermecător fără să bănuiască nimic. Ne durea că o pierdem. Efraim îşi dădu seama de aceasta şi căută să scurteze vizita. Plecară; nu i-am mai văzut niciodată. Noi râmaserăm cu amintirea şi tristeţea lăsate de plecarea ei. Mai ales mama suferea, de parcă o lovise moartea pentru a doua oară. Coana Marta veni s-o încurajeze.

— Te-ai înşelat, îi spuse. Ai îndrăgit un copil străin. Trebuia să plece într-o zi. Resemnează-te.

Avea şi ea temerile ei. Smulsese un tânăr străin din ghearele morţii, îl menţinuse în viaţă cu îndărătnicie, îl salvase şi se temea că îl va pierde. Ştia că acum, când primejdia trecuse, nu îl va mai putea reţine. Salvatore, italianul pe care de atâta vreme îl ascundea în casa ei, avea să plece într-o zi. Poate că avea să-i sărute mâna şi să-i spună vorbe pe care numai un fiu bun le spune mamei sale, avea s-o privească înlăcrimat până va dispare după colţul străzii; poate avea să plece cu trenul sau cu vaporul – cine ştie cum avea să fie despărţirea –, dar oricâtă recunoştinţă ar fi arătat faţă de ea, esenţialul era că îl pierde, iar durerea ce avea să o simtă va rămâne veşnic înfiptă în inima ei. De asta nu va putea scăpa. Cât durase războiul se înşelase pe sine. Se bucura de prezenţa lui în casă, de îngrijirile pe care i le dădea, aşa cum numai o mamă se poate bucura de fiul ei. Însă nu era mama lui, avea o altă mamă, pe care nostalgia şi dorul o împodobeau cu toate calităţile şi pe care dorea să o vadă, să o facă fericită prin revenirea lui acasă, lângă ea. Ştia că lupta ei cu această mamă îndepărtată este inegală şi că până la urmă va pierde, va fi învinsă. De ce să ceară ceva imposibil. Nu poţi seca marea, într-o noapte stătu trează ca să se gândească, să ia o hotărâre, să plângă în tăcere. Dimineaţa îi spuse:

— Poţi pleca atunci când vei vrea.

El înţelese. Însă n-ar fi vrut să plece încă, să o părăsească.

— Du-te să o vezi pe maică-ta, insistă ea.

O ascultă. Plecă. Aşa cum prevăzuse ea. Mult timp îi ţinu mâinile într-ale lui, i le sărută, spunându-i lui Mihalis: „Ai grijă de mama”… Mult timp, până ce vaporul pieri în pâcla înserării, o privi cu ochii plini de lacrimi, ca picăturile de rouă pe frunze. Şi îndată ce ajunse la Genova, oraşul lui natal, îi trimise o ilustrată: *Saluti mama*[36]… Şi înainte de a trece luna, o alta: „Vin, mamă”… Cum primi această veste, coana Marta se tulbură. Tresări iar mama din ea. Începu să se teamă, fu cuprinsă de nelinişte.

— Oare ce i s-a întâmplat? îl întreba pe Mihalis.

Şi până să ajungă la o concluzie, iată că se deschide uşa şi apare din nou, cu ochii înlăcrimaţi, Salvatore. O îmbrăţişează ca un fiu, îl sărută pe Mihalis ca pe un frate. Ea se zăpăceşte, se minunează.

— Ce s-a întâmplat, măi? De ce te-ai întors?

De unde să înceapă? Ce să-i povestească mai întâi? Mama lui murise… Fratele fusese ucis în deşertul Libiei… sora pleca în Brazilia împreună cu soţul ei… Strada lui fusese distrusă de bombe… Peste tot ruine, distrugeri. Prietenii lui se răspândiseră care încotro; unii se întorseseră de pe front, alţii nu. Avutul i se risipise în vânt. Ai lui la fel, ca frunzele de toamnă.

— Nu mă mai reţine nimic acolo, conchise. Genova îmi provoacă acum doar suferinţă. Am venit să rămân aici, cu voi.

O privi în ochi, parcă o întreba dacă îl primeşte sau nu. Ea îl bătu pe umăr.

— Scoate-ţi pantofii, îi spuse. Pune-ţi papucii.

Apoi oftă:

— Nu ne părăseşte Dumnezeu… Are grijă de noi…

Nimic altceva…

În insulă eliberarea din robie se făcu fără zgomot. Într-o dimineaţă, în zori, pe tăcute, nemţii îşi strânseseră catrafusele şi coborâseră în port. Se îmbarcaseră pe o navă rechiziţionată şi plecaseră. Fireşte, localnicii observaseră de-cu-seară un du-te-vino neobişnuit. Soldaţii de la posturile de pază mai îndepărtate veneau la comandament cu bagajele, primeau ordine. Se petrecea ceva… Insularii se închiseră în case aşteptând să vadă ce va fi, ca să nu dea ocazie unor alte nenorociri. Aflaseră ce se petrecea în restul Greciei, ascultând ştirile la un aparat de radio pe care-l lăsaseră nişte fugari la Konstandis al lui Murkutas; era un radio cu baterii pe care acesta îl ţinea în pivniţă ca să poată asculta pe ascuns ştirile, împreună cu alţii. Pe urmă le difuzau în şoaptă la toţi. Aşa aflau noutăţile cei din insulă. În zori, stând în dosul porţilor închise, auziră cizmele nemţilor tropăind pe caldarâmul uliţelor. Plecau… asta era. Când se lumină de-a binelea, nu mai rămăsese nici urmă de ei. Şi la comandament nu mai flutura steagul lor. Clopotele prinseră a bate vesel. Oamenii se revărsau pe uliţe şi se îmbrăţişau. Înălţară steagurile alb-albastre pe care le păstrau împăturite în cufere, începură cântecele şi veselia. În oraş veniră ciobanii de pe păşuni şi pescarii de pe ţărmuri. Ca să ia cu toţii parte la marea sărbătoare. Îl aduseră şi pe Tramuntanas călare pe un catâr, îl aşezară pe un prag, acolo în piaţă, lângă statuia lui Brook. Se făcu slujba de mulţumire la biserica mare şi pe urmă bunicul îndemnă mulţimea să se adune în jurul monumentului şi să intoneze imnul naţional. Vocile erau însufleţite, ieşite parcă din căldura inimilor, ochii umezi. Toţi erau fericiţi. Insula devenise parcă şi mai frumoasă. Tramuntanas privea la cele ce se petreceau în jurul său şi din când în când dădea din cap. Bunicul îl observă şi se apropie de el.

— Ce ai? îl întrebă.

— Mă gândesc şi eu. Jos pe ţărm este o fântână. Apa ei e dulce şi plăcută ca roua, te răcoreşte. Dar când suflă gregos sau levandis dinspre mare, pătrunde în ea apa mării şi apa fântânii se face sărată şi sălcie; nu se mai poate bea. Spun că la fel este şi viaţa noastră: sălcie în robie, dulce în libertate.

Însă în această atmosferă sărbătorească erau şi unii care prin tristeţea lor păreau nepotriviţi. Acei care pierduseră în timpul

ocupaţiei pe cineva drag, şi acum, în acest ceas când clopotele băteau vesel, şi-i aminteau mai mult ca oricând, vedeau alături locul lor, gol, şi vărsau lacrimi amare. Dintre cei îndoliaţi se deosebea Stiliani. Ajunsă văduvă înainte de a apuca să trăiască cu soţul ei. N-avusese parte decât de ceremonia nunţii şi de noaptea petrecută cu Vanghelis, în barcazul ancorat în golful pustiu. Apucase să-i simtă doar o singură dată întreaga vigoare bărbătească, să rămână grea şi să afle cum este paradisul dragostei; doar atât, dar destul ca să-l dorească toată viaţa, perpelindu-se înfierbântată în aşternutul pustiu. Era înfăşurată cu un şal negru şi ţinea în braţe un băieţaş; copilul lor. Semăna leit cu el. Avea şi numele lui, cu încă unul: Vanghelis şi Teofilos.

Peste câteva zile veni în insulă şi nefericita de Migdaliá. Gheza Olton o părăsise; o lăsase cu cele două fetiţe ale lor. Pe una, de doi ani şi jumătate, o ducea de mână, iar pe cealaltă, abia de un an, o ţinea în braţe. Amândouă foarte bălaie şi cu ochi albaştri, cam spălăcite. Stătea nehotărâtă la intrarea în oraş, parcă nu îndrăznea să înainteze. O văzură câţiva localnici, dar îşi continuară drumul. Nici nu o salutară, nici nu-i vorbiră. Îi arătau dispreţ din cauza celor două bastarde. De parcă ea dorise să devină mamă în felul acesta: cu un duşman şi necununată. Se gândi să plece, să nu se mai ducă acasă, să nu încurce lucrurile. Să plece, chiar dacă nu avea unde să meargă, unde să petreacă noaptea; ca o căţea izgonită. Şi tocmai când pornise, auzi din spate vocea maică-sii. Preoteasa aflase că se întorsese şi ieşise în întâmpinarea ei.

— Fata mea! îi strigă de departe.

Ea se opri, simţi că i se frânge inima. Preoteasa se apropie, o sărută. Fata tăcea. O îneca plânsul. Şi fetiţele cele albişoare se uitau zăpăcite la ele.

— Ce s-a întâmplat? întrebă bătrâna.

— Mi-a spus că nu ne poate lua cu el. Acolo, în ţara lui, are familie: nevastă şi doi copii. Abia acum mi-a mărturisit adevărul.

Preoteasa nu răspunse. Ce să spună?… Vorbele n-aveau niciun rost. Alge mânate de valuri. Mângâie fetiţele şi luă una în braţe.

— Să mergem… îi spuse fiicei sale.

Şi porniră împreună spre casă.

— Oamenii or să se uite la noi, spuse Migdaliá, în timp ce mergeau încet.

— O să le treacă, răspunse necăjită bătrâna.

Şi cum urcau pe uliţele înguste, simţea că pe după perdele şi prin uşile întredeschise le privesc ochi iscoditori. Dar nu-i păsa. Parcă acelora care acum se pregăteau să judece şi să critice, le păsase atunci când ea îşi pierdea fata şi se prăpădea de durere? A făcut careva din ei ceva ca să împiedice răul? Nu; fiecare vede ce vrea şi alege ce i se potriveşte; fiecare îşi aminteşte ce îi convine. Aşa e lumea; fiecare pe

blidul lui.

Însă şi în casa părintească era greu; Nikolas nu putea suferi fetiţele. Nu că nu-i era milă de ele, mai ales că nu aveau nicio vină şi semănau cu nişte arătări albe dintr-o pădure ninsă, din basme. Dar îi aminteau în fiecare clipă cât de multe îndurase sora lui, cât suferea încă: amărăciunea, ruşinea, părăsirea… trădarea şi dispreţul… Toate… Erau un fel de continuare a vieţii duse alături de călăul ei, prezenţa vie în casă a omului care o nenorocise şi îndoliase întreaga lor familie. Cu cât le privea, cu atât mai multe îşi amintea şi i se învăpăia sângele. Altfel de viaţă îi dorise surorii lui, ar fi vrut s-o conducă de braţ la altar, ca mireasă fericită, să o admire apoi ca doamnă stimată de toată lumea. Şi acum, în loc de toate acestea, să aibă în casă bastarzii duşmanului… Îi stătea mintea în loc. Fetiţele simbolizau pentru el zilele negre care trecuseră, deveniră ţinta urii lui. Şi erau momente când îşi spunea că dacă ele ar dispărea, poate că suferinţele îndurate, tot ce fusese dureros în viaţa lor li s-ar şterge mai uşor din minte, ar fi îngropat de zilele noii lor vieţi. Incepu să se teamă de el însuşi. Un timp se stăpâni, nu spuse nimic. Pe urmă se gândi să se îmbarce pe un vas. Să se îndepărteze de micile nemţoaice, de ruşine, de ura lui, de războiul care-l mai rănea încă. La început, ca să nu-i întristeze pe bătrâni, mai ales că nu le putea spune adevărul şi voind să fie lângă ei, se angajă pe o navă care încărca lignit din portul Kymi pentru alte insule ale Egeei. Aşa, putea veni în fiecare săptămână acasă, pentru o seară. Îl vedeau ai lui, se îmbăia, se primenea şi pleca iar. O duse astfel un timp. Pe urmă, sub pretext că nava pe care lucrează e prea murdară, se îmbarcă pe alta, curată, care îl aducea rar în insulă şi până la urmă pe o navă transoceanică, a străinătăţii, a uitării. Plecă departe; să nu vadă, să nu-şi amintească, să nu-i fie ruşine, să nu se mai teamă de el însuşi. Eh, ce fel de soartă au unii oameni… Să fie prigoniţi de ei înşişi…

Am aflat de toate acestea peste câteva luni, când am venit în insulă cu întreaga familie. Adusesem oasele Eratului, pentru că nu se cădea să-i fie mormântul printre antichităţile de la Keramikos; adusesem totodată şi pe acelea ale mătuşii Sofia. În lădiţe separate. Le-am slujit la cimitir şi le-am depus în cavoul care se află acolo. Prilej pentru mama ca să plângă şi să-şi amintească de toate câte aveau legătură cu fiica ei moartă.

Am rămas în insulă ca să-l vedem pe bunic. Mama aranjă cu o femeie ca după plecarea noastră să-l îngrijească şi să-i gătească, odată ce el nu se hotăra să vină la Atena şi să locuiască la noi. Zadarnic îl rugă şi tata.

— Acuma nu se mai poate, ne răspundea bunicul. Nu pot trăi în altă parte. Dacă mă scoateţi din glastra mea, am să mă ofilesc. Lăsaţi-

mă aici…

Era pe la începutul lui februarie. Zile călduţe. Blânde alcionide[37]. Cerul era trandafiriu, soarele strălucea… Mirosea a primăvară. Fraţii mei, împreună cu vechii lor prieteni se duceau la mori şi la olăriile unde meşteşugari pricepuţi făceau din lut vase pentru dulceaţă, tăvi pictate cu păsări şi reptile şi o mulţime de podoabe pentru masă şi scrin: puşculiţe în formă de potârniche, castroane, vaze de flori, fructiere. Eu însă mă plimbam singur. Mă duceam la stâncile joase de pe ţărm şi stam ceasuri întregi privind valurile. Soarele de culoarea mierii, deja fierbinte, dădea apelor nuanţe alb-aurii, le transforma în ferestre ce-i răsfrângeau strălucirea. Jucau în ele sclipiri de cristal; reflexe luminoase fulgerau între cer şi mare. Priveam până mi se tulburau ochii. Nu mai distingeam realitatea. Care şi câtă este oare realitatea? Vedeam şi alte lucruri privind undele mării. Întinderea ei nesfârşită mi se părea o imensă grădină cu straturi înflorite; spuma – trandafiri albi şi valurile – cai ce galopează; şi noi în şa. Care noi? Cel care a pierit vitejeşte pe mare; şi eu alături de el, prieten şi admirator. El reînvia, reînvia la fel de viteaz cum murise. Se plimba cu calul lui, venea să mă caute, mă chema. Îi auzeam vocea prin vuietul valurilor. Şi când, îmbătat de bucurie voiam să mă reped spre el de pe stâncile pe care stam, o altă forţă mă reţinea, îmi implânta picioarele în pământ, mă aducea înapoi la realitate, la cealaltă realitate. Atunci îmi reveneam. Dădeam din cap, strângeam pleoapele şi îmi dădeam seama că toate acestea nu erau decât o vedenie, o tulburare de moment a minţii, fie din cauza zgomotului valurilor şi a vrăjii răspândite de mare, sau a strălucirii orbitoare a soarelui, fie din cauza nostalgiei, a durerii şi a dragostei care tălăzuia în mine pentru cel ce pierise. Şi-atunci, când prin simţuri luam cunoştinţă cu precizie despre toate din jurul meu, zăream în depărtare un delfin. Sărea din apă, se juca, se scufunda şi pe urmă ieşea iar. Ceasuri întregi, acelaşi lucru… Venea spre mine, făcea graţii, se juca şi de îndată ce se apropia se grăbea să se îndepărteze. Cât de mult doream să vină aproape de mine, lângă stâncile scunde, să cobor şi să-l mângâi. Nu mă temeam de el. În urechile mele, asemeni polenului în caliciile florilor, stăruiau cuvintele:

„Delfinii sunt sufletele celor dragi care se reîntorc…”

Delfinul sta până ce soarele scăpăta spre asfinţit. Atunci pierea în pâclele tulburi şi începeau să se audă tainicele şi inexplicabilele zgomote ale serii. Acelea pe care unii le aud, alţii nu. Acelea care seamănă cu paşi, cu răsuflări, cu sirene de nave sau cu nechezat de cai. Atunci nici eu nu-mi mai puteam pune frâu imaginaţiei. Îl vedeam pe Vanghelis luptând cu furtuna, căţărat pe catarg potrivind pânzele, conducându-şi barca fără teamă, ieşind învingător din luptă. Îl auzeam repezindu-se cu calul lui alb, aidoma cu Sfântul cel viteaz, ca să ucidă

balaurul ascuns în peşteră. Îl întâlneam şi ca drumeţ înlăcrimat pentru vreun prieten-frate de cruce, pentru vreo dragoste. Îmi arăta o rană pe piept, asemeni unui ibiscus purpuriu, frumos. Şi multe altele încă…

Când mă-ndreptam seara spre casă, însoţit de ţârâitul greierilor în măslini şi de orăcăitul broaştelor din luncă, de cele mai multe ori o întâlneam pe Aglaia aşteptându-mă la intrarea în sat. Ştia când aveam să trec şi mă pândea. Urcam împreună pe uliţele pietruite. Discutam diverse lucruri. Dincolo de vorbe ascundeam o dragoste, prima dragoste. O iubeam dar în acelaşi timp îmi era milă de ea. Ochişorii ei păstrau şi-acuma acel nod de lacrimi bine cunoscut. Încă mai suferea din cauza surorii care înnebunise. Ah, dacă aş fi putut să usuc acele lacrimi, din care unele erau şi pentru mine. Să le iau ca pe nişte solzi şi să le arunc departe, în valuri. Dar am stat numai zece zile în insulă. Ce să-i fac, ce să-mi facă?… Până să ne întindem braţele, până să ne apucăm de mâini, iată că ne-am despărţit. Am rămas cu gândul, cu speranţa că ne vom întâlni iar. Şi poate că atunci, amândoi, împreună, aveam să salvăm ceea ce trebuia din noi înşine, aveam să înaintăm pe drumul vieţii…

Venise aşadar libertatea. La numai câteva zile după ce îşi vestise sosirea, steagurile alb-albastre fluturau de la un capăt la altul al Greciei. Nemţii plecaseră. Şi pacea, asemeni unei aurore, răsărea în toate ţările care o doriseră şi luptaseră pentru ea. De-acum nu ne mai stăpânea teama că am putea pierde pe neaşteptate şi pe nedrept, poate şi fără motiv, toate bunurile, vreo fiinţă dragă sau pe noi înşine. Nu, această teamă dispăruse, intrase în peştera trecutului care trebuia astupată ermetic cu o lespede şi acoperită cu pânze de păianjen. Acum aveam toată viaţa înaintea noastră, fără îngrădiri, ne puteam mişca liberi, puteam alerga, îi puteam culege roadele fără nelinişti şi temeri, fără umbra morţii plutind deasupra noastră. Nu bănuiam nici pentru o clipă că în acea alergare, în acel cules ne-ar putea pândi vreo primejdie, vreo ameninţare, vreo înşelăciune, că s-ar putea să fie ascunsă în iarbă vreo capcană care ne-ar fi prins piciorul şi ne-ar fi oprit ţintuiţi acolo, ca să ne fluturăm numai mâinile cu desperare şi să strigăm, implorând zadarnic ajutorul vânt ului şi al păsărilor. Nimic asemănător nu ne trecea prin minte. Şi totuşi… Libertatea nu venea cum socotisem noi. Ne păcălise. Nici pacea nu era aceea pe care o aşteptasem. Şi ea avea altă faţă decât cea veselă pe care o visasem nopţi de-a rândul. Poate că acum nici nu era pace. Poate că pacea pierise pentru totdeauna din lume; poate că n-o apucase generaţia noastră. Poate… De-acum despre toate spuneam „poate”. Oricât ne dor şi ne rănesc asemenea lucruri, un gând ni se părea clar: că lumea nu are nimic sigur. În plutirea lui omul nu mai poate hotărî la ce insulă, pe care ţărm se va opri. Se luptă în furtună cu elementele

dezlănţuite care răscolesc mările, aşteaptă să treacă furtuna şi abia atunci vede unde l-au scos valurile; pe pământul lui natal, într-un paradis sau într-un pustiu presărat cu schelete de animale, pe care le-au sfâşiat corbii, şi cu carapace de broaşte ţestoase. Doamne fereşte! Totul e posibil. De ce spun toate acestea? De ce? Pentru că după mulţi ani, a venit o clipă în care ne-am dat seama că liberi, în sensul înţeles de cei mai mulţi, nu fusesem niciodată; nu cunoscusem pacea adevărată. Secaseră de-acum izvoarele, când ne apropiam noi. Zadarnice au fost speranţele, visele, drumurile. Reale, palpabile erau numai oboseala, praful drumului, trădarea, zădărnicia. Desigur, ar fi fost o prostie să spunem că ne aşteptam să sune clopotele sărbătoreşte, ca să ne repezim îndată sub pomii încărcaţi de roade, să-i clătinăm puţin şi să ne cadă la picioare fructe şi flori. Nu, nu eram atât de naivi. Vedeam foarte bine câte ruine îngrămădise războiul în jur, câte prăpăstii săpase robia. Ca să putem sta pe picioarele noastre ar fi trebuit mai întâi să curăţim locul, să îndepărtăm pietrele din cale, scândurile care fumegau dedesubt, sfărâmăturile care încă ardeau, cenuşa, fiind mereu atenţi să nu ne prăbuşim în vreo groapă… Ştiam că nu avea să fie uşor să facem primii paşi. Dar eram liberi, aveam să găsim calea cea mai potrivită. Liberi… Aveam să ne conducem cum vrem, aveam să hotărâm şi să ne atingem scopul. La prima privire asta înseamnă libertate. Să nu te chinuiască nicio spaimă, să te poţi mişca liber încotro vrei şi prin strădaniile tale să-ţi realizezi visul, să-ţi orânduieşti viaţa cum îţi place. Ei, asta credeam că o putem avea. Doar suntem liberi, ne spuneam. Dar, după primele mari entuziasmuri şi sărbătoriri ale victoriei, tocmai când doream să vedem o ordine stabilită de libertate, aşa, ca să simţim că în sfârşit o avem, – iată! – tocmai atunci începu agitaţia şi dezordinea, încât n-am mai apucat să ne bucurăm de libertate. Pe ziduri se scriau din nou lozinci. Despre libertate se pomenea rar. Grecia se despărţi în două fronturi. EAM-EDES – ELLAS-H, organizaţii care luptau una împotriva celeilalte. Din mişcări de Rezistenţă care luptau pentru libertate, aşa cum fuseseră în anii întunecaţi ai ocupaţiei, aveau acum ţeluri politice, se luptau între ele cu fanatism şi ură. Se înteţea vrajba care începuse să se manifeste în timpul ocupaţiei. Jumătate din greci îi duşmăneau pe ceilalţi, se simţeau robi, prizonieri, victime. Şi acţionau, luptau ca să ne eliberăm, să existăm. Ai fi zis că libertatea încă nu răsărise. Dar dacă ceea ce sărbătorisem cu imnuri şi osanale în acele zile însorite de octombrie, nu era libertate, atunci ce era oare libertatea? Oare ce credeau oamenii că este libertatea? Acest gând ajunse să mă stăpânească, deveni problema vieţii mele, întrebare chinuitoare care mă înfăşură asemeni tentaculelor de caracatiţă. În timp ce ani de zile eram socotit liber, eu mă străduiam să aflu dacă sunt într-adevăr liber.

CAPITOLUL AL PATRUSPREZECELEA

Libertatea este bogăţie. Nu pentru că o păstrezi şi o priveşti, ci pentru că o cheltuieşti, o dai altora; e pâine pe care o împarţi în felii, apă pe care o dai celor însetaţi. Iată de ce există oameni care niciodată în viaţa lor nu s-au simţit pe deplin liberi – chiar dacă puteau vorbi şi acţiona fără teamă –, dacă au constatat că există alţii care le invidiază pâinea şi le doresc apa. Libertatea este nu numai când o ai tu şi te bucuri de ea, ci şi când simţi că o au şi ceilalţi. Dacă nu poţi simţi asta, atunci în realitate nu eşti liber. Şi cum poţi fi liber când undeva pe pământ, aproape sau departe de tine, ştii că există chiar şi un singur om, care este rob? Un om care este rob, fără dreptul de a se exprima, lipsit de un trai acceptabil, rob al foamei, rob al suferinţei, rob al patimii, trădat de prieteni? Poţi deveni pe deplin liber doar atunci când cauţi şi doreşti libertatea nu numai pentru tine ci pentru toţi, pentru acei pe care-i cunoşti cât şi pentru alţii pe care nu i-ai văzut niciodată, dar de a căror suferinţă ai auzit. Dacă te lăfăieşti într-o viaţă comodă, plină de distracţii şi indiferenţă, atunci nu eşti nici liber, nici demn să te bucuri de libertate. Eşti un nemernic, un blestemat şi aşa vei muri. Omul, şi atunci când este rob se poate elibera prin voinţa şi lupta sa, prin continua sa veghe ca să nu lase să i se împotmolească conştiinţa în mocirlă, care adesea îl cuprinde lasciv. Robia este somn, renunţare la orice strădanie de eliberare.

La aceste concluzii ajung de fiecare dată când privesc în urmă sau în jur şi văd câte nedreptăţi s-au făcut în anii care au urmat şi câte se mai fac încă. Şi am mai constatat că noi – copii care în întunericul robiei lăsam să ne zboare păsările viselor şi le aşteptam să ne aducă cheile închisorilor noastre– nu am reuşit să avem parte de traiul visat. Căile pe care am apucat nu au fost acelea pe care, nopţi la rând, sub privirile Ursei, ne gândeam să pornim în zori. Evenimentele, împrejurările pe care alţii le-au hotărât pentru noi fără să ne întrebe, ne-au aruncat în altă parte. Au hotărât alţii deşi era vorba de viaţa noastră. Am fost siliţi să mergem pe alte căi, neprielnice; ne-a înecat praful, ne-a uscat arşiţa, ne-au udat ploile, ne-au îngheţat gerurile, dar n-am întâlnit nici fericirea, nici pacea pe care le dorisem. Vedeam

doar imagini tulburi, plăsmuiri ale minţii noastre obosite, miraje ale unui trecător curcubeu şi ale arşiţei, nu vedeam însă pacea, fericirea şi realizarea dorinţelor noastre. În anii următori ne-am dat seama că libertatea care venise era pentru noi un perimetru gol. Semănasem în gol. Nici soare, nici pământ ca să se prindă sămânţa. Aşteptările noastre nu au dat roade. Totul în zadar. Care a fost cauza? Trădările, permanentele înşelăciuni. Ne-am dat seama curând. Mult timp după aceea şi acuma. Încă (şi prevedeam că va fi şi mai rău în anii care vor veni) continuam să fim lipsiţi de posibilitatea şi puterea de a ne mişca aşa cum voiam. Condiţii aspre lăsate de război şi altele înşelătoare, puse la cale de acei care voiau să ne prindă în capcană, ca păsările. Ne pierdeam libertatea sau, mai bine zis, continuam să nu avem parte de libertatea totală, dătătoare de viaţă. Am devenit captivii dificultăţilor şi piedicilor de care ne izbeam la tot pasul. Ne-am trezit generaţie a prizonierilor în confuzia pe care o creează războaiele şi care continuă zeci de ani după terminarea lor. Nu exista nimic stabil pe care bazându-ne, să putem acţiona ca să scăpăm de soarta pe care ne-o hotărau alţii. Mi-am dat seama că este inevitabili să existe după fiecare război şi câte o generaţie a prizonierilor; o generaţie de oameni care ies adolescenţi din plasele robiei şi cad în alte plase. Aşa, chiar dacă ne pregătisem pentru călătorii de invidiat, am fost nevoiţi să ne îndreptăm spre alte locuri. Din cauza greutăţilor, a vânturilor potrivnice şi a furtunilor pe care le-am întâlnit, viaţa noastră a luat alt curs…

Au trecut cincisprezece ani de-atunci. Ne-am maturizat. Am ajuns la vârstă când în ţări şi epoci fericite oamenii îşi au deja viaţa aranjată, ştiu de-acum încotro merg. Şi totuşi, cei mai mulţi dintre noi continuam să ne trudim la mijloc de drum, cine ştie pentru cât timp. Pe pământ ferm încă nu călcasem. Şi cei mai mulţi se zbăteau nu atât pentru lucrurile mari ce le-ar fi dorit, ci doar pentru o viaţă suportabilă, pentru a supravieţui. Acest mers ne istoveşte. Şi totuşi, privesc înapoi şi povestesc cum au trecut aceşti cincisprezece ani de la eliberare. Ce vânturi puternice ne răpiseră în grabă aceşti ani, de parcă nişte profanatori se repeziseră în grădini smulgând trandafirii şi doborând iasomiile. Desigur, îmi dau seama că dacă vrei să te prefaci că filosofezi, cel mai uşor este să filosofezi despre timp. Şi evit aceasta. Dar nici să tac nu pot; nu pot să nu povestesc cum ne-am pierdut tinereţea într-un mod atât de lipsit de glorie. Ce s-a întâmplat cu noi…

Cartierul nostru s-a schimbat. Nu mai stau acolo aceeaşi oameni. Vechii locuitori s-au risipit. Şi familia noastră s-a mutat în altă parte, spre Patisia, pe străzi aglomerate, într-un cartier fără personalitate, fără farmec. După moartea tatei, care s-a prăpădit, în urma unui atac de inimă – încă tânăr, la cincizeci şi cinci de ani – mama nu mai putea

rămâne în cartierul nostru. Toate acolo, şi mai sus, ruinele antice şi dealurile, îi aminteau de el, o chinuiau. Îi arătau din nou, cu scriere de foc, prin câte trecuse el, de ajunsese să se istovească înainte de vreme. Neliniştea, strădania, lupta cu greutăţile în timpul ocupaţiei, pe care le îndurase singur cu simţul răspunderii şi fără să se plângă, îi obosiseră inima, i-o îngenuncheaseră. Şi-a dat sufletul într-un puternic acces de tuse, în timp ce ne privea adunaţi în jurul lui. Nu ne venea să credem că-l pierdusem. Cum putea mama să iasă la poartă, ca să privească în depărtare, fără să creadă că este timpul ca el să se întoarcă acasă? Cum să urce până la cafeneaua din piaţă şi să nu se mire că nu-l vede printre prietenii lui? Cum să nu întrebe: „Nu cumva l-aţi văzut pe Thanos al meu?” Parcă era şi el unul dintre copiii ei, cel mai mare, care uneori întârzia pe undeva. De fiecare dată când îşi revenea, moartea lui o lovea din nou. El îi murea de câteva ori pe zi, ucigând-o. Ne-am dat seama că era greu să mai trăim acolo, înconjuraţi de atâtea amintiri. Spre binele mamei ne-am hotărât să ne mutăm în alt cartier, aproape de nişte verişoare de ale ei, ca să aibă pe cineva, să aibă o mângâiere până se va mai obişnui cu noua situaţie. Toate s-au schimbat. De altfel, fiecare dintre noi a apucat-o pe alt drum. Iankos a cunoscut o fată de treabă la serviciu, pe Eleni, şi şi-a întemeiat un cămin. Are şi un băieţel căruia i-a dat numele tatei şi mama se bucură când îl aude. Desigur, nu şi-a realizat visele; nici nu a călătorit, nici nu a devenit arhitect. A terminat liceul pe timpul ocupaţiei, a dat examen de admitere la Politehnică şi a fost respins. Doi ani la rând. Atunci s-a angajat ca funcţionar la Bancă. Şi a progresat.

Lambis şi-a înjghebat un magazin de stofe. Vrea să aibă timp ca să studieze chitara. Crede că este cel mai sensibil instrument, capabil să dezvăluie lumi interioare, să transforme fiecare trăire în melodie. Dar adeseori, serile, acasă, când începe să cânte, îşi simte degetele amorţite şi parcă îşi pierde îndemânarea, talentul pe care-l avea cândva. Cântă numai pentru că acest lucru îl mulţumeşte şi îl calmează. Melodia dulce a chitarei calmează întreaga casă. Atunci toate par potolite, parcă oamenii ei, după ani de suferinţe şi lupte care i-au istovit, au venit acolo înăuntru, în aceste camere cu multe cărţi şi fotografii, ca să se odihnească. Mama şi-a revenit de-acum, este liniştită şi priveşte toate câte s-au întâmplat şi câte se mai întâmplă în apropierea ei ca hotărâte de un destin înţelept, convinsă fiind că există un motiv să se întâmple aşa. Şi durerea provocată de moartea unor fiinţe dragi a devenit balsam al amintirii. Acum găseşte în toate un scop. Nu se plânge. Se bucură dacă poate scoate din ceva o picătură de fericire. Iată, de pildă, în fiecare ajun de an nou, când primeşte o ilustrată din Haifa, lăcrimează de bucurie; o pune lângă oglindă, şi săptămâni întregi o priveşte, o admiră, ca un copil care a primit în dar o jucărie. Este de la Sarita, fetiţa pe care o luasem la noi. Împreună cu

părinţii ei – Efraim şi Raşela – a emigrat în Palestina şi în fiecare an îşi aminteşte de noi. De sărbători ne trimite cea mai frumoasă ilustrată; şi uneori şi o fotografie de-a ei; a crescut, acum e domnişoară. „Pentru cealaltă mamă a mea”, scrie separat. „La mulţi ani! Eratula ei.” Şi mama îşi aminteşte şi plânge de fericire.

— Au scăpat, ne spune de fiecare dată.

Se gândeşte atunci şi la ceilalţi evrei din cartierul nostru, care au fost târâţi la crematoriu. Nu s-au mai întors. Au pierit. Am auzit multe despre ei: lucruri care te fac să te-nfiori şi să te înspăimânţi de fiara ce sălăşluieşte în om. Însă şi altele care te fac să admiri frumuseţea ce se ascunde uneori în el. Ester şi Ruvim – după cum ne-a povestit unul care a scăpat din lagărul de la Buchenwald – au murit împreună, mână în mână, electrocutaţi în plasa de sârmă care îi despărţea şi pe care o atinseseră. Când am aflat despre tragicul lor sfârşit, ne-am înfiorat.

— Şi când te gândeşti că era într-adevăr copil de creştin, spuse mama.

Ah, cu acestea şi cu altele mă întristează vechiul nostru cartier. Sunt mâhnit când mă gândesc la el. Nu mai merg pe-acolo. Doar din când în când. De exemplu, când se fac alegeri ne ducem să votăm, deoarece suntem încă înscrişi acolo, ca alegători. La şcoala unde se face votarea, când stăm la rând, vedem multe chipuri necunoscute. Şi când terminăm, ne plimbăm pe străzile dragi, privim la ferestre sperând că se va ivi cineva cunoscut, ca să schimbăm câteva vorbe, să prindem vreun fir din cele vechi. Zadarnic însă. Toţi cei pe care-i cunoşteam s-au împrăştiat. La casa Alecăi, obloanele sunt închise. Ea a fugit cu unul mai tânăr ca ea, şi au plecat în Australia unde e tatăl lui. Ceilalţi, rudele ei, cine ştie ce au devenit. Şi fosta noastră casă pare adormită eu obloanele închise. Copii nu se joacă pe stradă. Dar nici în alte cartiere nu mai întâlnesc copii jucându-se. Parcă noi am fost ultima generaţie de copii adevăraţi care s-au bucurat de joacă şi care păstrează amintirea unei tinereţi năvalnice. Se pare că au dispărut definitiv copiii fără griji de pe vremea adolescenţei mele. Poate că acum, din fragedă copilărie, au o maturitate a minţii şi poate că dintr-un punct de vedere asta e un câştig; dar ei nu vor putea să spună niciodată că au fost copii înflăcăraţi, vioi, care au trăit o viaţă fără griji, chiar şi în vremuri vitrege. Ei nu-şi vor putea aminti de asemenea paradisuri. Nu vor putea privi în urmă ca să îşi spună spre consolare, când li se va întâmpla vreo nenorocire: „Eh, când eram copii, viaţa era a noastră...” Şi acest rău atârnă incomparabil mai greu în balanţă, decât orice câştig dobândit printr-o maturizare timpurie. O, dacă oamenii şi-ar da seama cât sunt de păgubiţi de felul de viaţă pe care ei înşişi şi-l creează... Încă din anii copilăriei se angajează într-o cursă nebunească de urmărire a vieţii şi pierd viaţa care se află lângă

ei; nu o simt niciodată. Li se scurge printre degete ca nisipul, ca apa…

Câteodată, când mergem în vechiul cartier, mama bate la uşa coanei Marta. Intră. O vede. Îşi spun noutăţile. Îşi împărtăşesc necazurile. Coana Marta a fost mai lovită de soartă. Fiul ei, Mihalis, s-a apucat de comerţ, s-a încurcat în poliţe, a greşit. Nu a mai putut face faţă datoriilor. Ca să nu fie închis, a fost nevoit să fugă pe ascuns din ţară, trezindu-se deodată sărac lipit. Din fericire, acuma locuieşte în Franţa, munceşte acolo. Şi-a chemat şi nevasta lângă el, le merge bine. Coana Marta a rămas cu Salvatore, italianul care se îngrijeşte de ea mai bine ca un fiu. Îi îndeplineşte toate vrerile. Şi în fiecare vară o duce la Icaria, la băi, că e suferindă. A prins rădăcini lângă ea, s-a înfăşurat ca iedera pe copac. S-a însurat cu o fată din cartier, au făcut nunta la biserica ortodoxă; au şi doi gemeni şi coana Marta se bucură nespus că îi creşte copiii. Are nepoţi; e fericită. Aşa aranjează viaţa lucrurile: îţi ia un copil şi îţi dă altul. Una caldă, una rece. Trebuie să-ţi faci curaj.

Când mă duc la Theseion, urc şi pe dealuri. Mă aşez undeva, mai la o parte, şi privesc. S-au schimbat împrejurimile, s-a schimbat oraşul, s-au schimbat oamenii. Numai prin strădania minţii poţi reînvia tinereţea care a înflorit acolo. Ţi se pare că o plasă a căzut peste anii care au trecut şi a tras viaţa dinainte pe un drum fără întoarcere. Şi un văl, un fel de pâclă gălbuie pluteşte peste case şi străzi. Să fie oare amărăciune pentru că visele, năzuinţele nu mi s-au împlinit? Odată, l-am întâlnit pe dealuri pe Dimitris. Nu l-am recunoscut imediat. Părea cu zece ani mai vârstnic. Slab, cu două riduri adânci pe frunte, cu fire albe la tâmple, cu nereuşita oglindită în priviri. Înota într-un costum prea larg. A fost surprins văzându-mă. Ne-am salutat. Ne-am spus câteva vorbe; ca amorţiţi; ceva despre Erato, cum se stinsese atunci. Ne năpădeau amintirile; mai mult tăceam decât vorbeam. Şi într-un târziu l-am întrebat, parcă readuceam înaintea noastră întreg trecutul:

— Ce s-a întâmplat cu viaţa noastră?

Aceasta era şi suferinţa lui. A plecat înainte de a-i zări rana. Cel puţin la amărăciunea lui să nu se adauge şi durerile altora. Dar când l-am reîntâlnit după un timp, singur, în acelaşi loc pustiu, mi-am făcut curaj şi i-am spus:

— Aproape toţi suntem la fel. Pe tine cine te-a împiedicat să reuşeşti în viaţă? Cine a fost de vină?

Un surâs amar i se ivi în colţul buzelor. Arăta că întrebarea îl plictiseşte.

— Poţi să spui că eu însumi. Am continuat să am aceleaşi vederi. Şi războiul nici nu încetase, nici nu a încetat, nici nu va înceta vreodată. Însă nu s-a găsit nimeni să mi-o spună, cât mai era timp, ca să mă schimb. Vor râde că afirm asta. De-aceea răspund: vina e a mea. Dar dacă aş avea un copil, l-aş dăscăli: „Învaţă, fiule, să muşti. Intri în

junglă...”.

Vorbele lui Dimitris mă îndurerau. De data asta l-am părăsit eu. Mi-a fost teamă de el. M-am temut să nu văd şi realitatea vieţii mele. Coboram grăbit povârnişurile şi îi auzeam iar glasul, ca un ecou răsunau în urma mea aceleaşi cuvinte: „...Războiul nici nu încetase, nici nu a încetat, nici nu va înceta vreodată. Însă nu s-a găsit nimeni să mi-o spună, cât mai era timp, ca să mă schimb”.

— De ce?

M-a copleşit amărăciunea, am plâns.

— Câte deapănă timpul, câte adună... Câte nu aduce... Te-ai uitat la vreo îngrămădire de nori, în luna august? Sunt nori ca de vată, moi. O rază iese şi prinde a-i desfăşura. Alţii se strecoară prin vreo spărtură a cerului. Şi pier şi aceia. Aşa sunt şi cele ce se întâmplă aici, jos; ghemuri. Altele se desfăşoară şi altele, în acelaşi ceas se înfăşoară pe mosor.

Aşa grăia cu înţelepciunea lui calmă, bătrânul Tramuntanas, care, înţepenit cum era de reumatism, nu avea altă ocupaţie decât să afle ce se întâmplă, să studieze viaţa insulei, aşa cum alţii fac prevestiri asupra timpului. Şi trăgea concluziile.

— Ghemuri... Altele se desfăşoară, altele se-nfăşoară...

Şi adevărul este că se întâmplaseră multe în insulă, de când se terminase războiul. Migdaliá se întorsese degeaba. Nu putuse rămâne. Vedea în jurul ei duşmănia şi scârba oamenilor pentru cele două fetiţe ale ei; toţi le socoteau bastarde, nemernice; şi prin purtarea lor i le răstigneau în fiecare zi. Nu mai putuse suporta. Murise şi tatăl ei; rămăseseră singure, ea şi mama ei, să crească, dispreţuite de toţi, bastardele. Nu avea zi bună din cauza lor; viaţa le era copleşită de amărăciune şi dispreţ. Atunci luase fetiţele şi se mutase la Atena, printre oameni care nu le cunoşteau, să crească fără a fi condamnate la izolare şi ruşine. Se zbătuse singură, muncise, asudase, dar nu reuşise să o scoată la capăt. Pe-atunci, ministerul aduna asemenea copii ai ocupaţiei, nelegitimi, ca să îi scape de dispreţ, de mizerie. Luă şi fetiţele ei. Unde le duse însă? Unde le închise? Ascultă, Doamne! La Azilul de nebuni al Atenei, la Dafni! Îi spuseră că în altă parte nu sunt locuri. Acolo creşteau copiii, printre paranoici şi maniaci, căpătau apucăturile lor; uneori îi imitau. Nopţile, doi câte doi în aşternut, încuiaţi în camere, se acopereau cu pătura pe cap, îşi astupau urechile, să nu-i vadă, să nu-i audă pe nebunii care veneau sub ferestrele lor şi îi speriau, îi tulburau cu strâmbături, gesturi şi urlete. Ăsta era infernul copiilor; cum să aibă parte de linişte?... Clocoteau în cerneala fierbinte a nebuniei.

Odată m-am dus acolo, i-am văzut. Era în 1949, îndată după terminarea războiului împotriva comuniştilor. Aglaia, care venise din

insulă pentru asta, mă rugase s-o duc acolo, ca s-o vadă pe soră-sa la Azilull de nebuni. Am însoţit-o. Am intrat în curte. Până să ne-o aducă pe Giga, ne-am întâlnit cu Mariza, fetiţa mai mare a Migdaliei. Aglaia a recunoscut-o şi a chemat-o lângă noi. Copila a început să plângă.

— Spuneţi-i mamei mele să ne scoată de-aici, ne-a rugat. Este un iad. În fiecare zi o bat pe sora mea, ca să nu-i imite pe nebuni. Curând va înnebuni şi ea.

Fetiţa nu avea nici opt ani, însă ne vorbea cu atâta maturitate de gândire, cu atâta durere… Micuţa asta pierduse pentru totdeauna naivitatea copilăriei, nu va fi crezut niciodată în îngeri şi zâne bune. Nu a cunoscut bunătatea şi şi-ar fi bătut joc dacă i-ai fi vorbit despre ea. I-am promis să mă duc să stau de vorbă cu maică-sa. Şi aveam s-o fac.

Ne-au adus-o pe Olga. Era calmă. Dar se schimbase mult. Ochii parcă i se măriseră, se bulbucaseră şi se înconjuraseră cu cearcăne vinete. Şi fruntea îi era mai lată. Părea că-n spatele ei bătea din aripi nebunia. Ne-am aşezat mai la o parte, pe o bancă. Vorbea blând. O găsisem într-un moment potrivit. Întreba despre cei de-acasă, despre insula lor. Arăta că îşi dă seama de boala ei. Şi Aglaia îi vorbea cu duioşie şi bunătate. Îi dădu lucrurile ce-i adusese. Când să se despartă o rugă:

— Olga, te rog să nu ne mai trimiţi ilustrate şi scrisori deschise. Cei din insulă le citesc şi râd. Ne facem de minune. Eu voi veni să te văd şi atunci îmi vei spune mie totul…

— Când vei veni? şopti sora ei, frământată parcă de gânduri.

— Ei, o dată pe an… fu răspunsul.

Nebuna tăcu pentru câteva clipe. În mintea ei măcina ceva. Apoi spuse:

— Bine… N-am să vă mai scriu. Vă iubesc. Pe toţi din casă. Pe tine cel mai mult.

Ochii i se umpluseră de lacrimi. O îmbrăţişă pe Aglaia, o sărută. Aceasta izbucni în plâns. Eu o susţineam, iar o infirmieră care se apropiase, o sprijinea pe Olga. Am plecat. A doua zi dimineaţă am fost căutat acasă de direcţiunea Azilului de nebuni; mă găsiseră după datele înscrise cu ocazia vizitei făcute acolo în ziua precedentă. Mi-au comunicat că după plecarea noastră, Olga se spânzurase de rezervorul de la closet. Se ţinuse de cuvânt. Nu avea să mai scrie acasă, să nu mai râdă de ea cei din insulă, să nu-i facă de râs pe ai ei. Aglaia călătorea spre casă când am aflat vestea. Nu a apucat să vină pentru înmormântare. Olga fu îngropată pustie, neplânsă.

Moartea ei m-a impresionat. M-am grăbit să mă duc la Migdaliá, să-i vorbesc. I-am spus ce o ruga fetiţa ei, am tulburat-o. În ziua următoare s-a dus să-şi ia înapoi copiii. A reuşit. Începu să muncească din răsputeri, ca să le crească. Acum erau mari şi le putea lăsa singure

acasă. Avea timp să lucreze. Se descurca. O mai ajuta şi preoteasa din pensia ei, îi mai trimitea şi Nikolas din străinătate câte ceva, odată cu scurgerea vremii i se mai potolise şi lui supărarea. Şi anii treceau. Fetiţele creşteau. Din cauza suferinţelor îndurate, se maturizaseră mai repede. Mariza, cea mai mare, vru să afle totul despre viaţa lor. Stărui pe lângă maică-sa. Ea nu-i ascunse nimic. Se temea mai mult de minciuna dulce, decât de adevărul amar. Fata se îndârji, se oţeli, aflând cum se petrecuseră lucrurile. Îi fu milă de maică-sa, de umilinţele şi suferinţele îndurate, o compătimi. Vru să i se facă dreptate. Şi la vârstă de doisprezece ani apucă cârma, porunci.

— Vom merge acolo, hotărî. Vom trăi în insulă.

Mama ei se zăpăci.

— Ai auzit ce-am spus? repetă ea. Plecăm, adună lucrurile!

Migdaliá încercă să-i explice câtă amărăciune vor avea de îndurat, în ce izolare vor trăi.

— Noi ne-am hotărât, fu răspunsul. N-o să ne pese.

— Picătura roade piatra, scumpa mea,

— Picătura suntem noi, zise copila.

Se întoarseră la Skyros… Deschiseră casa zăvorită a preotului. O făcură pe bătrână să revină la viaţă. Fetele mergeau la şcoală şi în timpul liber munceau. La recoltatul răşinii de pin, la brodat, la grădina de zarzavat, la curăţitul casei. Şi mereu cu cântecul pe buze, neînfricate. Mariza fredona melodiile insulei, fermeca cu dulceaţa glasului ei. O invitau la serbări, să cânte. Căpătară tot mai mult curaj cele două fete, se înălţară în ochii tuturor prin vrednicia lor. Cine ar fi îndrăznit acum să pomenească de trecut? Şi chiar dacă s-ar fi găsit careva, exista şi cine să le ia apărarea. Un flăcău frumos, care picta străchini şi ulcioare la olăria de pe ţărm. Teofilos. Fiul Stilianiei şi al lui Vanghelis. Băiat bun, cuminte, aidoma la faţă şi la statură cu taică-său. Ai fi zis că acesta înviase. Îi e dragă Mariza. Şi ea îl iubeşte. Se întâlnesc serile şi îşi spun ce au pe inimă. Când va ajunge să lucreze pe cont propriu, are s-o ceară de nevastă. Se vor cununa în curând, chiar dacă sunt tineri. Mamele lor au mirosit ce se întâmplă, dar nu spun nimic. Lasă viaţa să-şi urmeze cursul. Valul nu poate fi oprit cu stufăriş. Se întâlnesc regulat la biserică, amândouă văduve ale aceluiaşi bărbat. Se-ntâmplă că stranele lor sunt aproape şi privirile li se înfrăţesc când ies de sub basmalele negre. De sâmbăta morţilor trimit amândouă noului preot o hârtie cu acelaşi nume: Vanghelis. Migdaliá are scuza că şi pe tatăl ei îl chema Vanghelis.

Serile, pleacă de-acasă, singură, chipurile ca să ia aer. Se duce pe ţărmul stâncos şi priveşte marea, se gândeşte la viaţa de care n-a avut parte. Îşi aminteşte de acela pe care-l socotea viitor soţ, dar cu care nu s-a măritat. Dă vina pe soarta care i-a deocheat. Şi nu-şi reţine

lacrimile ce-i curg pe obraz. Lacrimi pentru cel care a pierit pe mare, lacrimi pentru viaţa ei chinuită; şi pentru gârbovitul ei tată care din cauza suferinţei ei a intrat în pământ; pentru bunul ei frate care a plecat departe, în străinătăţi, ca să-şi facă un rost pe mări neprietene; şi pentru bătrâna mamă, care a ajuns ca o umbră şi poate – asta încă nu a reuşit s-o lămurească – pentru acela care cu toată ura ei este tatăl fetelor sale, şi căruia încearcă să-i găsească vreo scuză. Pentru toţi are lacrimi. Şi pentru toţi se înfăşoară în şalul ei negru, ca într-un giulgiu. Uneori, când se întoarce de pe ţărm se întâlneşte cu Stiliani, care coboară şi ea spre mare, să se plimbe. Păşesc un timp alături, de-acum potolite, şi schimbă câteva cuvinte.

— Vine furtuna…

Sau, mai vag:

— Se ascund delfinii…

Sunt amândouă sclave legate de acelaşi par. Şi nu aşteaptă eliberare decât de la moarte. Aceea care-i uneşte pe toţi. Dar să aştepţi o viaţă întreagă, ca să te elibereze moartea; ce nedreptate!… Şi totuşi, cei mai mulţi dintre noi, aşa suntem. Înrobiţi de ceva. Şi dacă nu am fost luaţi prizonieri de evenimente, de împrejurări sau de un destin pe care alţii ni l-au hotărât, atunci ne ducem singuri şi ne legăm de un par, fie că acesta este o dragoste, o pasiune sau o idee. Şi tot nu suntem liberi. Însă, adeseori, nici nu dorim să fim liberi… Bunicul, care ajunsese la adânci bătrâneţi şi ale cărui sfaturi înţelepte se înmulţeau, spunea că anticii locuitori ai insulei povesteau o legendă. Cică în fiecare piatră se află prizonieră o statuie, care aşteaptă un meşter, ca să o cioplească şi să o elibereze. Când se întâmplă asta, piatra dispare şi se iveşte statuia. Aşa este şi cu omul care s-a lăsat prins el însuşi; trebuie sfărâmată piatra, ca să scoţi la lumină statuia. Dar câţi au curajul să vrea asta şi s-o înfăptuiască? Păstrează în ei statuia oarbă, privesc numai la ea şi cu timpul orbesc şi ei.

— Prin urmare, bunicule, l-am întrebat odată, când eram deja mare, încurcat în legendă ca într-o enigmă, ce trebuie să se întâmple?

Îi respectam părerea. Chiar dacă era atât de bătrân, mintea îi era trează şi, asemeni unui prezicător antic, ştia să lege prezentul de trecut şi de viitor.

— Ah, fiule, îmi zise. Mai încape întrebare? Citeşte şi vei găsi răspuns la toate.

— Ce să citesc? am întrebat iar, ca să-l descos. Trase pe pipăite de pe biroul lui o carte veche, subţire ca un caiet. Îmi arătă cu degetul, vorbe de-ale lui Rigas[38]; răspunsul dorit:

„Gândeşte bine acela care gândeşte în libertate…”

Am luat vorbele lui ca pe o urare şi ca pe o profeţie şi am ieşit.

Sfârşit

Observații

[←1]

Vino (engl.). (Notele aparţin traducătoarei.).

[←2]

Ce înseamnă? (Engl.).

[←3]

Skyros – insulă în nordul Mării Egee.

[←4]

Insulă (engl.)..

[←5]

Nu face nimic (engl.).

[←6]

La Atena şi în regiunea Atticei luna octombrie este o a doua vară.

[←7]

Omonia, Syntagma pieţe centrale ale Atenei.

[←8]

Steagul Greciei este alb şi albastru.

[←9]

În mitologia greacă sunt trei Parce: Klotho, Lachesis şi Atropos.

[←10]

Partizani.

[←11]

Cimitirul Atenei antice.

[←12]

Ibiscus – arbore tropical cu flori roşii.

[←13]

Caïc – ambarcaţiune de mic tonaj.

[←14]

Charon – luntraş în Hades, care trecea cu barca sa sufletele morţilor peste fluviul Styx, cerând plată.

[←15]

Altfel numit: Hora.

[←16]

Boulé – în antichitate şi azi – în Grecia – Parlament.

[←17]

Brook, Rupert (1887—1915), poet englez. Angajat voluntar în marina britanică, a murit de friguri în 1915. Conform dorinţei sale a fost îngropat în insula Skyros.

[←18]

Bunendis – vântul de vest.

[←19]

Hexaptere – un fel de steaguri metalice pe care sunt reprezentaţi heruvimi, îngeri cu şase aripi. Se scot în timpul liturghiei ortodoxe.

[←20]

Adică: П.

[←21]

Aici cu sensul de grup al oamenilor respectabili care conduceau destinele insulei.

[←22]

Vânturi anuale.

[←23]

Vânt de nord-est.

[←24]

Vânt de est.

[←25]

Vânt de sud-est.

[←26]

Cartier periferic al Atenei, lângă uzina de gaz aerian.

[←27]

În anii ocupaţiei, la Atena, pe strada Merlin se afla sediul Gestapoului.

[←28]

Loc din Atena unde naziştii adunau ostatecii şi pe cei condamnaţi la moarte.

[←29]

Kefalonia – insulă din Marea Ionică.

[←30]

Curaj, Giacomo (ital.).

[←31]

Ne vom întoarce în patrie. Curaj (ital.).

[←32]

Apă mamă (ital.).

[←33]

Pâine (ital.).

[←34]

Mamă… sunt bolnav… (ital.).

[←35]

Denumire dată zeiţei Atena.

[←36]

Mamă, salutări (ital.).

[←37]

Alcionide – zile însorite de ianuarie.

[←38]

Rigas (Konstantinos Velestinlis sau Fereos) n. la Velestino în 1757. Luptător viteaz pentru eliberarea popoarelor din Peninsula Balcanică de sub jugul turcesc, autor a numeroase lucrări pentru susţinerea luptei sale, poet, cartograf, traducător. Arestat de autorităţile austriece pentru activitatea sa, a fost predat de acestea paşei de la Belgrad – pe atunci Austria fiind aliată cu Turcia – şi executat prin sugrumare în noaptea de 10 spre 11 iunie 1798.